

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
СТАРОПОЛЬСЬКА ВИЩА ШКОЛА В КЕЛЬЦАХ
БРЕСТСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ О.С. ПУШКІНА
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ ІНІЦІАТИВ ТА АНАЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ОМЕП»

ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ VIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

(10-14 травня 2021 року)

PERSONALITY AND SOCIETY: METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN PSYCHOLOGY

VIII INTERNATIONAL INTERNET CONFERENCE
BOOK OF ABSTRACTS

(May 10-14, 2021)

Луцьк
2021

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №5 від 28 квітня 2021 року)*

Редакційна колегія:

Гошовський Я. О. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Лазорко О. В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної і соціальної психології та соціології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Дучимінська Т. І. – кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету психології та соціології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Кульчицька А. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Мудрик А. Б. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Федотова Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (10-14 трав. 2021 р.) = Abstract VIII International Scientific & Practical Internet Conference (May 10-14, 2021) / за заг. ред. Я. О. Гошовського, О. В. Лазорко, Т. І. Дучимінської, А. В. Кульчицької, А. Б. Мудрик, Т. В. Федотової. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2021. – 132 с.

ISSN 2413-0273

У виданні вміщено матеріали наукових розвідок учасників VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології». Розкрито актуальні питання психології особистості, зокрема методологічні засади дослідження особистості в суспільстві, в умовах кризи та конфлікту, в системі соціально-економічних та організаційних відносин, в міжкультурному й освітньому просторі, у вимірі практичної психології.

Рекомендовано науковцям, викладачам, аспірантам, учителям, методистам, студентам.

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В СУСПІЛЬСТВІ

Борисюк Марія, Коць Михайло ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ НЕПОВНОЇ СІМ'Ї.....	8
Дмитріюк Наталія, Бакалейко Богдана МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СТРУКТУРІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛЮДИНИ.....	10
Дмитріюк Наталія, Басейко Анна ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ.....	13
Кузьмук Ольга ДОВІРА ЯК ФУНДАМЕНТ РОЗВИНУТОГО СУСПІЛЬСТВА.....	15
Меліхова Інна, Хлівна Олександра БАГАТОКОМПОНЕНТНИЙ ПІДХІД ДО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ – ОСНОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	17
Мисковець Богдан, Кульчицька Анна МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД.....	19
Мітлош Антоніна СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	22
Павлович Юлія, Федотова Тетяна ФЕНОМЕН ДОВІРИ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ.....	25
Торбіна Мирослава, Хлівна Олександра ВОЛЬОВІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОГО РОСТУ ТА САМОРОЗВИТКУ.....	27
Члек Валерій, Кульчицька Анна ПСИХОДРАМА ЯК МЕТОД ПСИХОТЕРАПІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	30

ОСОБИСТІТЬ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Dvoininova Olena SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL DEGRADATION.....	34
Басейко Анна, Кульчицька Анна ЕМОЦІЙНІ СТАНИ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ.....	36
Дмитріюк Наталія, Клець Софія ФЕНОМЕН ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА СПОСОБИ ЙОГО ПРОФІЛАКТИКИ.....	39
Дмитріюк Наталія, Панасюк Анна ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙ.....	41

Кихтюк Оксана, Кихтюк Анна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ ЛОГОТИПІВ ОПЕРАТОРІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ	43
Мордик Мирослава, Кульчицька Анна МОДЕЛЬ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ.....	45
Олісейчик Катерина, Кихтюк Оксана ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЙ	48
Шевцова Тетяна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИСНАЖЕННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	50

ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА КОНФЛІКТУ

Elizabeth Aggrey-Fynn, Natalia Kostruba PANDEMIC AS A CRISIS SITUATION: POSSIBLE PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES.....	54
Бабій Микола ДЕТЕРМІНАНТИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА	56
Дмитріюк Наталія, Собуцька Аліна ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА КОНФЛІКТУ	58
Збирко Богдан, Кульчицька Анна ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ СТРАХІВ У ПІДЛІТКІВ.....	61
Кордунова Наталія, Ричко Юлія ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОНФЛІКТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	63
Коструба Наталія РЕЛІГІЙНІСТЬ І ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА В ПАНДЕМІЮ COVID: ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ	65
Лазорко Ольга ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ.....	67
Любчук Валентина ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПЕРІОД КРИЗИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ).....	70
Мілінчук Світлана ЯВИЩЕ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	72
Мудрак Ігор ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОВЕНДІКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ	74

ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Веремійчик Наталія ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ.....	78
Гаврилюк Анастасія, Гошовська Дарія СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ	79

Дмитріюк Наталія, Мостепаненко Дарія ДІАГНОСТИКА ТА ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ	85
Заяць Олена, Федотова Тетяна ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ КРЕАТИВНОСТІ В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	87
Книш Тетяна, Гончар Катерина ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ПОШУКОВОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	89
Кордунова Наталія, Мазурок Діана ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК ІНТЕРНАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА.....	91
Кордунова Наталія, Михайлевський Павло ЕКОЛОГО-СВІТОГЛЯДНІ ЗНАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	93
Костюк Ольга ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КРЕАТИВНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ.....	95
Тихонова Тетяна, Шатирко Лариса НОВІ ОБМЕЖЕННЯ - НОВІ МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: МЕТОДИКА ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД	97
Хлівна Олександра, Хлівний Яків ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ДИНАМІЧНОГО НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	99
Чміль Надія, Коструба Наталія ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВИ ЛІНОЦІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	101

ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Вічалковська Наталія, Іванашко Оксана ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	104
Валитова Ирина СОВЛАДАНІЕ ЖЕНЩИН С КРИЗИСОМ РОЖДЕНІЯ РЕБЕНКА С ОСОБИМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ	106
Дмитріюк Наталія, Гнатюк Ярослав ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА У КРИЗОВИХ СТАНАХ ІЗ ПСИХОСОМАТИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ.....	108
Дмитріюк Наталія, Цвігун Ольга ВПЛИВ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ХАРЧОВИХ АДІКЦІЙ ОСОБИСТОСТІ.....	111
Дучимінський Олег, Дучимінська Тамара ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ АТРИБУТИВНОГО СТИЛЮ СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ	113
Кожевнікова Дарина, Крижановська Зореслава ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА КОМУНІКАТИВНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ.....	115

Корнійчук Юлія, Федотова Тетяна ДОВІРЛИВІ ВЗАЄМИНИ В ДІАДІ «ЛІКАР-ПАЦІЄНТ» ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ШВИДКОГО ОДУЖАННЯ	118
Мудрик Алла, Земба Адам ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ УРГЕНТНОЇ АДИКЦІЇ У СПОРТСМЕНІВ.....	120
Пилипчук Ольга, Крижановська Зореслава ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ.....	123
Романюк Ярослав КАЗКОТЕРАПІЯ – ДОСТУПНИЙ ТА ПЕРЕВІРЕНИЙ МЕТОД ДЛЯ ВИХОВАННЯ ПСИХІЧНО ЗДОРОВИХ ТА РЕЗИЛЬЄНТНИХ ДІТЕЙ	125
Ямаєва Вікторія РОДИТЕЛЬСКАЯ ОЦЕНКА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ СВОИМ ТЕЛОМ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	128

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В
СУСПІЛЬСТВІ**

Борисюк Марія

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Коць Михайло

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ В УМОВАХ НЕПОВНОЇ СІМ'Ї

Постановка проблеми та її значення. У сучасних суспільних, соціально-економічних умовах проблема існування сім'ї як соціального інституту, сімейного виховання виходить на якісно новий рівень дослідження. Проблему сімейного виховання представлено у низці наукових досліджень (О. М. Авдєєнок, Ф. О. Березін, І. О. Вахоцька, А. В. Губан, А. Є. Лічко, О. Є. Роміцина та ін.).

Так, І. О. Вахоцька вказує, що особистісний розвиток дитини, її соціалізація значною мірою детермінований соціальними умовами, серед яких, безумовно, провідна роль належить сім'ї [1]. На думку дослідниці, виховна функція поєднує в собі три основні дії – ставлення до дитини, уявлення про неї і засоби впливу (контроль, заохочення, покарання тощо), є одним з головних її призначень, що відбивається на формуванні особистісних якостей дітей-підлітків. нездатність сім'ї до виховної функції, призводить до серйозних порушень у процесі соціалізації підлітків.

Проблема стосунків між батьками та дітьми є однією з основних в усіх психологічних дослідженнях сім'ї. Саме в цей період відбувається формування внутрішньо сімейних стосунків підлітка в сім'ї. Неповна сім'я виникає через низку обставин: народження дитини поза шлюбом, смертю одного з батьків, розірвання шлюбу або роздільне проживання батьків. Основними типами неповної сім'ї є позашлюбна, розлучена, осиротіла. Розрізняють також батьківську і материнську сім'ї, які є більшістю серед неповних сімей.

У наш час найчастіше зустрічаються неповні сім'ї через розлучення. Психологічна підтримка дітей з неповних сімей забезпечує їх адекватну самореалізацію за рахунок опрацювання проблем та психологічних труднощів.

Мета публікації: здійснити теоретичний аналіз соціально психологічних особливостей дітей з неповних сімей.

Виклад основного матеріалу: Сім'я – мала соціально-психологічна група, члени якої пов'язані спільністю побуту, шлюбними або родинними стосунками і взаємною моральною відповідальністю. У наш час в сім'ї особливу роль відіграють функції емоційної підтримки, духовного спілкування, функції виховання.

Сім'я – основа держави, оскільки рушійною силою життя є взаємини між чоловіком та жінкою. [2, с. 5]. У наш час в сім'ї відіграють значну роль щодо емоційної підтримки, духовного спілкування. Р. В. Овчарова

вказувала, що функціонально неповна сім'я (ФНС) – це сім'я, котра складається з двох батьків і дітей/дитини, проте професійні чи інші причини залишають їм дуже мало часу для виховання дітей [3, с. 48]. Неповна сім'я утворюється унаслідок розірвання шлюбу, смерті одного з батьків, позашлюбне народження дитини, окреме проживання батьків, трудову еміграцію одного з батьків.

Неповні сім'ї – це також сім'ї, в яких батьки не є родичами, тобто опікунами чи піклувальниками. Дітям дошкільного та молодшого шкільного віку, які виховуються у неповних сім'ях, притаманні: підвищений рівень тривожності, емоційне відчуження від родителя, який не перебуває у сім'ї (у 78,3% неповних сімей не проживає разом з сім'єю батько, у 10,7% – матір; у 11,0% – обоє батьків, дитину виховує бабуся або, значно рідше, тітка), нижчий рівень емоційного благополуччя у сім'ї, порівняно з дітьми цього ж віку з повних сімей [4, с. 111]. Також останні роки, діти часто можуть бути в сім'ї в якій збережена структура, але така сім'я може вважатись неповною через те, що один з батьків може постійно працювати за кордоном. Вік дитини у такій сім'ї є важливим чинником впливу на її становлення особистості. Якщо з раннього дитинства один з батьків перебував в трудовій еміграції, то можна стверджувати, що значно ускладнюється емоційний зв'язок між дитиною та батьком.

І. Юрченко вказувала, що рівень емоційного відчуження між членами сім'ї та емоційного відчуження дітей від батька, який перебуває в еміграції, є вищим у функціонально неповних сім'ях, котрі виховують дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, порівняно з повними сім'ями, які виховують дітей цього ж віку [4]. Вплив неповної сім'ї є різним для кожного віку, статі, типології та індивідуальних особливостей дитини, також як це сприймає той з батьків який бере участь у вихованні дитини. Діти розлучених сімей можуть мати різний досвід та різні наслідки, які ґрунтуються на часі руйнування сім'ї та статі дитини. Одним з найбільш вагомих чинників, які впливають на дитину є саме тривалість, час негативної події. Як наслідок, діти, на яких вплинув процес розлучення, у дорослому житті стикаються з численними соціально-психологічними проблемами.

І. О. Вахоцька емпіричних шляхом довела, що серед соціально-психологічних мотиваторів активності особистості підлітка як в повних, так і в неповних сім'ях найбільш представлена тенденція до афіліації (67% в учнів 56% студентів) [1]. За методикою визначення тимчасової перспективи Ф. Зімбардо у підлітків з неповних сімей переважають негативне минуле і фаталістичне сьогодення. У дітей з повних сімей більше виражено позитивне минуле і майбутнє. Таким чином, діти з неповних сімей в основному мають загальне песимістичне відношення до минулого, травми і біль якого накладають серйозний відбиток на їхні взаємостосунки з оточенням і життєві плани або вважають, що усі події їхнього життя зумовлені долею, і вони не в силах що-небудь змінити.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в умовах неповної сім'ї, найбільш вразливими є діти молодшого підліткового і

юнацького віку. Розлучення батьків впливає не лише на стосунки подружжя, а й на їхніх дітей, при цьому спотворюючи психологічний клімат родини, вносячи нестабільність та дисгармонію у взаємостосунки. Неповна сім'я, сформована після розлучення, є негативним чинником для розвитку особистості дитини.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у проведенні емпіричного дослідження з метою з'ясування широкого спектру психологічних особливостей особистості дитини у неповній сім'ї.

Джерела та література:

1. Вахоцька І. О. Психологічні особливості дітей з неповних сімей / І. О. Вахоцька // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць. Вип. № 4(21). – Київ : Логос, 2013. – С. 135-140.
2. Мушкевич М. І. Психологія молоді сім'ї [Текст] : монографія / М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко, Т. І. Дучимінська, Л. І. Магдисюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 235 с.
3. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. : підручник. – Київ : Либідь, 2001. – 536 с.
4. Юрченко І. В. Психологічний супровід неповних сімей (утворених внаслідок еміграційних процесів) в умовах роботи школи-садка / І. В. Юрченко // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. К., 2007. Вип. 14 (38). С. 108–111.

Дмитріюк Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Бакалейко Богдана

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ
ЖИТТЄЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В СТРУКТУРІ
ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛЮДИНИ**

Психологічне благополуччя є досить складним феноменом, який включає в себе задоволеність життям, психологічне здоров'я, щастя людини. У більш широкому розумінні психологічне благополуччя визначається як позитивний саногенний потенціал людини, від якого залежить успішність реалізації життєвих завдань та планів, наявність відповідних ресурсів для досягнення цілей та підтримання психологічного здоров'я людини. Однією з провідних умов досягнення психологічного здоров'я та благополуччя є життєздатність особистості.

Метою статті є побудова моделі соціально-психологічних ресурсів життєздатності особистості.

Теоретико-методологічними засадами нашого дослідження стали такі положення: концепція стресу Г. Сельє, положення позитивної психології щодо передумов здоров'я та довголіття (М. Э. Селигман), концепція

людинознавства Б. Г. Ананьєва, концепція життєстійкості особистості (С. Мадді).

Кожна стресова чи катастрофічна ситуація викликає певний тип опанувальної поведінки. Дієвість та відповідність опанувальної поведінки щодо ситуації, а головне, можливість збереження психологічного здоров'я, залежить від особистісних факторів, що пов'язані зі стійкістю людини до стресу та здатністю швидко відновлювати власні ресурси здоров'я, її життєздатність.

Виходячи з того, що травматизація особистості позначається на всіх рівнях життя людини (тілесному, особистому, соціальному, духовному), ресурси життєздатності, на нашу думку, теж слід розглядати, відповідно, як можливість до відновлення психологічного здоров'я особистості, а саме її здатність до самовідновлення.

Динамічний процес позитивної адаптації людини до негараздів визначається поняттям життєздатності, психологічної резилентності (від англ. «resilience» – пружність, еластичність).

Вивчення резилентності зосереджено на виявленні та опису характеристик особистості успішних людей, які стали такими, не дивлячись на складні умови, тобто, які успішно адаптувалися до потенційно травмуючих подій.

Дослідники підкреслюють, що життєздатність, стійкість, пружність може буди як вродженою властивістю, так і набутою протягом життя. Можна з часом зміцнити внутрішню сутність та віру у себе. Для цього необхідно розвивати власну компетентність та почуття майстерності.

За висновками зарубіжних дослідників, резилентність дозволяє людині «піднятися з попелу». Провідними факторами резилентності є позитивне ставлення, оптимізм, здатність регулювати емоції та здатність сприймати невдачу як форму корисного зворотного зв'язку. Особистісними ресурсами резилентності є життєрадісність, оптимізм, працездатність.

Таким чином, життєздатність можна розглядати як реабілітаційний ресурс психологічного здоров'я людини, що дозволяє протистояти руйнівним наслідкам травматизації. Життєздатність особистості забезпечує психологічну стійкість людини, дає можливість конструктивно долати життєві негаразди, опановувати складні ситуації.

Отже, життєздатність особистості є синонімом психічного та соматичного здоров'я, яка забезпечує психологічну стійкість людини, дає можливість конструктивно долати життєві негаразди, опановувати складні ситуації. [1, с.138].

Життєстійкість характеризує здатність людини витримувати всі складності життя та успішно протистояти життєвим проблемам та труднощам. Це особистісний конструкт, який характеризує міру здатності людини витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість та не знижуючи успішність діяльності [2,с.88].

На нашу думку серед ресурсів життєздатності слід окремо виділити здатність приймати невизначеність майбутнього. Стан невизначеності завжди є характерним для складних, травматичних подій. Коли

відбуваються раптові неочікувані втрати (чи то втрата близької людини, чи то великі економічні збитки), руйнуються життєві орієнтири, людина на деякий час опиняється на межі між минулим та майбутнім. Вона переживає сильний стрес, що пов'язаний із усвідомленням власної неспроможності та безпорадності перед ситуацією. Чим довше людина перебуває у стресовому стані, тим більш руйнівними для неї будуть наслідки.

Поняття прийняття та неприйняття, толерантності та інтолерантності, невизначеності потребують більш докладного розуміння у контексті пояснення ресурсів життєздатності. Так, інтолерантність використовують для визначення індивідуальної тенденції сприймати та інтерпретувати ситуацію як загрозу та джерело дискомфорту. Враховуючи те, що майбутнє характеризується як невизначеність, інтолерантні індивідууми інтерпретують майбутнє як джерело дискомфорту. Таким чином, інтолерантність до невизначеності знижує життєздатність людини. Отже, виходячи з концепції посттравматичного зростання, саме здатність переживати позитивні відчуття щодо власного майбутнього є дієвим фактором запобігання депресії.

Переживання невизначеності майбутнього дуже негативно впливає на особистість. Коли негативні відчуття заповнюють людину, вона геть втрачає почуття безпеки та захищеності, що підриває її онтологічну безпеку, зводить нанівець відчуття довіри до світу, до інших та врешті-решт до самої себе.

Окрім згаданих вище, ми вважаємо за необхідне виділити такі соціальнопсихологічні ресурси життєздатності, як: – діалогічне спілкування; – підтримуюча поведінка; – стабілізаційні практики.

Отже, сьогодні, коли кількість та інтенсивність депресивних станів у населення України постійно зростає, провідного значення набуває саме відновлення соціально-психологічних ресурсів життєздатності на соціальнопсихологічному рівні, а саме, природної схильності до співробітництва, здатності до співпереживання та довіри до світу. [3]

Таким чином, для травмованої особистості зцілюючими є діалогічне спілкування, що будується за принципом довірчої взаємодії з іншим. Залученість людини у мережу довіри та взаєморозуміння є необхідною умовою зцілення особистості, відновлення її життєздатності на духовному рівні.

Джерела та література:

1. Кадыров Р.В. Комбинированная психологическая помощь при психической травме и критерии ее эффективности. Инновационный потенциал психологии в развитии человека XXI века: сб. материалов межрегиональной научно-практической конференции с международным участием /под общ. Ред. Проф. В.С. Чернявской; ВГУЭС 25-27 июня 2009- Владивосток: Изд-во ВГУЭС, 2009. С. 135-138.

2. Мадди С. Смыслообразование в процессе принятия решений / Психологический журнал, том 26, № 6, 2005 с. 87-89.

3. Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/oblichchya-ievromaydanusocialniy-portret-uchasnikov-protestiv>.

Дмитріюк Наталія
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Басейко Анна
студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Постановка проблеми та її значення. За останні роки проблематика емоційного вигорання набула доволі великого значення в сфері психології. Вигорання особистостей в різних сферах праці доволі швидко поширилось на даний момент.

Будь-яка професія має свої складні сторони, комплекси психотравмуючих факторів, що впливають на життя людей. Особливо сильні негативні ураження особистості притаманні числу професій системи «людина-людина». Не виключенням є і професія педагога [3].

Аналіз основних досліджень. До питання професійного та емоційного вигорання зверталися такі науковці, як: В. Бойко, Н. Водоп'янова, Е. Грінглас, Л. КитаєвСмик, К. Маслач, В. Орел, О. Рукавішніков, Н. Самоукіна, Х. Дж. Фрейденбергер, І. Фрідман, В. Шауфелі, Р. Шваб, Л. Юр'єва та інші [3].

Виклад основного матеріалу. Феномен емоційного вигорання психологічний захист виключення повних або часткових емоцій на психологічний вплив. Вигорання функціональний стереотип, який дозволяє особистості змінювати та економити використані енергетичні ресурси [1].

Емоційне вигорання вражає особистостей чия професія пов'язана із спілкуванням: лікарі, психологи, педагоги, менеджери, робітники соціальних служб, оператори, які працюють у сфері «людина-людина» та ін.

Причинами вигорання є тривалі процеси емоційного виснаження та вичерпування ресурсів індивідуума, під впливом довготривалого стресу, без можливості адекватного відновлення вичерпаних ресурсів. Також можна виділити що можливою причиною може бути криза 30 років, яку психологи часто називають «проблемою сенсу життя». Аналізуючи пройдений життєвий шлях, людина бачить, як при сформованому і зовні благополучному житті все-таки недосконала її особистість. Відбувається переоцінка цінностей і буває так, що кар'єрні досягнення в цьому віці втрачають сенс.

Є п'ять груп ризику працівників які схильні до синдрому вигорання:

1. Співробітники-інтроверти, індивідуально-психологічні особливості яких не узгоджуються з професійними вимогами комунікативних професій.
2. Люди, які відчувають постійний внутрішній конфлікт у зв'язку з роботою.

3. Жінки, що переживають внутрішню суперечність між роботою і сім'єю, а також тиск у зв'язку з необхідністю постійно доводити свої професійні можливості в умовах жорсткої конкуренції.

4. Працівники, професійна діяльність яких проходить в умовах гострої нестабільності і хронічного страху втрати робочого місця.

5. Працівники, професійна діяльність яких проходить в екстремальних умовах та пов'язана з ризиком для життя та здоров'я.

Виділяють зовнішні та внутрішні чинники емоційного вигорання.

До зовнішніх чинників належать:

- хронічно напружена психоемоційна діяльність;
- дестабілізуюча організація діяльності;
- підвищена відповідальність при виконанні функцій та операцій;
- несприятлива психологічна атмосфера професійної діяльності.

До внутрішніх чинників належить:

- схильність до емоційної стриманості;
- підвищена відповідальність;
- слабка мотивація емоційної віддачі у професійній діяльності;
- етичні дилеми.

Рекомендацією щодо уникнення вигорання фахівців різних сфер діяльності, правильно організувати свій робочий процес:

- підтримувати колективний дух;
- працювати в команді;
- розподіляти ролі;
- розробити систему заохочень і подяк;
- підтримувати психологічний комфорт в колективі.

Висновки. За результатами теоретичного аналізу причин виникнення емоційного вигорання, виявлено, вичерпання ресурсів, виснаження індивіда, стрес на робочому місці та в колективі, проблеми в особистому житті.

Джерела та література:

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М.: Информационно-издательский дом «Филинь», 2006. – 472 с.
2. Емоційне вигорання. упоряд. В. Дудяк – К.: Главник, 2007. – 127 с.
3. Олійник І. В. Причини виникнення та профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів / І. В. Олійник // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія. - 2017. - № 1. - С. 118–125. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2017_1_20.

Кузьмук Ольга

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДОВІРА ЯК ФУНДАМЕНТ РОЗВИНУТОГО СУСПІЛЬСТВА

А. Селігмен у своїй роботі «Проблема довіри» підкреслює, що наявність довіри є суттєвою компонентою всіх стійких суспільних систем, а проблема становлення довіри визначає специфіку сучасного суспільства. А. Селігмен розглядає довіру на первинному міжособистісному рівні, генералізація якого створює довіру до влади, уряду, суспільства в цілому. Довіра є складовою частиною системи безумовних понять, яка регулює не лише сферу неформальних та приватних взаємовідносин, а й більш формальні, публічні та інституційні сфери, такі як державний устрій та економіка [1, с.71].

Довіра до світу й довіра до себе не існують ізольовано один від іншого, а є відносно самостійними формами довіри. Ступінь довіри є саме тим первинним фактором, що забезпечує довгостроковий взаємозв'язок людей.

Н. Луман у своїй праці «Влада і довіра» наголошує на тому, що довіра є важливим елементом міжособистісних відносин та необхідною умовою їх розвитку. На думку Е. Дюркейма, довіра виступає узагальненим показником норм та цінностей, які виконують у суспільстві інтегративну та регулятивну функції. Між довірою та соціальними нормами існує причинно-наслідковий зв'язок: чим вищий рівень згуртованості індивідів та дотримання ними соціальних норм, тим вищий рівень довіри у суспільстві.

У рамках культурологічних концепцій політична довіра розглядається як складова соціального капіталу. В рамках даних теорій довіра суспільства розглядається як одна з передумов ефективності діяльності уряду та успішної роботи демократії і економічного благополуччя.

Гене́за феномена довіри починає свій шлях від її формування в здатності особистості довіряти, яка має свій практичний вираз у міжіндивідуальній взаємодії, дозволяючи створювати та підтримувати соціальні зв'язки між різними соціальними суб'єктами, що в подальшому створює культуру довіри і розбудовує соціальні відносини у суспільстві на всіх рівнях соціальної взаємодії (мікро-, мезо-, макро-), на тлі якої відбувається формування соціального капіталу, а за умов функціонування останнього накопичується соціальний ресурс довіри.

Довіру визначають як феномен, котрий забезпечує потребу індивіда в безпеці, самоактуалізації, повазі та визнанні ідентичності (Е. Еріксон, Т. Говір); особливу форму віри, що виявляється у формі соціально-психологічної установки особистості щодо світу (у тому числі щодо інших людей) і себе; фундаментальну основу всіх соціальних відносин, яка забезпечує нормальне функціонування держави, інтеграцію й стабільність у суспільстві (Ф. Фукуяма); взаємообмін ресурсами між підсистемами суспільства (А. Г. Ефендієв, Т. Парсонс); неодмінну передумову

становлення громадянського суспільства, ключову характеристику його розвитку (Дж. Александер, Ш. Ейзенштадт, Н. Луман, А. Селігман, Л. Ронігер, Ф. Фукуяма); вихідне психічне ставлення між людьми, що виконує роль фільтра в процесі отримання інформації (Б. Ф. Поршнєв).

Френсіс Фукуяма вважає довіру як таку, що визначає прогрес; вона діє на мікро-, мезо- та макрорівнях суспільного життя [2, с. 46]. Економічну відсталість у світі можна пояснити недостатністю взаємної довіри. Цей висновок пізніше отримує підтвердження у працях Ф. Фукуями та інших вчених.

Довіра у концепції П. Штомпки формується під впливом взаємодії структурного та ресурсного чинників, яка проявляється у тому, що окремі індивіди, налаштовані на довірчі відносини у процесі міжособистісної взаємодії, формують контекст для відтворення та закріплення довіри у суспільстві [3, с. 74].

На думку Р. Патнема, завдяки міжособистісній довірі, люди більш схильні формувати як формальні, так і неформальні інститути. Міжособистісна довіра «вихлюпується» в суспільство і створює «національну мережу інститутів, необхідних для уряду».

Будучи основою суспільних відносин, соціальна довіра постає як очікування, яке виникає у членів спільноти, стосовно того, що інші члени будуть поводитися більш-менш передбачувано, чесно, розуміючи при цьому потреби оточення.

Важливого значення набувають довірчі відносини, що домінують у культурній сфері, оскільки саме вони впливають на формування соціальних інститутів. Культури з високим ступенем довіри, а зокрема країни з високорозвиненими інститутами посередництва, мають важливі переваги в конкурентній боротьбі. Саме в таких країнах функціонують потужні фінансові інституції з оптимізованою та ефективною політикою найму працівників, а великі корпорації в такому середовищі стали «світовими гравцями».

Джерела та література:

1. Селігмен А. Проблема доверия. [пер. с англ. И. И. Мюрберг, Л. В. Соболевой / А. Селігмен. М.: Идея-прес, 2002.– 256 с.
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / М. Колопотина].- М.: АСТ, 2008.- 730 с.
3. Штомпка П. Доверие в эпоху глобализации / П. Штомпка // Соц. политика и социология.– 2006.– № 4.– С. 8-15.

Меліхова Інна
магістрантка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Хлівна Олександра
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

БАГАТОКОМПОНЕНТНИЙ ПІДХІД ДО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ – ОСНОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Здоров'я – одне з найбільших життєвих цінностей людини, запорука її благополуччя, щастя і довголіття. Уявлення про здоров'я та його значущість вивчають науковці різного профілю – медики, філософи, юристи, психологи. Проблема здоров'я людини – одна з найскладніших комплексних проблем сучасної науки. В одних працях обговорюється саме поняття «здоров'я», в інших досліджуються клінічні аспекти порушень здоров'я, треті присвячені дослідженню факторів, що визначають здоров'я. Самостійну групу становлять праці, що розглядають шляхи й засоби відновлення, збереження і розвитку здоров'я [2, с. 5].

Поняття «здоров'я людини» є дуже ємним і охоплює біологічні, соціальні, економічні, наукові, етичні та інші аспекти. Учені досі дискутують стосовно інтерпретації сутності цього поняття. За сучасних умов з'ясування поняття «здоров'я» є фундаментальною проблемою не лише медицини, а й екології людини [7, с. 182].

Здоров'я людини передбачає збереження й розвиток психічних і фізіологічних функцій організму, оптимальної працездатності та соціальної активності при максимальній тривалості життя. Збереження та відновлення здоров'я перебувають у прямій залежності від рівня культури самої особистості. Поняття «культура здоров'я» формулює певний рівень медико-валеологічної грамотності населення, стан соціального благополуччя, ступінь розвитку творчих сил, фізичних, психічних і розумових здібностей людини, виражених в організації її життєдіяльності, у ставленні до самої себе, інших людей, до природи. Основним критерієм культури здоров'я є стан оптимальної відповідності, гармонії між біологічним, психологічним і соціальним у житті й діяльності людини [4, с. 64].

I. Брехман одним із перших запропонував інформаційно-психологічне трактування сутності здоров'я: «Здоров'я людини – це її здатність зберігати відповідну віку стійкість до різних змін кількісних і якісних параметрів потоку сенсорної, вербальної і структурної інформації» [5, с. 27]. Академік В. Казначеев підкреслював, що здоров'я – це цілісний багатовимірний динамічний стан, що розвивається в процесі реалізації генетичного потенціалу в умовах конкретного соціального й екологічного середовища і дозволяє людині в різному ступені здійснювати її біологічні та соціальні функції; процес збереження і розвитку фізіологічних властивостей, потенцій психічних і соціальних; процес максимальної тривалості життя при оптимальній працездатності й соціальної активності [8, с. 55].

Велике значення для розуміння сутності здоров'я має осмислення космопланетарного феномену людини з позицій нової філософсько-світоглядної платформи світової науки, яка базується на переході від Ньютонівської речовинно-механічної парадигми до Ейнштейнівської моделі енергоінформаційного аспекту в пізнанні Буття, уявленні про людину як про багаторівневу космічну істоту, яка має фізичний і енергоінформаційний плани (А. Акімов, А. Васильчук, В. Волченко, Е. Годік, П. Гаряєв, М. Гончаренко, Ю. Гуляєв, В. Казначєєв, Г. Шипов та ін.) [1; 3; 6].

У сучасній науковій думці зроблено низку спроб багатокомпонентного підходу до здоров'я, запропоновано його холистичну (цілісну) модель (Р. Айзман, Б. Братусь, М. Гончаренко, І. Дубровіна, І. Єжов, В. Кукушин та ін.). З позицій єдності здоров'я, яке складається із взаємопов'язаних складових, було виділено такі компоненти здоров'я: фізичне, психоемоційне, інтелектуальне, соціальне, особистісне й духовне [2, с 8].

Так, під фізичним компонентом здоров'я розуміється те, як функціонує організм, усі його органи й системи, рівень їх резервних можливостей. Цей аспект також передбачає наявність чи відсутність фізичних дефектів, захворювань, в тому числі генетичних.

Психоемоційний компонент здоров'я характеризує стан психічної сфери, наявність чи відсутність нервово-психічних відхилень, уміння розуміти й виражати свої емоції, спосіб вираження ставлення до самого себе й оточуючих.

Під інтелектуальним компонентом здоров'я розуміється те, як людина засвоює інформацію, використовує її, ефективність пошуку й накопичення необхідної інформації, що забезпечує розвиток особистості та її адаптацію в навколишньому світі.

Соціальний компонент здоров'я передбачає усвідомлення особистістю себе як суб'єкта чоловічої чи жіночої статі, виконання відповідних статеворольових функцій у соціумі. Він відображає спосіб спілкування і взаємини з різними групами людей (однолітками, колегами, родичами, сусідами, дітьми та ін.).

Особистісний компонент здоров'я означає те, як людина усвідомлює себе як особистість, як розвивається її власне «Я», тобто самовідчуття власної самореалізації. Гармонійне поєднання різних способів і цілей самореалізації людини як особистості і є основою особистісного здоров'я.

Духовний компонент здоров'я відображає суть людського буття, тобто основоположні цільові життєві настанови, які забезпечують цілісність особистості, її розвиток та життя в суспільстві. Це – стрижень цілісного здоров'я, який особливим чином впливає на інші його компоненти. Будь-яке рішення, прийняте людиною, може бути спрямованим або на підтримання здоров'я й попередження захворювання, або на руйнацію його як цілісної системи та розвиток хвороби [2, с. 8].

Узагальнюючи трактування різними дослідниками поняття здоров'я та його складові, можна зробити висновок, що здоровий спосіб життя – це типові та істотні для суспільно-економічної формації види, типи, способи життєдіяльності, які зміцнюють адаптивні можливості організму людини,

сприяють успішному відновленню, підтримці й розвитку його резервних можливостей, повноцінному виконанню людиною соціальних функцій і досягненню активного довголіття.

Джерела та література:

1. Бойчук, Ю.Д. Людина як космопланетарний та біопсихосоціальний феномен // Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди «Філософія». –Харків: ХНПУ, 2013. – Вип. 40,ч. І. – 51-67 с.
2. Бойчук, Ю. Д. Сучасні підходи до розуміння сутності здоров'я людини та суміжних з ним понять. Загальна теорія здоров'я і здоров'язбереження: колективна монографія/за заг. ред. проф. Ю.Д. Бойчука. – Харків: вид. Рожко СГ, 2017 – 5-16 с.
3. Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Ніколенко Є.Я., Савченко В.М. Основи екології людини: навч. посіб. / за ред. проф. Е.М.Солошенко. – Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 546 с.
4. Борщик, Л. М., Титаренко, Л. В., Савіна, О. Г., & Павленко, О. В. (2017). Основні чинники негативного та позитивного впливу на здоров'я/Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія/за заг. ред. проф. ЮД Бойчука. Харків: Вид. Рожко С. Г. – 60-66 с.
5. Брехман И.И. Введение в валеологию –науку о здоровье. –Л.: Наука, 1987. – 125 с.
6. Гончаренко М.С., Бойчук Ю.Д. Екологія людини: навч. посіб. – Суми: Університетська книга; К.:ВД«Княгиня Ольга», 2005. – 394 с.
7. Залеський І.І., Клименко М.О. Екологія людини: підр. –К.: ВЦ«Академія», 2005. –288 с.
8. Казначеев В.П. Теоретические основы валеологии. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-ние 1993. – 121 с.

Мисковець Богдан

студент факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Кульчицька Анна

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ЯК СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ
ПІДХІД**

Постановка проблеми. Зростаючий інтерес до психології особистості, до складних динамічних змін в її діяльності та вчинках робить вивчення мотивації поведінки людини важливим завданням психологічної науки. Зокрема, численні дослідження свідчать про те, що мотивація досягнення успіху є особливо важливою для становлення особистості. Від неї, як стверджують дослідники, багато в чому залежить доля і становище людини в суспільстві.

В юнацькому віці, в період перших кроків професійного становлення, відбувається формування мотивації досягнення успіхів. Мотивація

досягнення успіхів сприяє досягненню успішності в тій чи іншій діяльності, що й зумовлює *актуальність* обраної теми дослідження.

Мета роботи полягає у теоретичному дослідженні, узагальненні та систематизації уявлень про мотивацію досягнення успіху в працях вітчизняних та зарубіжних вчених.

Виклад основного матеріалу. Вивченням поняття «мотивація» займаються зарубіжні та вітчизняні науковці у різних напрямках психології. Мотивація – це сукупність всіх факторів (як особистісних, так і ситуативних), які спонукають людину до активності. Людина, яка має більш високу мотивацію, підвищений рівень домагань зазвичай досягає великих успіхів у діяльності. Таким чином, мотивація – це важливий та основний фактор, який забезпечує успіх в суспільстві.

Проблема мотивації досягнення успіху знайшла своє відображення в роботах вітчизняних психологів, де підкреслюється, що для становлення особистості має велике значення формування компонентів мотивації досягнення успіху. Зарубіжні вчені досліджують мотивацію досягнення успіху у різних напрямках психології, а саме: біхевіорестичному, когнітивному, гуманістичному та ін.

Проблема мотивації досягнення успіху знайшла своє відображення в роботах радянських та вітчизняних психологів (Р. С. Немов, Д. Б. Ельконін, А. Н. Леонтьєв, С. Д. Максименко, Б. Я. Дмитришин, О. М. Беш, О. В. Гилюн), де підкреслюється, що для особистості має велике значення формування компонентів мотивації досягнення успіху.

У працях сучасних науковців розглядаються такі етапи розвитку психології мотивації: природничо-науковий, антропологічний, ситуаційно-динамічний і особистісний. [5]

На першому етапі (до кінця 1960-х рр.) домінуючою концепцією теорії мотивації був біхевіоризм: на принципово природничій основі будувалися роботи Фрейда і ранні роботи Адлера, Хорні, Роджерса та Маслоу. Вони не припускали введення в психологію мотивації людини принципово інших пояснювальних принципів у порівнянні з психологією мотивації тварин. Однак уже в 1920-30 рр. були висунуті революційні ідеї, що збігаються зі становленням психології особистості як особливої предметної області психології. На другому етапі розвитку психології мотивації саме модель мотивації, рушійних сил поведінки і розвитку є основним змістом більшості теорій особистості [4]. На цій підставі другий етап Д. А. Леонтьєв називає антропологічним. Когнітивна психологія в цей період збагачує психологію мотивації теоріями Дж. Келлі, Л. Фестінгер, Дж. Роттера і «раннього» А. Бандури, Д. Мак-Клелланда, Дж. Аткинсона і «раннього» Х. Хекхаузена. Для цих мотиваційних концепцій характерним є визнання провідної ролі свідомості в детермінації поведінки людини. У зв'язку з цим Є. П. Ільїн пише, що «когнітивні теорії мотивації спричинили введення в науковий обіг нових мотиваційних понять: соціальні потреби, життєві цілі, когнітивні чинники, когнітивний дисонанс, цінності, очікування успіху, боязнь невдачі, рівень домагань» [1].

Діяльність досягнення ґрунтується на еволюційно-біологічних і еволюційно-психологічних передумовах. Вперше «досягнення» було представлено як джерело людських мотивацій в кінці 1930-х рр. Мюрреєм: «Досягати чогось важкого. Опанувувати, маніпулювати або організувати фізичні об'єкти, людей або ідеї. Робити це якомога швидше і/або краще. Долати перешкоди і досягати високих стандартів. Перевершувати себе (в своїх досягненнях). Змагатися з іншими і перевершувати їх. Піднімати свою самоповагу завдяки успішності свого таланту (здібностей)»[2].

Т. О. Гордєєва [3] вважає, що в сучасному індустріальному суспільстві ключовими цінностями людського буття є професійний успіх і реалізація себе як людини люблячої. Отже, потреби в досягненні, а також в любові і прийнятті можуть бути визнані фундаментальними, зміст яких не може бути зведений до інших потреб.

Однією з плідних концепцій, з успіхом застосовуються для пояснення мотивації досягнення успіху в діяльності є теорія В. Вайнера. Відповідно до неї всілякі причини успіхів і невдач можна оцінювати за двома параметрами: локалізації та стабільності. Перший з названих параметрів характеризує те, в чому людина вбачає причини своїх успіхів і невдач: у самому собі або незалежно від обставин, що склалися. Стабільність розглядається як сталість або стійкість дії відповідної причини.

Відповідно до теорії діяльнісного походження мотиваційної сфери А. М. Леонтьєва (60-і рр. ХХ ст.), в процесі дорослішання мотивація поведінки з часом стає настільки характерною для людини, що перетворюється в риси її особистості – так зазначає у своїх працях А. М. Леонтьєв. До їх числа поряд з мотивацією влади, альтруїзму, агресивних мотивів поведінки та інших слід віднести мотивацію досягнення успіху і мотивацію уникнення невдачі. Домінуюча мотивація стає однією з основних характеристик особистості, що відбиваються на особливостях інших особистісних рис.

Стернберг довгий час вивчав можливості передбачення успіху в різного роду діяльностях (навчальній, професійній) за допомогою тестів інтелекту приходять до висновку, що рівень мотивації є найкращим предиктором успіху, ніж інтелект. Він пише: «... Причина, чому мотивація настільки важлива, полягає в тому, що люди в рамках даного середовища наприклад, класу – зазвичай виявляє досить малий діапазон здібностей порівняно з діапазоном мотивації. Таким чином, мотивація стає ключовим джерелом відмінностей в досягненні успіху між окремими людьми, що живуть в цьому середовищі»[6].

Б. М. Теплов говорив, що успішність професійної діяльності залежить від індивідуальних здібностей людини, описуючи їх таким чином: «Здібностями можна називати лише такі індивідуально-психологічні особливості, які мають відношення до успішності виконання тієї чи іншої діяльності. Однак, не окремі здібності як такі безпосередньо визначають можливість успішного виконання будь-якої діяльності, а лише своєрідне поєднання цих здібностей, яке характеризує цю особистість»

Представляючи термін мотивація досягнення успіху в професійній діяльності, Н. В. Самоукіна висловлюється наступним чином: «Досягнення успіху у професійній діяльності проявляється насамперед у досягненні працівником значимої мети і подоланні або перетворенні умов, що перешкоджають досягненню цієї мети» .

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема мотивації досягнення успіху знайшла своє відображення в роботах вітчизняних психологів, де підкреслюється, що для старшокласників має велике значення формування компонентів мотивації досягнення успіху. Зарубіжні вчені досліджують мотивацію досягнення успіху у різних напрямках психології, а саме: біхевіорестичному, когнітивному, гуманістичному та ін.

Проаналізувавши роботи багатьох дослідників з даної теми, можна відзначити, що вони не суперечать один одному, а, скоріше, доповнюють один одного, сприяючи кращому розумінню мотивів, від яких може залежати успіх у різних сферах життя особистості. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у емпіричному вивченні мотивації досягнення успіху в юнацькому віці.

Джерела та література:

1. Бендас Т. В. Гендерная психология: учебное пособие / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2007. – 432 с
2. Гордеева Т. О. Диагностика оптимизма как стиля объяснения успехов и неудач : (опросник СТОУН) / Т. О. Гордеева, Е. Н. Осин, В. Ю. Шевяхова // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – № 9. – С. 29-41; № 10. – С. 20-25.
3. Городняк І. Сучасні типи особистостей щодо досягнення успіху / І. Городняк // Соціальна психологія. – 2008. – № 6. – С. 43-48.
4. Занюк С. Психология мотивации / С. Занюк. – К. : Эльга-Н, Ника-центр – 2001. – 352 с.
5. Коробка Л. Фактор успіху в розвитку особистості / Л. Коробка // Початкова освіта. – 2010. – № 23. – С. 40-43
6. Максименко Н. Психологічна формула успіху / Н. Максименко // Психолог. – 2010. – № 8. – С. 20-23
7. Смірнова Т. Психологічний супровід створення ситуації успіху / Т. Смірнова // Завуч. – 2010. – № 33. – С. 5-9.

Мітлош Антоніна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Дослідження опанувальної поведінки у науковій психології триває уже кілька десятиріч. Єдиного трактування та класифікації наразі немає, проте є наукові підходи, які набули широкого застосування у світовій

психологічній теорії та практиці. Тож пропонуємо огляд основних підходів до розуміння та класифікації копінгу.

Вперше термін «копінг-стратегії» був ужитий Л. Мерфі [4]. Р. Лазарус застосовував термін «копінг» для опису особливостей поведінки подолання стресу та подій, які супроводжують тривогу [6].

Пізніше копінг почали розглядати як не лише як поведінку-реагування на ті фактори, які перевищують можливості людини, а й ту, що сприяє адаптації людини до вимог стресової ситуації. А. Марченко та В. Барко зазначають, що зменшення впливу стресогенних чинників відбувається шляхом пом'якшення цих вимог або оволодіння самою ситуацією [3].

С. Фолькман, Р. Лазарус вводять поняття трансакції. Вчені трактують його як процес взаємодії людини з ситуацією та наголошують, що наше сприймання певної стресової ситуації є по своїй суті суб'єктивним.

Й. Тереляк трактує копінг як свідомі та несвідомі зусилля пристосування до реальності. Прихильники психодинамічного підходу також розглядають копінг як один з механізмів психологічного захисту [8]. Проте переважна більшість вчених таки наполягають на тому, що копінг-стратегії стосуються усвідомлених способів активності людини. Тобто суб'єкт планує та прагне вирішити певну проблемну ситуацію.

С. Грабовська та М. Єсип зазначають, що до класифікації копінгу також варто включати критерій світоглядної бази. Зокрема варто виокремлювати світські та релігійні копінг-стратегії, адже релігійні переконання впливають на процес сприймання та подолання труднощів [2].

С. Хобфолл в межах диспозиційного підходу пропонує багатовекторну модель поведінкових стратегій. Копінг-поведінка вчений розглядається не як окремі типи та стилі долаючої поведінки у стресових ситуаціях, а як стратегії (тенденції) поведінки загалом. Тобто мова йде про загальну життєву ціннісну позицію, згідно з якою людина сама творить своє життя і наповнює його сенсом. Проте ресурсний підхід не набув широкої популярності у світовій психологічній практиці, а вивчення копінгу сьогодні здійснюється у контексті опанувальної (долаючої) поведінки.

Сьогодні у світовій психологічній науці найбільшою популярністю користується класична модель копінг-стратегій Лазаруса й Фолькман (*instrumental coping and emotional coping*). Завдання опанування негативними життєвими обставинами полягає в тому, щоб або подолати труднощі, або зменшити їх негативний вплив, або уникнути, або ж витримати їх. Ця свідома поведінка спрямована на активні зміни, перетворення ситуації, яка піддається контролю, або на пристосування до неї, якщо ситуація не піддається контролю. Саме такий підхід важливий для соціальної адаптації здорових людей [9]. Також С. Фолькман зазначає, що успішне подолання стресових ситуацій та вибір типу стратегії залежить від рівня розвитку копінг-ресурсів особистості, до яких науковиця відносить ресурси когнітивної сфери (оцінювання ситуації), Я-концепцію, локус контролю (інтернальний), афіліацію, емпатію, ціннісно-мотиваційну структуру особистості, систему соціальної підтримки (сім'я, суспільство) [6].

Висновки. Теоретичний аналіз наукових джерел дозволяє констатувати, що копінг-стратегії розглядаються переважно у руслі поведінки подолання стресових та складних життєвих ситуацій. Кожна людина обирає певні копінг-стратегії залежно від наявного в неї життєвого досвіду та соціально-психологічних ресурсів. Найбільш застосовуваним та поширеним у психологічній науці і практиці вважається трансакційний підхід, в межах якого вводиться поняття трансакції, яка розуміється як взаємодія індивіда з середовищем. Особлива увага приділяється питанням копінг-ресурсів особистості, які й впливають на вибір людиною певної копінг-стратегії у стресовій ситуації. Копінг-поведінка включає обидва поняття: копінг-стратегії та копінг-ресурси [4]. Також С. Фолькман та Р. Лазарус наголошують на динамічності копінг-стратегій, тобто протягом життя особистість розвивається і змінюються певні її особливості, що й позначається на виборі копінг-стратегії.

Джерела та література:

1. Психология общения. Энциклопедический словарь / Под общ. ред. А. А. Бодалева. – М.: Изд-во «Когито-центр», 2011. – 600 с.
2. Грабовська С. Проблема копіngu в сучасних психологічних дослідженнях / Софія Грабовська, Мар'яна Єсип // Соціогуманітарні проблеми людини: психологічне здоров'я особи і суспільства. – 2010. – № 4. – 188-199.
3. Марченко А.О. Емоційний інтелект і поведінкові стратегії управлінської діяльності правоохоронців / А.О. Марченко, В.І. Барко // Проблеми сучасної психології: Зб. наук. пр. К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – 2013. – Вип. 19. – С. 414-422.
4. Мітлош А.В. Копінг-стратегії у міжособовій взаємодії // Соціально-психологічна компетентність персоналу в сфері публічного управління в сфері публічного управління [Текст] : монографія / за заг. ред. О.В. Лазорко, Т.В. Федотової. – Луцьк «Вежа Друк», 2020. – С. 104-128.
5. Никольская И. М. Психологическая защита у детей / Ирина Михайловна Никольская, Рада Михайловна Грановская. – С-Пб: Речь, 2000. – С. 70.
6. Folkman, S., Lazarus R.S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A., Gruen, R.J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50 (5), 992-1003. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.50.5.992>
7. Д. Гоулман. Емоційний інтелект / Деніел Гоулман; пер. з англ. С.-Л.Гумецької. – Х.: Віват, 2018. – 512 с.
8. Hahn S. The effects of locus of control on daily exposure, coping and reactivity to work interpersonal stressors: A diary study // *Personality and Individual Differences*, 2000. Vol. 29. P, 729-748.
9. Крюкова Т.Л. Опросник способів совладання (адаптація методики WCQ) / Т. Л. Крюкова, О. В. Куфтяк // *Журнал практического психолога*. – М. – 2007. – №3. – С. 93-112.

Павлович Юлія
магістрантка факультету психології та соціології
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Федотова Тетяна
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФЕНОМЕН ДОВІРИ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Довіра – це інтегральна модель соціального впливу, вона є одним із найважливіших факторів, що визначає характер не тільки міжособистісних, а й усіх соціальних взаємин.

Дослідниця Т. Скрипкіна [3] визначає довіру як певний механізм, спрямований на об'єднання людини, з одного боку, зі своїми внутрішніми цінностями, потребами, інтересами і бажаннями, тобто із власною суб'єктністю, з іншого ж боку – із тією частиною світу, з якої він збирається вступити у взаємодію.

Мета статті полягає в теоретичному вивченні феномену довіри в психологічній літературі.

В сучасних дослідженнях довіру класифікують як соціально-психологічне явище, психологічний механізм, в основі якого лежить соціальна установка, що формується завдяки одночасній спрямованості психіки людини у світ та на саму себе і є багаторівневим утворенням, що складається із первинних установок (які виникають на ранніх стадіях онтогенезу із потреби у безпеці) та вторинних установок («вторинну довіру» спрямовану на світ і на себе).

Довіра – це вид стосунків, що складається із трьох компонентів: 1) когнітивний компонент (включає прогноз передбачуваного вчинку, що ґрунтується на знаннях і уявленнях про світ, людей, типах взаємин, а також на знаннях про себе і припущеннях щодо своїх можливостей, заснованих на власному досвіді); 2) емоційно-оцінний компонент (включає з одного боку припущення про рівень безпеки об'єкта, з яким суб'єкт збирається вступити у взаємодію, і оцінку значущості ситуації взаємодії в цілому, а з іншого – оцінку власних можливостей у певній ситуації та їх наслідків); 3) поведінковий компонент (виявляє формально-динамічні сторони довіри, такі як міра, вибірковість в кожній конкретній ситуації). В результаті кожної ситуації взаємодії людина отримує новий досвід, що може впливати на зміну минулих установок [1, 2, 4].

До вивчення і осмислення категорії довіри та різних її соціальних аспектів зверталися у своїх роботах такі дослідники, як Ф. Фукуяма (довіра як очікування, які виникають в межах певної спільноти, що її члени будуть діяти нормально і чесно, демонструючи готовність до взаємодопомоги відповідно до прийнятих норм, культурних традицій, звичаїв, спільних етнічних цінностей) [5]; Дж. Роттер (довіра в людських взаєминах (міжособистісна довіра) як «узагальнені очікування людини щодо того,

наскільки можна покластися на обіцянки, слова, висловлювання або письмові заяви іншої людини/групи); Р. Шо (довіра як надія на те, що люди, від яких ми залежимо, виправдають наші очікування); Д. Руссо (довіра може ґрунтуватися на зважуванні та розрахунках, «емоційному ставленні», а також на їх поєднанні (інституційна довіра, де очікування ґрунтуються на неформальній домовленості, формальних положеннях або нормах багатолітньої практики, або нормах, створенню яких сприяє організаційна культура, які підкріплюють цю довіру); теоретичні напрацювання з відповідної тематики представлені також в роботах Т. Федотової, О. Кихтюк та А. Кульчицької [1, 4].

Н. Луман, Р. Левицькі, Д. Макалістер, Р. Бісс, Л. Хосмер та ін. свої дослідження спрямовували на вивчення довіри як дії на основі очікування, пов'язані з ризиком; очікування безпечної та сприятливої реакції іншої людини; очікування чесності в поведінці інших; очікування передбачуваності, надійності та чуйності, турботи про добробут іншої людини; упевненість у підтвердженні очікувань та доброзичливості іншого. Д. Левіс і А. Вейгерта характеризували довіру як «вчинення ризикованої дії на основі впевненого очікування, що всі, хто залучений в цю дію, будуть діяти компетентно і з усвідомленням обов'язку» [2,3]. А. Кульчицька пропонує вивчати соціально-психологічні особливості взаємозв'язку ціннісних орієнтацій особистості та довіри до реклами з метою унеможливлення маніпулятивних впливів з боку рекламодавців [1].

С. Робінсон вказував, що довіра є певним «очікуванням, припущенням або вірою (переконанням) в ймовірність того, що майбутні дії іншого будуть вигідними, сприятливими і не завдають шкоди інтересам іншого» [4].

Д. Руссо, С. Сіткін, Р. Берт і К. Камерер пропонують наступне визначення довіри, як психологічного стану, що включає в себе намір прийняти власну вразливість і заснований на позитивних очікуваннях щодо наміру або поведінки іншого. Б. Барбер описував довіру як сукупність «соціально обґрунтованих і соціально підтверджених очікувань щодо інших людей, організацій, установ і природних, моральних і соціальних порядків, які становлять фундаментальний зміст життя» [2].

У теорії особистості К. Роджерса, під довірою до себе розуміють довіру до свого життєвого досвіду, або «цілісне відчуття ситуації». Феномен довіри особистості до себе базується на почутті автентичності і пов'язаний із розширенням можливостей особистості, підвищенням її творчої активності, і спрямований на більш успішне саморозвиток.

Отже, не зважаючи на велику кількість праць науковців, присвячених феномену довіри, й досі постає питання вироблення єдиного підходу щодо вивчення цієї проблеми [1,2,3,4,5]. Перспективу нашого подальшого дослідження вбачаємо у вивчення довіри як одного з чинників успішного функціонування колективу.

Джерела та література:

1. Кульчицька А. В. Соціально-психологічні особливості взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та довіри до реклами // Психологічні перспективи. Луцьк: 26

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Випуск 23. 2014. С. 159-168.

2. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. 564 с.

3. Скрипкина Т. П. Психология доверия. Москва : Просвещение, 2000. 264 с.

4. Федотова Т.В., Кихтюк О.В. Довіра як складова психічного здоров'я підлітка // «Сучасні соціокультурні та психолого-педагогічні координати розвитку дитини: Матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції (19-20 квітня 2018 року). Тернопіль, 2018. С.54-56.

5. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. Москва : АСТ, 2004. 730 с.

Торбіна Мирослава

магістрантка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Хлівна Олександра

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВОЛЬОВІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОГО РОСТУ ТА САМОРОЗВИТКУ

Досліджувана проблема знаходиться на стику фундаментальних областей загальної психології. Воля дозволяє ставити цілі і досягати їх. Виникнення волі пов'язане зі становленням індивіда як суб'єкта що самовизначається, який сам вільно визначає свою поведінку і відповідає за неї. Більшість сучасних психологів, трактують поняття воля, як здатність людини досягати свідомо поставлену мету, долаючи при цьому зовнішні і внутрішні перешкоди.

На думку В. Слободчікова та Є. Ісаєва [1], саморозвиток є фундаментальною здатністю людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність в предмет практичних перетворень.

Отже, саморозвиток це здатність людини ставати і бути справжнім суб'єктом свого власного життя. Процес саморозвитку неможливий без труднощів, криз, що вимагають від людини певних вольових зусиль, сили волі. Адже воля – це найактивніша сторона свідомості, що впливає на створення зусилля задля досягнення цілей. Воля проявляється в здатності до саморегуляції та самодетермінації особистості. Завдяки їй людина здатна за власною ініціативою виконувати дії в певній послідовності та з необхідною інтенсивністю на оптимальному рівні.

Так Г. Кравцов [6] правомірно стверджує, що «розвиток особистості, представлений як оволодіння власною психікою, як розширення під контрольної свідомості психологічної реальності, можна зрозуміти лише якщо прийняти, що магістральною лінією розвитку особистості в дитячому онтогенезі є розвиток вольової сфери. Тоді становлення особистості як

«суб'єкта волі в дорослому житті» вибудовується у вигляді ланцюжка психічних новоутворень, центральні з яких відносяться до вольової сфери психіки ...».

Л. Божович [2] й О. Леонтьєв [2] надавали великого значення розвитку волі в процесі становлення особистості. Як і всі психічні процеси, воля розвивається не сама по собі, а у зв'язку із загальним розвитком особистості людини. Л. Божович виділяє два критерії сформованості особистості: ієрархія мотивів, здатність долати власні безпосередні спонукання соціально значущими мотивами; здатність до свідомого керування власною поведінкою, яке здійснюється на основі усвідомлення мотивів, свідомого підпорядкування мотивів.

Процес саморозвитку – це процес цілеспрямованої діяльності особистості безперервної самозміни, процес свідомого, вольового управління своїм розвитком, вибір цілей, шляхів і засобів самовдосконалення згідно життєвим установкам. До вольових якостей особистості належать: цілеспрямованість, рішучість, сміливість, мужність, ініціативність, наполегливість, самостійність, витримка, дисциплінованість.

Основною функцією волі є підвищення ефективності діяльності через вибір дії при конфлікті цілей і мотивів, свідома зміна сенсу дій, регуляція психічних станів і психічних процесів. Наявні сьогодні дані дозволяють трактувати волю як системну якість, в якій виражається вся особистість в аспекті, що розкриває механізми її самостійної, ініціативної активності. За цим критерієм всі дії людини можна розглядати як послідовно ускладнюваний ряд від мимовільних (імпульсивних) до довільних і власне вольових дій.

Згідно з інтелектуалістичною теорією (Меймана) джерела волі – в уявленнях людини, які є необхідною складовою всіх психічних процесів. Свідомість людини сповнена уявленнями різної складності. Кожне з цих уявлень бореться за своє переважне становище у свідомості. Перемагають найбільш чіткі і ясні уявлення, які й дають початок вольовим процесом. Вольові прагнення виникають в процесі боротьби уявлень. Таким чином, уявлення, відіграють роль мотиву вольової дії. Головне у волі – зв'язок, який встановлюється між уявленням і самою дією. Воля розвивається в процесі переходу мотиву в дію. Отже, виховання волі – закріплення шляхом повторних вправ асоціативних зв'язків, між уявленнями і діями.

До мотиваційного підходу в дослідженні волі належать уявлення про волю як здатність до свідомого умисного подолання перешкод. Якщо мотивація є лише чинником, ініціатором дії, то існування перешкод на шляху до виконання дії та умисне їх подолання стає формуючим чинником вольового акту. Так, одну з однак волі - подолання перешкод, розглядають Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн.

Загалом в усіх варіантах мотиваційного підходу наголошується саме на спонукальній функції волі, тобто акцентується мотиваційна її складова.

Так Г. Челпанов [3] у вольовому акті виділяв три елементи: бажання, прагнення і зусилля. Л. Виготський [2] у вольовій дії виділяв два окремих процеси: перший відповідає за рішення, замикання нового мозкового

зв'язку, створення особливого функціонального апарату; другий, виконавчий, полягає в роботі створеного апарату, в дії по інструкції, у виконанні рішення.

Багатокомпонентність і поліфункціональність вольового акту зазначається і В. Селивановим [5]. Виходячи з розгляду волі як довільного управління, останнє повинно включати в себе самодетермінацію, самоініціацію, самоконтроль і самостимуляцію. У процесі досягнення мети самоконтроль забезпечує панування провідних мотивів над другорядними.

Розпоряджаючись особистісними ресурсами, людина отримує можливість будувати відносини зі світом і в цьому процесі формувати самого себе. Через управління подіями стає можливим управління змінами самої особистості – саморозвиток. Поняттям «саморозвиток» описуються такі феномени розвитку, які представлені актами довільної, цілеспрямованої, керованої особистістю самозміни. Саме вольові процеси впливають на здатність вести себе незалежно від будь-яких обставин (і навіть всупереч їм), керуючись при цьому власними, свідомо поставленими цілями.

Встановлено, що зовнішніми результатами вольової регуляції є конкретні досягнення людини: перемоги, досягнення, успіхи тощо. Внутрішніми результатами є зміни, що відбулися в самій особистості: з'являються певні вольові якості, нове ставлення до себе, розвиток власних можливостей, підвищення власної компетентності, професійності, емоційної стійкості у професійній діяльності, в досягненні змін власної особистості. Людина, яка досягає успіху в діяльності, долаючи труднощі, не тільки розвивається і створює нові результати, але й самореалізується в житті, прагне до саморозвитку.

Джерела та література:

1. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Избранные психологические труды / Под ред. Д. И. Фельдштейна. 3-е изд. – М. : Московский психол-соц. инст-т, Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – С. 18-56.
2. Бочавер А. А. Исследования жизненного пути человека в современной зарубежной психологии // Вопросы психологии. – 2008. – № 5. – С. 54-62.
3. Ильин Е. П. Психология воли / Ильин Е. П. – СПб. : Питер, 2000. – С. 17-195.
4. Kuhl J., Beckmann J. Historical perspectives in the study of action control// Action control: From cognition to behavior / Ed. by J. Kuhl, J. Beckmann. Berlin. N.Y. – 1985. – P.178-185.
5. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія . – К.: МАУП, 2000.
6. Селиванов В. И. Основные подходы к психологическому исследованию волевой активности личности / В. И. Селиванов // Экспериментальные исследования волевой активности. – Рязань, 1986. – 138 с.

Члек Валерій

студент факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Кульчицька Анна

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОДРАМА ЯК МЕТОД ПСИХОТЕРАПІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Сучасні реалії економічних, соціальних та політичних змін в суспільстві диктують складні умови адаптації особистості в суспільстві. З кожним роком збільшується кількість людей, які перебувають психологічного, а подекуди й психотерапевтичного втручання для відновлення та збереження психічного здоров'я. Одним із таких методів допомоги є психодрама. Це, та багато інших чинників зумовили *актуальність* дослідження.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі поняття психодрами як одного із методів сучасної психотерапії, узагальненні та систематизації основних структурних елементів, завдань і та прогнозованих результатів даного виду діяльності в психологічній практиці.

Виклад основного матеріалу.

Психодрама – це метод психотерапії, за допомогою якого люди пізнають себе через театралізацію, рольові гри, драматичне самовираження. Психодраматичні прийоми і техніки часто використовуються у груповій та індивідуальній психокорекційній роботі.

Автором психодрами є видатний австро-американський психотерапевт, мислитель, поет і вчений Якоб Морено. Історія психодрами починається з 1 квітня 1921 року, коли глядачам була представлена постановка під назвою «На злобу дня». Під час гри актори не дотримувалися чіткого сценарію і задіяли в процес публіку із залу. Не дивлячись на те, що постановка повністю провалилася, цей день прийнято вважати днем зародження психодрами.

В основу свого методу Морено поклав дію, яку поєднав з театральними постановками. Психологічне підґрунтя психодрами – це внутрішні переживання, що є у всіх людей. Не рідко ми навіть ведемо внутрішні діалоги і монологи, у нашій уяві розігруються сцени з минулого і ймовірні події, що могли трапитись або можуть трапитись у майбутньому. Психодрама ж має вивести ці внутрішні хвилювання назовні.

Через сценічне розігрування епізодів із власного життя (минулого, теперішнього, майбутнього) людина отримує можливість, використовуючи свою спонтанність і креативність, увійти в контакт із власним минулим і отримати навички, які стануть йому необхідними їй в майбутньому.

Сьогодні його метод психотерапії знайшов широке поширення і ефективно використовується по всьому світу. Визначаючи значення психодрами Морено писав: «Театр спонтанності став розкріпаченням ілюзії,

а така ілюзія, зіграна людьми, які прожили її в реальності, є розкріпаченням життя. Повтор того, що сталося одного разу, доводить до сміху. Людина вдруге так само розмовляє, приймає їжу, п'є, занурюється в сон, прокидається, б'ється, конфліктує, набуває, втрачає, вмирає, але психодраматичний способом. Тепер стара біль не діє на актора, як біль, колишне бажання не діє на нього як бажання, та ж сама думка не чинить на нього того ж впливу. Все трапляється на рівні підсвідомості. Це безболісно, нерозважливо, безсмертне. Життя і психодрама компенсують один одного і тонуть в сміху. Це вища форма театру» [3, 4].

Розглядаючи тему психодрами увагу привертає те, що в умовах сьогодення велике значення мають ролі людей, «маски», а також сценарії які нав'язує нам суспільство, однак на відмінну від театру, де все відбувається строго по написаній п'єсі, у психотерапевтичній психодрамі все відбувається природньо, цілющій ефект від якої не одноразово був доведений і самим Якобом Морено.

У Якоба Морено було багато послідовників. Д. Кіппер, Г. Лейтц, А. Шутценбергер та інші.[1, 2, 5, 6] Виходячи з аналізу науково-практичних розробок зазначимо, що у психодрамі застосовується такі основні структурні елементи: протагоніст, директор, допоміжні (додаткові) «Я», глядачі і сцена.

Протагоніст – «головний герой» психодрами, йому не потрібно грати роль, варто бути лише самим собою, розповісти свою історію, яку одразу ж будуть грати. Цей вид психотерапії спрямований на одну людину, на допомогу їй, в той час, як групова психодрама спрямована на вирішення міжособистісних групових конфліктів. Тому психодрама застосовується навіть в робочих колективах.

Директор – «ведучий» психодрами. Він безпосередньо не бере участі в ній, проте він дає важливі інструкції і коригує хід постановки вже походу її проведення. Може впливати безпосередньо на протагоніста, наприклад жартами та порадами. Якщо протагоніст бере на себе активну роль і починає сам вести психодраму, директор може виконувати пасивну роль або впливати на учасників опосередковано.

Допоміжні (додаткові) «Я» – «актори» психодрами, люди, що виконують ролі з історії протагоніста. Як вже згадувалось раніше правдивість гри не потрібна, крім того, що ролі можуть бути різні, навіть символічні. Вони розігрують в реальному житті все те, що відбувається у протагоніста в його внутрішньому світі.

Глядачі – учасники групи терапії, що не беруть активної участі в психодрамі, проте теж можуть впливати на протагоніста – критикою, підтримкою, бурхливими оваціями, адже чим пригніченішим той себе відчуває, тим більше він потребує чужої підтримки. Інколи глядачі можуть самі стати «пацієнтами» цього методу, чужі проблеми сприймаються ніби власні, аналогічні.

Сцена – теж досить важлива деталь у психодрамі – будь-яке просторе приміщення, в якому б допоміжні «Я» могли вільно переміщатись.

Залежно від того на що спрямована психодрама, виділяють такі види цього методу – центрована на протагоністі та центрована на групі.

На початку психодрами проводиться стадія розігріву, для чого найчастіше використовуються тілесні вправи і медитаційні техніки, що дозволяють підвищити енергетику в групі, згуртувати її та налаштувати на плідну роботу.

Після цього починається діяльний етап. Одну сцену за одною протагоніст, якому допомагають інші учасники психодрами, програє важливі і незавершені для нього ситуації. Протагоніст визначає, хто з акторів виступить у його ролі тоді, коли він опиниться в ролі когось іншого. Потім вибираються актори, яким належить зіграти ролі значущих для нього персонажів (ними можуть бути не тільки люди, а й емоції, риси характеру, почуття і т. п.). Розіграватися можуть як справжні події, що відбувалися в дійсності, так і символічні сцени, яких насправді ніколи не було. Етап дії вважається завершеним, коли у протагоніста з'являється відчуття, що його проблемна ситуація вирішена або він розуміє, що повністю в ній розібрався.

Висновки. На сьогоднішній день методика психодрами залишається актуальною і знайшла широке використання по всьому світу, що доводить її ефективність і цінність для всієї наукової спільноти у галузі психології. Окрім цього, база знань розширюється і поповнюється новими теоріями і гіпотезами, зокрема послідовниками Якоба Морено. Також потрібно не забувати про дуже вагомий історичний базу теорії, що дає змогу сучасним вченим більш якісно вивчати не тільки психодраму, але і її витоки і прояви у минулому. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у емпіричному вивченні даної наукової теорії.

Джерела та література:

1. Кіппер Д. (Клинические ролевые игры и психодрама: Пер. с англ. – М.: Класс, 1993. – 222 с. ISBN 5-86375-003-0)
2. Лейтц Г. (Психодрама. Теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено / Пер. с нем. А. М. Боковой. – Издание 2-е, испр. и доп. – М. : «Когито-Центр», 2007. – 380 с. ISBN 978-5-89353-200-5)
3. Морено Я. Л. Психодрама / Пер. с англ. Г. Пимочкиной, Е. Рачковой. – М.: Апрель Пресс: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 528 с. ISBN 5-04-008402-1
4. Морено, Дж. Театр спонтанности / Пер. с англ., авт. вступ. ст. Б. И. Хасан. – Красноярск: Фонд ментального здоровья, 1993.]
5. Психодрама: вдохновение и техника / под ред. П. Холмса, М. Карп. ; пер. сангл.– М. : Класс, 1997. – 288 с.
6. Шутценбергер А.(Психодрама / Пер. с франц. – М. : Психотерапия, 2007. – 448 с. ISBN 978-5-903182-33-6)

**ОСОБИСТІТЬ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ
ВІДНОСИН**

SOCIAL PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL DEGRADATION

Strengthening competition of producers and services in the market requires businesses to work in the full repayment and direct their efforts to the final point, which is inextricably linked to the efficiency of the staff. It is not a secret that the human factor is decisive in shaping the image of the enterprise market , its efficiency and competitiveness. Because scientific problem «professional destruction» and its structure is extremely relevant today

Stress is one of the factors of professional destruction. Stress is the source of many problems of workers . This nonspecific reaction which occurs under the influence of strong shocks and accompanied by a change of protective systems [2].

Stress shows up as a general adaptative syndrome which passes three successive stages in its development:

- reaction of alarm;
- stage of firmness;
- stage of exhaustion.

Workaholism is an illness that kills people and destroys families [3]. It is worth to mark that workaholism is the disease, which is, possible to say, contagious. People, who work with or are next to a workaholic, become alike or have the complex of inferiority and the understated level of sollicitations in relation to the labour activity [4, 142-144].

In the world every third person comes to work even being ill, got a trauma, or must execute the medical settings. Workaholism does not allow every fifth person to use the annual vacation which is one of main reasons of premature death. Such people are sure that when they return from vacation, they will find other worker on their workplace, or are sure that a company will show worse results for the period of their absence.

Another phenomenon which is progressing and which became the subject of research of psychologists and physicians is called «emotional burning out». The emotional burning out can be related to the third stage of stress. It should be concerned as the professional crisis related to work.

Researches of the psychical burning out are conducted today among public servants, managers, guards, teachers, psychologists-consultants, etc. In the process of comprehensive researches scientists formed essence of burning out and its structure. They came to a conclusion that the psychical burning out should be understood as the state of physical, emotional and mental exhaustion, that is more frequently observed among the workers of social sphere. Scientists are unanimous in the fact that the syndrome consists of three basic components:

- emotional exhaustion – feeling of emotional devastation and chronic fatigue, caused by labour;

– depersonalization – an indifferent attitude toward the labour. Negative attitude not only toward clients, inferiors and guidance but also to work on the whole. Treatment of the living people as of the «labour objects» with whom they conduct the routine operations is observed;

– reductions of professional achievements – the feeling of lack of success, incompetence.

Scientists proved that development of syndrome in many cases is accompanied by the row of psychosomatic reactions: anxiety, irritation, anger, understating of self-appraisal, speed-up palpitation, headache, sleep disturbance, etc. A question appears: will a worker in such a state effectively fulfil his position duties?

Researches haven't found out connection between the age of worker and development of syndrome. It can arise up even at the beginning of professional activity in consequence of disparity between the requirements of profession and possibilities of a worker. The dependence of syndrome on a sex is also not traced. However, it is worth mentioning that men are anymore inclined to depersonalization, and women are inclined to emotional exhaustion.

The risk to have burning out also depends on that, how much functions that workers execute meet the sex-role orientation. Yes, men are more sensible to influencing of stressors in those situations, especially when it is necessary to show masculine characteristics, such as physical force, restraint, high professional achievements. Women are more sensible to the stress factors at duty, which require sympathy, educating abilities, subordination. Besides a woman, who works, feels the greater overwork in comparison with men-colleagues through additional home duties.

The comparative analysis also showed the display of «burning out» among the representatives of different professional groups, that testifies that the reason of syndrome is not separately taken factor of profession but a complex of factors.

Scientists prove that overworks, extra tasks assist to the development of «burning out».

Thus, among major socially psychological factors which can become reason of the Professional degradation in organization, where a man works, social support (alienation) from the side of colleagues, especially those, who are higher in status, support (indifference) of a manager, wrong staff policy in organization (a man does not correspond the position), implementation of monotonous work for a long time, absence of carrier growth, absence of self-realization, overwork, insufficient stimulation of labour, etc.

All factors enumerated above and many other can be placed among the personal and administrative problems. As, on one hand, everybody is interested in salubrity which depends above all things on the psychological and emotional state. On the other hand, as was marked higher, efficiency of work of enterprise and its competitiveness depend on the psychological and emotional state of personnel. Accordingly, to neutralize or prevent the consequences of stress factors is possible only by the complex of measures, both personal and administrative.

Thus, effective opposition to psychological and emotional stress foresees conscious activity of every worker regarding his health. Health can't be purchased, it is the main capital of a man and of an organization that he works in. Indisputably, a labour protection needs complex of organizational, ergonomic, psychoprophylactic measures and responsibility from the side of employer and state.

The main thing that a manager has to realize is that the maximal capacity of a man depends on the well-planned operating mode, on the proportional change of labour and rest. Workers, being in the state of chronic fatigue, will never be able to make their company a leader at the market.

Literature:

1. Д. Карнеги. Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично: Пер. С англ., 1994. – 208 с.
2. А. В. Кульчицька. Особливості взаємозв'язку між конструктором професійного вигорання та проявом агресивних форм поведінки особистості/А.В.Кульчицька, Т.В.Федотова// Психологічні перспективи. Випуск 34. - Луцьк : СЛУ імені Лесі Українки, 2019. - С. 178-192
3. Н. Лукашевич, В. Торишний. Профессиональное выгорание персонала// ж-л Персонал № 12., 2004, С. – 56
4. Семенов А.К., Маслова Е.Л. Психология и этика менеджмента и бизнеса. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1999. – 200 с.

Басейко Анна

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Кульчицька Анна

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕМОЦІЙНІ СТАНИ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ

Постановка проблеми та її значення. У період пандемії проблема емоційних станів медичних працівників набула великого значення. Професійна діяльність медичних працівників вважається однією з найбільш психологічно-напружених і виснажливих. На це є певні об'єктивні причини: комунікаційне перенавантаження, велике емоційне напруження, прояв професійних деформацій і як наслідок - професійне вигорання, агресія (як прихована, так і відкрита), неефективне спілкування, зниження продуктивності праці. Виснажений працівник не здатен продуктивно працювати, оскільки у нього знижується рівень психологічної готовності до інноваційної діяльності, особистісного та професійного самовдосконалення, погіршуються взаємини з адміністрацією, колегами, пацієнтами [1, 2].

Емоції відіграють важливу роль коли виникає певна реакція на той чи інший подразник включається багато фізіологічних систем (серцево-

судинна, дихальна, ендокринна тощо). У людей до цих реакцій додаються і суб'єктивні переживання, які в свою чергу відображають діяльність певних систем мозку, спрямованих на переробку різноманітної інформації, що надходить з навколишнього середовища.

Аналіз основних досліджень. Різноманітні аспекти проблеми емоційної регуляції, почуттів особистості розглядалися провідними науковцями в галузі психології (В. К. Вілюнас, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн та інші), специфіки діяльності (О. В. Дашкевич, О. В. Запорожець та інші), потребово-мотиваційної сфери (І. О. Васильєв, Б. І. Додонов та ін.).

У роботах Г. Сельє, Л. М. Аболіна, В. В. Семикіна, Т. В. Федотової та інших вчених зазначається, що емоційні чинники в особливих умовах відрізняються значною силою та варіативністю, по-різному впливають на успішність пізнавальної діяльності: в одному випадку – надають сил, формують сприятливі функціональні стани; в іншому – гальмують перебіг психічних процесів, формують несприятливі стани [3, 5].

Мета дослідження полягає у теоретично - емпіричному вивченні емоційних станів медичних працівників в період пандемії.

Виклад основного матеріалу. Емоційні стани – це тривалі переживання, ефект від сильної емоційної реакції. До них відносять збудження, пригнічення (депресія), страх, тривога. Емоційний стан є мінливим психічним явищем. Веселий настрій може змінюватися на сумний, спокійний – на тривожний, пригнічення – активністю.

Емоції і почуття залишають свій відбиток. Переживання сильних емоційних станів, особливо нагромадження прикрих почуттів, тісно пов'язані з фізіологічними змінами. Якщо впродовж тривалого часу не відбудеться зняття емоційного напруження, а проблеми, з якими змушена боротися людина, не будуть розв'язані, можуть виникнути психосоматичні захворювання.

Одним з ефективних способів зняття емоційної напруги, поділитися своїми болями, переживаннями чи тривогами з іншою людиною. Вам стане легше, коли розкажете доброзичливій людині про те, що вас хвилює. Хай ви і не скористаетесь її порадами, але не менш важливе співчуття, вміння вислухати, бажання допомогти [Сімейний лікар Світлана Юзефчук].

В умовах епідемії коронавірусу у медичного персоналу спостерігається високий ступінь ризику появи симптомів психічних розладів, а також загострення уже наявних. Власне, зростання професійних навантажень на медпрацівників, загострення стресових ситуацій за нинішніх непростих умов пандемії, як підтверджують дані світових і національних досліджень, провокують появу в цієї категорії симптомів депресії, тривоги, пост-травматичного стресового розладу та інших психічних порушень [2].

Загальний стан психічного здоров'я медичного персоналу, який надає медичну допомогу пацієнтам із новою коронавірусною пневмонією, як правило, гірший, ніж у групі незалучених медичних працівників. У медичного персоналу, загальний середній бал за шкалою самооцінки

симптомів SCL-90 та середні значення для чинників (соматизація, obsесивність-компульсивність, тривожність, фобічна тривожність та психотизм) були значно вищими в групі залученого до лікування пацієнтів із COVID-19 персоналу порівняно із ситуаційно незалученими ($p < 0,05$), тоді як показник міжособистісної чутливості – значно нижчим ($p < 0,01$) [3].

Слід також зазначити, що рівні тривоги, стресу та самоефективності залежали від якості сну та соціальної підтримки. Так, рівень соціальної підтримки медичного персоналу мав значущі позитивні кореляції із самоефективністю та якістю сну і був негативно пов'язаний зі ступенем тривоги та стресу. Натомість рівень тривоги був суттєво пов'язаний із рівнем стресу, що мало негативний вплив на самоефективність і якість сну [4].

Подібні симптоми були помічено і під час спалаху лихоманки Ебола. За даними масштабного опитування 5 тис. 62 медичних працівників спеціалізованої лікарні для тяжких пацієнтів із COVID-19 (м. Ухань), 29,8% осіб повідомили про прояви стресу; 13,5% – про депресії; 24,1% – про тривоги за модифікованою Шкалою впливу подій (IES-R) та двома частинами Опитувальника щодо здоров'я пацієнта (Опитувальник щодо здоров'я пацієнта PHQ-9, Шкала оцінювання тривоги GAD-7) відповідно [4].

Втім, попередні дослідження спалаху SARS 2003 р. демонстрували набагато вищі показники порушення здоров'я психіки у медичних працівників: 77,4% – страждали від тривоги і занепокоєння; 74,2% – від депресії [4].

Висновки та перспективи досліджень. Спалах пандемії чинить негативний вплив як на окрему особистість, та і на суспільство в цілому. Працівники медичних установ в першу чергу попадають під наслідки цього явища. Це проявляється в емоційних станах, що супроводжуються надмірною напругою, тривогою, страхом, втрата орієнтирів і планів на майбутнє, тощо. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні емпіричного дослідження щодо деталізації негативних емоційних станів працівників медичних установ в період пандемії та розробці рекомендацій щодо їх корекції та мінімізації.

Джерела та література:

1. Кульчицька А.В. Особливості взаємозв'язку між конструктом професійного вигорання та проявом агресивних форм поведінки особистості. /А.В. Кульчицька, Т.В. Федотова //Психологічні перспективи. Випуск 34. - Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2019. - С.80-94
2. Пішель В. Я. Психічне здоров'я медичних працівників в умовах пандемії COVID-19 В. Я. Пішель, Т. Ю. Ільницька, С. А. Чумак, Н. М. Степанова, Ю. В. Ячнік // Журнал «НейроNEWS: психоневрологія та нейропсихіатрія» № 10 (121) ' 2020
3. Федотова Т.В. Особливості вияву суб'єктивного благополуччя як показника психічного здоров'я особистості (на прикладі працівників державної служби) // Психологічні перспективи. Випуск 31. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2018. С.280–291.
4. Чабан О.С. Психічне здоров'я в період пандемії COVID-19 (особливості психологічної кризи, тривоги, страху та тривожних розладів): реалії та перспективи

Дмитріюк Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Клець Софія

студентка географічного факультету,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ФЕНОМЕН ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ТА СПОСОБИ ЙОГО
ПРОФІЛАКТИКИ**

Феномен емоційного вигорання є однією з найбільш актуальних проблем психологічної науки і практики. Співробітники більшості сучасних організацій, професійна діяльність яких пов'язана з необхідністю здійснення емоційно напружених контактів в тій чи іншій мірі схильні до вигорання і водночас майже не інформовані з методами його попередження і профілактики. Ніщо так не є для людини сильним навантаженням і таким же випробуванням, як інша людина», – ця метафора належать Рогінській Т. І., яка досліджує феномен емоційного вигорання [3].

Вигорання виникає як захисна реакція на стресові впливи, негативно впливає на психофізичне здоров'я та ефективність у професійній діяльності і проявляється в почутті виснаження, особистісної відстороненості від суб'єктів діяльності та зниження мотивації до виконання професійних обов'язків.

У вітчизняній і зарубіжній психології проводилися дослідження, пов'язані з феноменом вигорання (Г. Фрейденбергер, К. Маслач, П. Торнтон, К. Кондо, Є. Махер, А. Пайнс, К. Роджерс, В. В. Бойко, Т. В. Форманюк, В. Е. Орел, Н. В. Водоп'янова).

У зарубіжній психологічній науці ця проблема представлена чисельними дослідженнями таких вчених як Г. Сельє, Р. П. Мильруд, Д. Брайт, Ф. Джонс, Г. А. Робертс іні. До вітчизняних вчених, які досліджували цей феномен ми можемо віднести таких дослідників як: В. Бойко, Н. Водоп'янова, Є. Старченкова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Л. Малець, О. Марковець, В. Орел, В. Павленко, Л. Китаєв-Смик, М. Скугаревська, Д. Трунов, Т. Ронгінська, В. Богуш, Т. Форманюк та іні.

Даний феномен вивчається більше тридцяти років, опубліковано безліч праць на цю тему, але єдиного визначення синдрому вигорання дотепер не існує. У 1974 році американський психіатр Фрейденберг вперше застосував термін «синдром згорання співробітників» для опису психологічного стану волонтерів служб психічного здоров'я. Цей синдром проявляється у вигляді виснаження, розчарування та відмови від роботи, «поразки або зношування,

що відбувається в людини внаслідок різко завищених вимог до власних ресурсів і сил» [6, с. 159-166].

Що стосується вітчизняної психології – то перші згадки про цей феномен можна знайти у працях Б. Г. Ананьєва (1969). Він вживав термін «емоційне вигорання», для позначення деякого негативного явища, що виникає у людей професій «Людина-людина», і пов'язаного з міжособистісними стосунками [4].

Теоретичні і практичні дослідження вигорання в сучасній психології здійснюються в наступних напрямках:

1. Визначення поняття вигорання і його структури.
2. Дослідження чинників, що викликають цей феномен.
3. Вивчення впливу вигорання на показники поведінки і діяльності суб'єкта.
4. Дослідження генезису виникнення структурних компонентів вигорання і його динаміки в процесі професійного розвитку [5].

Емоційне вигорання є формою професійної деформації особистості. Даний стереотип емоційного сприйняття дійсності складається під впливом ряду чинників (зовнішніх і внутрішніх). До зовнішніх відносять: хронічну напругу психоемоційної діяльності, дестабілізуючу організацію діяльності, підвищену відповідальність за виконуючі функції і операції, несприятливу атмосферу професійної діяльності, психологічно «важкий» контингент, з яким має справу професіонал в сфері спілкування. До внутрішніх відносять: схильність до емоційної ригідності, інтенсивну інтеріоризацію (сприйняття і переживання) обставин професійної діяльності, слабку мотивацію віддачі в професійній діяльності.

У багатьох дослідженнях показано важливість «зворотного зв'язку» як значущого елемента профілактики вигорання. Відсутність зворотного зв'язку призводить до підвищення рівня емоційного виснаження і деперсоналізації, зниження професійної самоефективності.

Визначення рівня емоційного вигорання можна здійснити за допомогою методики В. В. Бойко «Методика діагностики рівня емоційного вигорання» та опитувальником виявлення емоційного вигорання МВІ К. Маслач і С. Джексон.

Профілактичні заходи мають бути спрямовані на зняття емоційної напруги, підвищення мотивації, встановлення балансу між витраченими зусиллями і одержуваним результатом.

Отже, емоційне вигорання стосується кожного, якщо не роз'ясняться основні проблемні питання і не налагодиться атмосфера міжособистісних стосунків. Важливо усвідомити потребу профілактики перевтомлення, продумати чергування форм праці і відпочинку та інших засобів попередження даного феномену. Потрібно створити курси, проводити тренінги, щоб сформувані навички боротьби з проявами емоційного вигорання.

Джерела та література:

1. Зайганов Р.М. Проклятие профессии: бытие и сознание практического психолога. – М.: 2001. – С.5.

2. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника // Навчально-методичний посібник. – Київ: ДЦССМ, 2004. – С. 164.
3. Рогинская Т.И. Синдром выгорания в социальных профессиях// Т.И.Рогинская // Психологический журнал – М.: 2002. – № 3 – С. 85–95.
4. Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики професії «Фахівець із соціальної роботи» за станом від 25.05.2012 № 324 / Міністерство соціальної політики України . – Офіц. вид. – Офіційний вісник України: [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн. <http://ovu.com.ua/>
5. Ярема Р.Т. Психотехнологія роботи з кадровим резервом на заміщення керівних посад в органах виконавчої влади // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України –2012. – С. 2 // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського // [Електронний ресурс] – Режим доступу до <http://www.nbu.gov.ua>
6. Freundberger H.J. Staff burnout / H.J. Freundberger // Social Sciences. – 1974. – P. 159-166.

Дмитріюк Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Панасюк Анна

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТА ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІАЛЬНИХ ПРОФЕСІЙ

Термін «*Синдром емоційного вигорання*» вперше був введений в 1974 р лікарем-психіатром Х. Дж. Фрейденбергом для опису деморалізації, розчарування і крайньої втоми, які він спостерігав у працівників психіатричних установ. [1] На думку багатьох дослідників, психічне вигорання більшою мірою властиве представникам соціальних професій, чия робота пов'язана з інтенсивним, тісними стосунками з людьми, емоційним перенапруженням. Від цих працівників потрібні такі якості як комунікабельність, емпатія, прийняття особистих прагнень, ініціатив та індивідуальних особливостей клієнтів, гуманізм і милосердя. Праця представників соціальних професій супроводжується досить інтенсивним і тривалим спілкуванням. Все це вимагає великих психологічних і фізіологічних витрат, а отже, рано чи пізно представники даних професій починають відчувати велику напругу, а в наслідок великих перевантажень емоційне, фізичне і розумове виснаження [2; 3; 4].

Узагальнений аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень показує, що сприяють вигоранню у представників соціальних професій: високе робоче навантаження; відсутність або брак соціальної підтримки з боку колег і керівництва; недостатня винагорода за роботу; високий ступінь невизначеності в оцінці виконуваної роботи; неможливість впливу на прийняття рішень; двозначні, неоднозначні вимоги до роботи; постійний ризик штрафних санкцій; одноманітна, монотонна і безперспективна

діяльність; необхідність ззовні виявляти емоції, які не відповідають реаліям; відсутність вихідних, відпусток та інтересів поза роботою. Істотний вплив робить дестабілізуюча організація діяльності і неблагополучна психологічна атмосфера в колективі [3; 4].

Заходами профілактики професійного вигорання можуть бути наступні умови організації діяльності:

– працівник не повинен знаходитися довгий час один на один зі своєю професійною або особистою проблемою, у нього завжди повинна бути можливість звернутися за допомогою, порадою до колег, супервізору;

– важлива загальна дружня атмосфера підтримки і взаєморозуміння в колективі;

– створення і впровадження навчальних програм з подолання вигорання і розвиваючих програм, спрямованих на усвідомлення і розкриття творчого потенціалу співробітника, підвищення його відчуття самоєфективності.

Крім цього, з метою спрямованої профілактики професійного вигорання слід намагатися розраховувати й обдуманно розподіляти свої навантаження; вчитися перемикатися з одного виду діяльності на інший; простіше ставитися до конфліктів на роботі; не намагатися бути кращим завжди і у всьому. А також пам'ятати, що робота це не все життя, а лише його частина.

Джерела та література:

1. Фрейденбергер Х. Дж. Вигорання персоналу // Журнал соціальних питань. 1974. В. 30. С. 159–165.

2. Гришина, Н.В. Допомагаючі відносини: професійні та екзистенційні проблеми // Психологічні проблеми самореалізації особистості. СПб.: Изд-во СПб. ун-ту, 1997 - С.143 - 156.

3. Елдишова О.А. Професійне вигорання в допомагаючих професіях. // Роль служб екстреної психологічної допомоги по телефону в рішенні проблеми сирітства: I Міжнародна конференція дитячих телефонів довіри 17-18 листопада 2006 р.: Збірник статей виступів. - Москва, 2006. -С. 38-41

4. Ронгінская, Т. І. Синдром вигорання в соціальних професіях / Т. І. Ронгінская // Психологічний журнал, 2002. - том 23. - № 3. - С. 19 - 24.

Кихтюк Оксана

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Кихтюк Анна

студентка юридичного факультету,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ СТУДЕНТАМИ ЛОГОТИПІВ ОПЕРАТОРІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ

Актуальність дослідження ефективності рекламного представлення логотипів мобільних операторів є на часі із впровадженням різних тарифних планів, депінгування один одного на економічному ринку та активне впровадження 4 та 5 G інтернет зв'язку в Україні та світі. Сучасні молоді люди не уявляють власне буття без мобільного зв'язку. Відповідно користування смартфонами, різними гаджетами з постійним інтернет зв'язком є пріоритетом сьогодні. Тому активною цільовою аудиторією споживачів мобільного зв'язку є студентство та молодь загалом [2].

Метою нашої роботи було психологічне дослідження сприйняття реклами на прикладі мобільних операторів Vodafone, Kyivstar, lifecell (найбільш чисельні та найпоширені корпорації в Україні, що пропонують свої послуги на ринку). Нами була висунута гіпотеза проте, що користувачі мобільного зв'язку більш позитивно відгукуються на загальне колірне рішення і логотип власного оператора мобільного зв'язку чим того, яким вони не користуються.

Нами було проведено пілотажне емпіричне дослідження. Загальну вибірку 90 осіб (віком 18-23 роки), склали студенти ВНУ імені Лесі Українки (факультету психології та соціології та юридичного). Було використано метод семантичного диференціалу Ч. Осгуда, який дозволяє дослідити емоційне ставлення споживачів до рекламної продукції [4; 5]. Респондентам було представлено стимульний матеріал (логотипи операторів мобільного зв'язку Vodafone, Kyivstar, lifecell), вони повинні були оцінити його за запропонованими шкалами. З метою оцінки кольорового рішення кожного логотипу було необхідно оцінити 5 біполярних шкал (наприклад: спокійний – дратівливий; яскравий – тьмянний та інші). Для оцінки кожного логотипу загалом – було використано теж 5 шкал: наприклад (оригінальний – неоригінальний та інші). Отримані дані були обраховані за допомогою статистичної програми SPSS для визначення головних статистичних відмінностей в середніх оцінках груп користувачів Vodafone, Kyivstar, lifecell в сприйнятті логотипів вище сказаних операторів зв'язку. Між оцінками споживачів Vodafone та Kyivstar було виявлено лише одне статистично значиму відмінність по шкалі «загалом привабливий – загалом не привабливий». Користувачі Vodafone «свій» логотип оцінюють значно, «вище» вважаючи його більш привабливим, середня оцінка 6,67, Kyivstar – 5,54. По інших шкалах

статистично значущих відмінностей не було виявлено, проте середнє значення оцінок «свого» мобільного оператора по всіх шкалах отримало вищі оцінки чим «чужого». Цікавим виявився факт, що користувачі Kyivstar та Vodafone не засвідчили відмінностей в оцінці логотипу lifecell. Оцінки користувачів Vodafone та lifecell статистично відрізняються за шкалою «той, що запам'ятовується» і «той, що не запам'ятовується», «привабливий – непривабливий». Споживачі Vodafone оцінюють «свій» логотип як той, що «впадає в око», зразу ж запам'ятовується (середня оцінка – 5,93; у lifecell – 4,93), і відповідно більш привабливим у Vodafone – 4,93; у lifecell – 3,73). Оцінки користувачів lifecell та Kyivstar щодо логотипу Vodafone показали статистичні відмінності по шкалі «спокійний – дратівливий». Споживачі мобільного зв'язку Kyivstar і lifecell засвідчили, що він є більш дратівливим ніж їхні логотипи (середні оцінки Kyivstar – 4,90 і lifecell – 4,05). Статистично значущі відмінності в оцінці логотипу Kyivstar були виявлені у респондентів користувачів Vodafone та lifecell по шкалі «привабливий – непривабливий». Споживачі мобільного зв'язку Kyivstar, оцінюють логотип «свого» оператора значно вище (середня оцінка – 5,70), чим Vodafone – 4,93; у lifecell – 4,73). Аналогічні відмінності було виявлено по шкалах «оригінальний – неоригінальний»; «приємний – неприємний».

Таким чином наше дослідження та перераховані вище статистично значущі відмінності свідчать проте, що загальна більшість споживачів мобільного зв'язку схильна більш позитивно оцінювати логотип «свого, власного» оператора чим «чужого», що певним чином підтверджує висунуту гіпотезу. У ході додаткового опитування для респондентів, було встановлено, що реклама та логотип не є причиною вибору чи зміни мобільного оператора мобільного зв'язку. Головною умовою та причинами зміни послуг є якість зв'язку, вигідні та не вигідні тарифні плани та додаткові послуги. **Перспективним** психологічним емпіричним дослідженням вбачаємо розроблення комплексної програми діагностики індивідуального та групового сприймання різного роду реклами на споживачів.

Джерела та література:

1. Андерсон Дж. Репрезентация знаний основанная на значении.//Андерсон Дж. Когнитивная психология. – «Питер», 2002 с. – с. 142-171;
2. Кульчицька А.В. Соціально-психологічні особливості поведінки споживача/ А.В. Кульчицька А.В.// Психологічні перспективи. Випуск 29. - Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2017. - С. 151-161.
3. Солсо Р. Семантическая организация памяти //Солсо Р.Л. Когнитивная психология. – М., 2002 – с.196-225
4. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. учебное пособие. / Д. Я. Райгородский. – Самара. : Издательский дом «БАХРАХ-М» , 2002. – 672 с.
5. Osgood, Ch. E. Toward an abstract performance grammar. Talking minds: The study of language in cognitive science / Ch. E. Osgood. – Cambridge. : Cambridge University Press, 1984. – P.147 –179.

Мордик Мирослава
студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Кульчицька Анна
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

МОДЕЛЬ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Активне формування особистості відбувається, значною мірою під час навчання у школі. Саме тому перед навчальним закладом стоять першочергові завдання приділяти головну увагу розвитку особистості учнів з врахуванням їх індивідуальних психологічних особливостей, створювати належні умови для забезпечення становлення творчих здібностей кожного конкретного школяра.

Тому, компетенція практичного психолога в галузі освіти полягає у фіксації якісних змін психічного розвитку учнів, розумінні їх вікових та індивідуальних особливостей та допомозі педагогам школи максимально ефективно використовувати засоби і методи навчально-виховної роботи. Психологічна служба в освіті, заснована на фундаментальних дослідженнях з вікової та педагогічної психології, істотно допомагає поліпшенню виховання та навчання підростаючого покоління. Ці та ряд інших чинників зумовлюють актуальність даної теми.

Метою дослідження є вивчення діяльності практичного психолога в галузі освіти.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з теми та мети дослідження, структурно-логічна послідовність викладу матеріалу передбачає розкриття завдань, видів, напрямів та перспектив діяльності психолога у зазначеній галузі.

Відповідно до Положення про психологічну службу у системі освіти України [1, 2], можна констатувати, що завдання психологічної служби системи освіти полягають у:

- сприятти повноцінному особистісному й інтелектуальному розвитку дітей на кожному віковому етапі, створенні умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку;
- забезпеченні індивідуального підходу до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення;
- профілактиці і корекції відхилень в інтелектуальному і особистісному розвитку дитини.

Актуальний напрям діяльності психолога вимагає орієнтації на вирішення сьогоденних проблем, пов'язаних з тими чи іншими труднощами у навчанні та вихованні школярів, а саме:

- вивчення причин неуспішності в навчанні та пошуки шляхів їх подолання.

- регуляція стосунків у системах: дорослий - дитина, дитина - дитина, дорослий - дорослий. Розв'язування конфліктів.
 - виявлення труднощів, проблем індивідуального розвитку особистості та вживання відповідних заходів.
 - розв'язування проблем особистого життя учасників навчально-виховного процесу (дітей, батьків, вчителів).
- Ці та інші завдання передбачають роботу не тільки із здобувачами освіти, а й з педагогами, батьками та референтними групами учнів. Тому основними напрямками роботи психолога в галузі освіти вважаємо:
- консультативно-методичну допомогу всім учасникам навчально-виховного процесу з питань навчання та виховання дітей і підлітків, допомога органам державного управління у плануванні освітньої діяльності;
 - просвітницько-пропагандистську роботу з підвищення психологічної культури в навчальних закладах та сім'ї;
 - превентивне виховання (через засоби масової інформації, в ході вивчення шкільних предметів в межах навчальних програм або як окремого предмета), метою якого є формування в учнів орієнтації на здоровий спосіб життя та захист психічного здоров'я, профілактика алкоголізму, наркоманії, СНІДу і злочинності серед неповнолітніх;
- Реалізація поставлених завдань та напрямків забезпечується наступними видами діяльності:
- діагностика, яка передбачає психологічне вивчення дітей і підлітків, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту і умов індивідуального розвитку дітей та учнівської молоді, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток і навчання;
 - корекція, що полягає у здійсненні психолого-педагогічних заходів з метою усунення, або корекції відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку й поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи;
 - реабілітація, що надає можливість провадити психолого-педагогічну допомогу дітям, підліткам, молоді, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності;
 - профілактика, що передбачає своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунків, запобігання конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі тощо;
 - прогностика, що покликана здійснювати розробку, апробацію і застосування моделей поведінки групи та особистості у різних умовах, проектувати зміст і напрями індивідуального розвитку дитини та складання на цій основі життєвих планів, визначення тенденцій розвитку груп, міжгрупових взаємин та освітньої ситуації у регіоні.

Перспективний напрям націлений на розвиток, становлення індивідуальності кожної дитини, на формування її психологічної готовності до життя, і передбачає такі завдання:

– збереження психічного здоров'я і попередження емоційних розладів, знімання психічного напруження, яким супроводжується у дітей період адаптації.

– створення умов, які сприяли б розвитку здібностей кожної дитини; можливості для самовираження, розкриття творчого потенціалу, розвитку самостійності мислення, активізації їхньої пізнавальної активності, зацікавленості у відкритті нового.

– сприяння розвитку кращого розуміння дитиною себе, самоприйняття, усвідомлення власного "Я", почуття впевненості у своїх силах.

– формування здатності до довільної психічної саморегуляції і самоконтролю у дітей.

– формування групової згуртованості і навичок спілкування з однолітками та дорослими, навичок навчального співробітництва.

– формування в учнів умінь опановувати соціально-прийнятні норми поведінки шляхом розвитку навичок психологічної компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Психологічна служба – необхідний компонент системи освіти як на сучасному етапі розвитку суспільства, так і в перспективі. Доцільність її функціонування визначається загальною потребою сучасної освіти в такій організації своєї діяльності, яка б забезпечила розвиток індивідуальних особливостей і творчого ставлення до життя кожного учня. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні роботи психолога в інших галузях суспільства.

Джерела та література:

1. Закону України «Про освіту» [режим доступу] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Положення про психологічну службу у системі освіти України [режим доступу] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
3. Овчарова Р.В. Практическая психология образования: науч. пособ. / Р. В. Овчарова - М.: Издательский центр «Академия», 2003. - 448 с.
4. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. / В.М. Федорчук – К: «Центр учбової літератури», 2014. – 250 с.

Олісейчик Катерина

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Кихтюк Оксана

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЙ

Актуальність теми. Життєдіяльність українського суспільства супроводжується постійним трансформаціями, підвищує рівень соціальної напруженості. Це проявляється як на рівні всього суспільства, так і окремих організацій і на рівні особистості. **Мета дослідження** полягає в теоретичному аналізі психологічних чинників соціальної напруженості в системі організацій. **Виклад основного матеріалу.** Особливістю діяльності підприємств є те, що вони працюють в умовах соціальної напруженості, яка обумовлена, з одного боку, соціально-економічними складнощами в становленні українського суспільства, а з іншого боку, необхідністю здійснення реформ [3]. Соціальну напруженість характеризують як форму соціальної напруженості. На думку української ученої Л. М. Карамушки, це певний психічний стан організації в якому відбуваються загострення внутрішньоорганізаційних та зовнішньоорганізаційних процесів, що виливаються у суперечності та непорозуміння. Даний феномен може проявлятися на рівні особистості та організації. Психологиня виділяє різні підходи та аналізує теоретичні дослідження соціальної напруженості в організаціях. Л. М. Карамушка вказує на необхідність дослідження на мезорівні, тобто власне самій організації [5]. Дане явище в системі організації призводить до виникнення негативних явищ в організаціях, що позначаються на ефективності їхньої діяльності [4, 7]. Важливим аспектом в оптимізації діяльності кожної організації є вивчення організаційно-психологічних умов зниження соціальної напруженості в організаціях [1]. Українські організаційні психологи описують соціальну напруженість в організації як психічний стан персоналу організації, що зумовлений впливом зовнішніх та внутрішніх чинників та може проявлятися в індивідуальній чи груповій поведінці. До зовнішніх чинників відносять загальний рівень соціальної напруженості в суспільстві, соціально-економічний та політичний стан в країні та ін. До внутрішніх чинників належать організаційні чинники (економічний стан організації, умови праці, рівень заробітної плати, організаційна культура та ін.), а також індивідуальні особливості персоналу організації (вік, стать, цінності, організаційна лояльність тощо). Наслідком соціальної напруженості може бути, як саботаж, так і соціально-професійний конфлікт, акції протесту, страйки, але не обов'язково. Впроваджуючи психологічні технології щодо управління соціальною напруженістю, її профілактики та подолання, можна запобігти серйозним конфліктам та патологічним змінам в організації [6].

Психологи рекомендують сформувати теоретичні уявлення та практичні навички, керівникам, які допоможуть вивчити закономірності організаційної поведінки, що повинні проявлятися в управлінській діяльності: 1) в якісному виконанні її складових під час цілеспрямування, інформаційної підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень та при здійсненні окремих елементів управлінської діяльності: бесід, нарад, переговорів; 2) в ефективному управлінні групами людей (відділами, цехами, підрозділами, колективами тощо); 3) у вмінні встановлювати міжособистісні відносини (лідерство, навички усних та письмових комунікацій, гнучкість тощо); 4) у забезпеченні стабільності діяльності (опір стресу, толерантність до умов невизначеності, діяльність, що пов'язана з ризиком, працездатність тощо); 5) у мотивуванні праці (наявність внутрішніх стандартів діяльності, самооцінка, енергійність, мотивація досягнень, мотивування інших) [1; 2; 3; 4; 5, 7]. **Перспективним вбачаємо** розроблення психодіагностичної програми дослідження соціальної напруженості в організації та впровадження психопрофілактичних заходів з метою експериментального вивчення їх ефективності.

Джерела та література:

1. Армстронг М. Практика управління людськими ресурсами : учебник для слушателей, обучающихся по программам «Мастер делового администрирования» / М. Армстронг ; пер. с англ. под ред. С. К. Мордовина. – 8-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 831 с.
2. Баєва О. В. Основи менеджменту: практикум : навч. посібн. / О. В. Баєва, Н. І. Новальська, Л. О. Згалат-Лозинська. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 524 с.
3. Бандурка А. М. Психология управления / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Х. : ООО «Фортуна-пресс», 1998. – 464 с.
4. Белянин А. Дэниел Канеман и Вернон Смит: экономический анализ человеческого поведения (Нобелевская премия за чувство реальности) / А. Белянин // Вопросы экономики. – 2003. – No 1. – С. 4–23.
5. Карамушка Л. М. Соціальна напруженість в організації: сутність, підходи до вивчення, основні види / Л.М. Карамушка // Актуальні проблеми психології, Том 1 Випуск 45. Електронний режим доступу: <http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i45/3.pdf>
6. Креденцер О.В., Лагодзінська В.І., Ковальчук О.С. Теоретичний аналіз поняття «соціальна напруженість»: міждисциплінарний підхід. Електронний режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/705927/1/%D0%9A%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B5%D1%80_%D1%82%D0%B0_%D1%96%D0%BD_45.pdf
7. Кульчицька А.В., Федотова Т.В. Особливості взаємозв'язку між конструктом професійного вигорання та проявом агресивних форм поведінки особистості.// А. В. Кульчицька, Т. В. Федотова// Психологічні перспективи. Випуск 34. - Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2019. - С. 178-192

Шевцова Тетяна

аспірантка кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИСНАЖЕННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У процесі професійної самореалізації людина часто зустрічається з таким явищем як синдром професійного вигорання, що є психогенним розладом який виникає та розвивається в процесі виконання професійної діяльності. Найбільш актуальною ця проблема постає для представників соціономічних професій, внаслідок постійного тісного емоційно забарвленого контакту з людьми [2].

Емоційне виснаження є основним компонентом синдрому професійного вигорання разом з деперсоналізацією та редукацією професійних досягнень. Усі три компоненти можуть існувати окремо один від одного і лише їх поєднання спричинює синдром професійного вигорання, який може виступати причиною виникнення психосоматичних порушень, поганого настрою, безсоння, відчуття страху, загострення хронічних захворювань тощо. Проблема професійного вигорання працівників є комплексною і зазвичай торкається всіх сфер професійної діяльності та залежить від різних факторів трудової активності [3].

Для дослідження рівня професійного вигорання був використаний опитувальник «Професійне вигорання» (ПВ), який було розроблено на основі моделі К. Масlach та С. Джексон. Вибірка складала 60 працівників комерційної організації.

Результати представлені у таблиці

Таблиця

Кількісні показники рівня професійного вигорання

Субшкала	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Емоційне виснаження	44%	44%	12%
Деперсоналізація	15%	50%	35%
Редукція персональних досягнень	18%	50%	32%

За результатами методики, професійне вигорання, були виявленні наступні показники:

У (12%) досліджуваних наявний високий рівень синдрому емоційного виснаження, який проявляється у відчутті емоційної спустошеності, вичерпаності власних ресурсів, у зниженому емоційному фоні, байдужості або емоційному перенасиченні викликаному власною роботою.

У (44%) досліджуваних наявний середній рівень, це свідчить що вони знаходяться в зоні ризику виникнення емоційного виснаження, що може призвести до емоційного спустошення та втоми, викликаного стресом

міжособистісних контактів під час виконання професійних обов'язків на роботі.

Необхідно зазначити, що у значної частини респондентів (44%) наявний низький рівень, що вказує на відсутність ознак наявності емоційного виснаження.

Порівнявши результати за трьома шкалами варто зазначити, що зі всіх форм вигорання найбільший відсоток респондентів, що мають низький рівень спостерігається саме в емоційному виснаженні, що є позитивним показником.

Найбільш значимі прояви професійного вигорання в учасників дослідження спостерігаються в формі деперсоналізації. У (35%) працівників наявний високий рівень прояву почуття деперсоналізації, що супроводжується почуттям зміни або втратою особистісного «Я». Змінюється ставлення до оточуючих, з'являється дратівливість, образи, грубість, контакти стають формальними. Негативні установки можуть спочатку мати прихований характер і виявлятися у стримуваному роздратуванні, але з часом вони перетворюються у вигляді спалахів роздратування або конфліктних ситуацій.

Варто зазначити, що у (50%) досліджуваних наявний середній рівень, що вказує на розвиток та формування деперсоналізації і в майбутньому може призвести до професійного вигорання, а зокрема до деформації відносин з іншими людьми, підвищення залежності від інших, зростання негативізму стосовно колег, а також перенесення негативу поза професійну діяльність – додому, в спілкування з рідними, друзями, знайомими.

При цьому, тільки (15%) досліджуваних мають низький рівень, що вказує на відсутність проявів деперсоналізації. Однак, варто зазначити, що описана форма прояву професійного вигорання може виникати як механізм психологічного захисту в процесі професійної адаптації.

Проаналізувавши результати за 3 шкалою, ми виявили, що до редукції особистих досягнень схильні (18%) досліджуваних (низький рівень), що вказує на зниження відчуття компетентності у своїй роботі, незадоволеність собою, зменшення цінності своєї діяльності і власних досягнень. Помічаючи за собою негативні відчуття або прояви, досліджуванні схильні звинувачувати себе, знижується професійна та особиста самооцінка. Втрачається перспектива росту у професійній діяльності, виникає внутрішня тривога, розчарування в собі, в професії, місці роботи.

Разом з цим, (50%) респондентів знаходяться у зоні ризику і мають середній рівень. Спостерігається негативне оцінювання себе, накопичується відчай, обурення. В майбутньому може виникнути симптом тривоги та депресії.

У (32%) досліджуваних не спостерігається наявність прояву редукції особистих досягнень, що вказує на позитивну тенденцію.

Отже, з вище сказаного можна зробити висновок, що у досліджуваній групі осіб переважає середній рівень емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції особистих досягнень, що свідчить про входження в групу ризику виникнення професійного вигорання. Задля

попередження синдрому вигорання варто проводити профілактичні заходи для зменшення рівня емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції особистих досягнень, такі як: попередження психоемоційного перевантаження у роботі, застосування нематеріальних стимулів, навчання методам управління емоціями тощо.

Джерела та література:

1. Мальцева Н. В. Проявление синдрома психического выгорания в процессе профессионализации учителя в зависимости от возраста и стажа работы / Н. В. Мальцева. — Екатеринбург. — 2005. — 212 с.
2. Орел В. Е. Синдром психичного вигорання особистості: монографія. [Текст] / В. Е. Орел. - Ярославль: Изд-во «Институт психології РАН». 2005 - 330с.
3. Ронгинская Т. И. Синдром выгорания в социальных профессиях / Т. И. Ронгинская // Психологический журнал. – Т. 23, № 3, 2002. – С. 85-95

**ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА
КОНФЛІКТУ**

Elizabeth Aggrey-Fynn

Student of the faculty of psychology and sociology,
Lesya Ukrainka Volyn National University,

Natalia Kostruba

PhD, Lesya Ukrainka Volyn National University

PANDEMIC AS A CRISIS SITUATION: POSSIBLE PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES

Pandemics, which are not just a medical phenomenon, affects individual and society causing disruption, anxiety, stress, stigma and xenophobia [3]. Pandemics such as SARS, Ebola, H1N1, Equine Flu and the recent novel Corona Virus Disease (COVID-19) which was classified by the World Health Organization (WHO) as a full-blown pandemic, has had significant psychological effects on the population. Focusing on the recent COVID-19 pandemic, efforts to contain the spread of the virus with elements such as social distancing, separation from loved ones, the inhibition of freedom, the uncertainty about the advancement of the disease and the feeling of helplessness has led to behavioural changes threatening the psychological, social and economic wellbeing of individuals. The virus is feared to have had a severe psychological effect on the Chinese population since China was where the outbreak originated. In Hong Kong, a survey conducted during the early stages of the pandemic revealed that, 97% of respondents were worried about the virus and 99% were alert to the progression of the disease, associated anxiety and perceived susceptibility and severity. The feeling of anger that comes with stressful conditions spread among people who live in areas that have been affected the most, may also lead to suicidal behaviours [4]. Prolonged social isolation due to the stay-home order has been associated with increased loneliness. Increased loneliness is known to increase the risk of suicide.

A study on the psychological impact of quarantine revealed that, people who were quarantined because of being in close contact with an infected person or people who might have been personally infected with the corona virus were reported to have various negative responses like fear, nervousness, sadness and guilt during the quarantine period. Just a few reported positive feelings of happiness and relief [3]. It has also been shown that health pandemics have psychological consequences. Studies of the psychological effects of the Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS), which came out in 2003, showed that PTSD symptoms, depression and anxiety were significantly associated with time spent in quarantine.

There is new research suggesting that, Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) may occur in some patients who recover from severe COVID-19 infection. They are likely to experience delirium, depressive and hypomanic episodes and generalized anxiety disorder. The loss of both income and personal identity related to the lack of employment due to the pandemic is likely to result in increased anxiety [5].

This current COVID-19 pandemic has the characteristics of some relevant features that increase the risk of PTSD among health workers confronting the emergency such as, unparalleled numbers of critically ill patients with an often unpredictable course of the disease, high mortality rates and lack of effective treatment or treatment guidelines. Therefore, the burden of the current COVID-19 outbreak on health care workers places them at risk of developing psychological distress and other mental health symptoms. Due to the stress of the pandemic, health care workers are at a risk to develop symptoms common in a crisis situation such as burnout syndrome, emotional exhaustion, depersonalization and dissociation. Health professionals, who are in daily contact with the risk of infection, suffer stigmatization. They may also suffer from acute psychological stress, exhaustion and post-traumatic stress caused by the fear of infecting their family members and prolonged social isolation [4] Dealing with the stress of the pandemic can also stress the presence of existing psychological disorders which can lead to the development of Post-traumatic Stress Syndrome. Individuals who feel vulnerable to infectious diseases often exaggerate their responses in the form of disgust, negative perceptions and avoidance to those they perceive as a threat to their health in a pandemic. Stigmatization is especially common in disease pandemics. If people become stigmatized, they may experience emotional pain from stress and anxiety of social avoidance and rejection. The reduction in social and physical contact with others, confinement and loss of usual routine has been shown to cause boredom, frustration and a sense of isolation from the rest of the world. This frustration increases when people are unable to take part in their usual everyday activities, such as shopping for basic necessities [1]. Worldwide situation of the piling up of cases and deaths and the extensive media coverage added to individual fear of contagion, along with the fear of forced social transformation in the future, are all elements that might give rise to the detriment in mental health [2].

Hence it is essential to understand that a pandemic has negative psychological effects on individuals, and it is likely that these effects can last long or even linger after the pandemic is over. We have more to learn about how these psychological consequences differ with gender and age.

References:

1. Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912–920. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30460-8)
2. Deng, Y., Chang, L., Yang, M., Huo, M., & Zhou, R. (2016). Gender Differences in Emotional Response: Inconsistency between Experience and Expressivity. *PLOS ONE*, 11(6), e0158666. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158666>
3. Javed, B., Sarwer, A., Soto, E. B., & Mashwani, Z. U. (2020). The coronavirus (COVID-19) pandemic's impact on mental health. *The International journal of health planning and management*, 35(5), 993–996. <https://doi.org/10.1002/hpm.3008>
4. Saladino, V., Algeri, D., & Auriemma, V. (2020). The Psychological and Social Impact of Covid-19: New Perspectives of Well-Being. *Frontiers in Psychology*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.577684>

5. Yan, S., Xu, R., Stratton, T. D., Kavcic, V., Luo, D., Hou, F., Bi, F., Jiao, R., Song, K., & Jiang, Y. (2021). Sex differences and psychological stress: responses to the COVID-19 pandemic in China. *BMC Public Health*, 21(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-020-10085-w>

Бабій Микола

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДЕТЕРМІНАНТИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКА

За терміном адиктивна поведінка (від англ. addiction – схильність, згубна звичка) розуміють поведінку особистості, обтяжену хімічною залежністю через вживання певних речовин (алкоголь, паління, наркотики тощо) [3].

Інші під ним розуміють залежну поведінку спричинену бажанням змінити свій психічний стан, добитися появи інтенсивних позитивних емоцій насамперед за допомогою вживання певних речовин (алкоголю, канабіноїдів, опіоїдів та інших)” [4; 5].

Адиктивна поведінка була і буде предметом досліджень багатьох наукових праць. Схильність особистості до такого поводження розглядається вченими як своєрідний прояв внутрішнього стану, що детермінується комплексом умов та факторів й саме вони, за певних умов, викликають різні форми залежності. [3]

Вона уже має місце у підлітковому віці. Цей вік цікавий тим, що саме в цей час відбувається карколомний стрибок із дитинства у дорослий світ, молода людина одномоментно відрікається від наявної атрибутики та намагається за короткий час засвоїти привілеї дорослого світу й про це голосно заявити. При цьому абсолютно не вдаючись до глибокого аналізу й не замислюючись про наслідки власних дій [2].

Для адиктивних підлітків характерні підвищені порівняно з позитивними (в сенсі поведінки і спрямування) однолітками показники схильності до відхиленої поведінки, негативному відношенні до соціальних інститутів суспільства (школа, сім'я) й негативізму до них; а також занижений інтерес, або його відсутності до нових ідей та вражень; зацікавленість творчістю.

Адиктивна поведінка у всіх її різноманіттях також стає об'єктом для наслідування у підлітковому віці, оскільки доволі поширена серед зрілої частини людства. Що спричинює її вибір й мало з'ясувати наше дослідження. У ньому взяли участь 50 учнів 8 класів НВК гімназії № 14 м. Луцьк.

Була складена програма дослідження для вивчення детермінант адиктивної поведінки підлітків. До її складу увійшли: карта «Самооцінка особистих залежностей» (В. Леві) для визначення зорієнтованості дітей в колі їх інтересів, схильностей і залежностей; тест – опитувальник «Діагностика схильності до вживання психоактивних речовин (ВПАР)»

(Н. П. Фетискін), з визначення емоційної нестійкості, впливу групи на підлітка і його вміння самотійно приймати рішення і чинити вплив на групу, рівнів ризику, потреби в новизні, ставлення до ВПАР; методика «Внутрішньосімейної адаптованості і задоволеності» (В. С. Торохтій).

Перша дозволила виявити те, що серед 50 обстежених підлітків дуже високий рівень залежності від дружніх стосунків, задоволень та залежності від стосунків з родиною.

Особливо нас насторожив високий рівень залежності дітей від хімічних речовин (тютюн, наркотики, алкоголь), на які вказали самі підлітки у своїх відповідях. Для підтвердження цих результатів ми застосували методику «Діагностика схильності до вживання психоактивних речовин (ВПАР)» Н. П. Фетискіна. Результати засвідчили, що дуже високий рівень схильності до ВПАР у підлітків було встановлено у 20 підлітків із загального числа. Схильність вище середньої проявилась у 10 учнів, низький рівень у 20 осіб.

При більш глибокому аналізі результатів за третьою методикою ми встановили, що прояв схильності (у 20 осіб) до адиктивної поведінки були викликані мінімальним рівнем сімейної уваги, високим рівнем сімейної конфліктності, що чинить на ще повністю несформовану психіку підлітка негативний вплив, підвищує прояви агресивності, а інколи і пасивної позиції під час конфліктів у сім'ї. Відсутність належної уваги зі сторони батьків, невміння створювати комфортні умови для виховання й розвитку дітей у сім'ях, тобто несприятливий мікроклімат у спілкуванні між батьками і дітьми штовхає дітей у прірву адиктивних залежностей.

Чого не можна сказати про решту учнів (30 осіб), у яких був виявлений середній та високий рівень задоволеності родинними взаєминами.

Ці висновки були підтвержені результатами за методом парної кореляції Ст'юдента, які показали, що між рівнем сімейної уваги та схильністю до вживання психоактивних речовин є сильний обернений зв'язок, тобто при зменшенні рівня сімейної уваги – збільшується рівень прагнення до ВПАР.

Нестабільність і конфліктність в сім'ях учнів, стресогенні фактори вплинули на те, що у дітей сформувався високий рівень пасивності в полімодальних ситуаціях. Особливо цей стан за гендерною ознакою в більшій мірі проявлявся у хлопців, ніж у дівчат.

Таким чином, основними детермінантами формування адиктивної поведінки стали: високий показник мінімального рівня сімейної уваги, низький показник середнього рівня адаптованості дитини в сім'ї і високий рівень сімейної конфліктності, все це у комплексі здійснює на ще не повністю сформовану психіку підлітка негативний вплив.

Джерела та література:

1. Березин С. В. Психология ранней наркомании / С. В. Березин, К. С. Лисецкий, И. А. Мотынга. – Самара: Изд-во Самарск. ун-та, 1997. – 124 с.
2. Карвасарский Б. Д. Психотерапия/ Б. Д. Карвасарский – Москва. Медицина, 1985. – 304 с.
3. Корнилова Т. В. Подростки групп риска / Т. В. Корнилова, Е. Л. Григоренко, С. Д. Смирнов. – Санкт-Петербург.: Питер, 2005. – 336 с.

4. Максимова Н. Ю. О склонности подростков к аддиктивному поведению // Психологический журнал. – 1996. – Т.17. – № 3. – С. 149-152.

5. Реан А. А. Аддиктивное поведение подростков. / А. А. Реан. – Санкт -Петербург: ЕВРОЗНАК, 2006. – С. 382-435.

Дмитріюк Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Собуцька Аліна

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБИСТІТЬ В УМОВАХ КРИЗИ ТА КОНФЛІКТУ

Постановка наукової проблеми та її значення. Неймовірно прискорення ритму сучасного життя, зумовлене переходом суспільства до постіндустріального етапу свого розвитку, негативно позначається на самопочутті і психофізичному стані особистості, призводить до перевтоми, інформаційних стресів, депресій і нервових зривів. А це, у свою чергу, провокує конфлікти в різних сферах суспільної та професійної діяльності людей.

Конфлікт можна розглядати як процес крайнього загострення суперечностей та боротьби двох чи більше сторін соціальної взаємодії, який супроводжується негативними емоціями. Це відкрите або приховане протистояння цих сторін внаслідок відстоювання ними взаємовиключних інтересів, цілей, позицій, суджень чи поглядів. При цьому кожна з конфліктуючих сторін вважає себе правою і рішуче вступає в боротьбу за свої інтереси. Конфлікти виникають через протилежність інтересів і соціальних установок людей, вони потребують обов'язкового розв'язання, оскільки без цього неможливе нормальне функціонування соціальної групи, колективу.

Аналіз досліджень і публікацій. Базовими були дослідження різних реакцій на життєві кризи Е. Ліндемманна, у концепції стресу, стадіях розвитку дистресу Г. Сельє, концепції восьми життєвих циклів і відповідних їм психосоціальних криз Е. Еріксона, концепції трьох видів криз В. В. Козлова тощо. Особливості подолання життєвих криз та важких життєвих ситуацій (Р. А. Ахмеров, Ф. Ю. Василюк, Н. Ю. Волянук, О. О. Зайва, Т. Л. Крюкова, Т. М. Титаренко та ін.); особливості надання психологічної допомоги особистості, що знаходиться в критичній життєвій ситуації (О. Ф. Бондаренко, П. В. Лушин, В. Г. Ромек, Т. М. Титаренко та ін.), В процесі вивчення проблеми життєвої кризи були введені такі поняття, як «особистісна криза», «психологічна криза» (А. Г. Амбрумова), «психодуховна криза» (С. Гроф, К. Гроф), «біографічна криза» (Р. А. Ахмеров), «криза професійного становлення» (Е. Ф. Зеєр, Е. Е. Симанюк) та ряд інших.

Виклад основного матеріалу. В теорії криз під поняттям «криза» розуміється емоційна реакція людини на загрозливу ситуацію, а не сама ситуація. За визначенням Дж. Каплана, «криза – це стан, що виникає, коли особа стикається з перешкодою життєво важливим цілям, яка протягом якогось часу є нездоланною за допомогою звичних методів розв’язання проблем» [4]. Тобто під поняттям «криза» розуміється емоційна реакція людини на загрозливу ситуацію, а не сама ситуація. Криза може виникнути й в умовах, які для стороннього спостерігача виглядають цілком безневинними. Категорія «психологічна криза» – одна з основних категорій концепції соціально психологічної дезадаптації, розробленої А. Г. Амбрумовою [1]. Сутністю психологічної кризи є дисбаланс конструктивних і руйнівних тенденцій і форм психічної діяльності. Психологічна криза викликається фрустрацією найважливіших потреб індивідуума та його специфічною особистісною реакцією на цю фрустрацію. Така реакція носить ситуативний характер і є модусом поведінки особистості, і визначається позицією, яку займає ця особистість, виходячи з власної (що складається на цей момент) концепції даної ситуації.

Виникнення психологічної кризи пов’язано з кількома етапами:

- 1) фрустрація найважливіших потреб індивідуума;
- 2) ситуація мікро конфлікту;
- 3) психологічна криза;
- 4) ситуаційна реакція як відповідь на конфліктне ситуаційне навантаження.

Кризова ситуація допомагає людині зрозуміти свій життєвий задум, дає можливість побачити, пережити власне минуле, теперішнє й майбутнє водночас, усвідомити їхній нерозривний зв’язок, обумовленість одне одним. У кризовій ситуації особистість стає дедалі неврівноваженою, набуваючи загостреної чутливості до зовнішніх впливів. Слабкі сигнали на вході системи можуть породжувати значні відгуки, а іноді призводити до несподіваних ефектів. Система в цілому, як зазначає І. Пригожин, перебудовується таким чином, що її поведінка стає непередбачуваною [2]. У кризовому стані виникає стійке почуття нереальності того, що відбувається. Обставини складаються таким чином, що повірити у власні сили, у можливість подолати перешкоди спочатку дуже важко, і тому особистість «ховається» за почуття недійсності, не справжності, випадковості.

Кризи, що їх переживає кожна особистість, бувають також нормальними або анормальними. Кожне життя складається з певних періодів, етапів, стадій, які чимось несхожі, особливі. Той чи інший вік має свій початок і кінець. Людина, як равлик, час від часу ламає стару, тісну оболонку і вчиться жити знов. Стан, що виникає з моменту завершення певного вікового етапу і триває до утворення іншого, переживається як важкий, хворобливий, кризовий. Такі кризи мають у психології назву нормальних, прогресивних – на відміну від криз анормальних, регресивних.

Нормальна криза – це перехід від одного вікового етапу до іншого, наприклад, від молодшого шкільного віку до підліткового або від молодості до зрілості. Подібні кризи є нормальними, адже немає людини, яка б не

переживала такої кризи протягом життя, яка була б позбавлена необхідності дорослішати, зростати, старіти, наближуватись до життєвого фіналу.

Серед неприємних емоційних складових кризового стану, що супроводжують нормативну кризу, найчастіше трапляються напруженість, тривога, депресивні симптоми. Особливості вікових розладів залежать від природжених конституційних властивостей, складу нервової системи, структури особистості, характеру, набутого досвіду, стилю виховання, взаємодії з оточуючими.

Нормальна, тобто вікова криза, готується зсередини, час її дебюту визначається тим, наскільки людина засвоїла все те, що треба було опанувати на цій віковій сходинці, як вона підготувалася, часом несвідомо, спроквола, до змужніння чи зів'янення, старіння.

Анормальна криза не пов'язана із завершенням певного етапу психічного розвитку, певною стадією життєвого шляху. Вона виникає у складних життєвих умовах, коли людина переживає події, що раптово змінюють її долю. Такі події можуть відбуватися у родинному, професійному, особистому житті. Особливо болісно переносити життєві колізії після серії випадкових невдач, під час зростання загального незадоволення собою, своєю діяльністю, супутником життя [3].

Розглядаючи конфлікт як складне динамічне явище, необхідно зазначити, що він має свої певні межі. На сьогоднішній день можна виділити три аспекти визначення меж конфлікту: просторовий, часовий і внутрішньосистемний. Просторові межі конфлікту визначаються територією, на якій відбувається конфлікт і представлений у свідомості людини в його семантичному просторі. Часові межі – це тривалість конфлікту, його початок і кінець, які також можуть бути представлені суб'єктивним переживанням ситуації конфлікту. Визначення внутрішньосистемних меж конфлікту тісно пов'язане із чітким виділенням суб'єктів конфлікту із усього кола його учасників.

Висновок. Найчастіше життєві кризи досліджуються в онтогенетичному ракурсі, головним чином, як вікові, де основний наголос робиться на кризах дитинства та підліткового віку, а кризи життєвого шляху особистості в юнацькому та дорослому віці залишаються ще недостатньо вивченими. Загалом, в психологічній науці криза розглядається як вид складної життєвої ситуації або як кризова ситуація і вивчається у сукупності подій, переживань, відносин, поведінки та реабілітації. Життєву кризу утворюють як реальні обставини життя, так і їх сприймання та переживання особистістю.

Джерела та література:

1. Амбрумова А. Г. Анализ состояний психологического кризиса и их динамика / А. Г. Амбрумова // Психологический журнал. – 1985. – Т. 6, № 6. – С. 107.
2. Василькова Ю. В. Методика и опыт работы социального педагога: Учеб.пособ. / Ю. В. Василькова – М.: Академия, 2001. – 160 с.
3. Василюк Ф. Е. Психология переживания./Ф. Е. Василюк-М., МГУ, 1984.-200.
4. Семичов С. Б. Теория кризисов и психопрофилактика : (обзор литературы) / С. Б. Семичов // Труды Ленинградского научно исследовательского

Збирко Богдан

студент спеціальності психологія
навчально-наукового інституту неперервної освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Кульчицька Анна

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ СТРАХІВ У ПІДЛІТКІВ

Актуальність дослідження. Підлітковий період є чи найскладнішим у формуванні психічних та фізіологічних процесів людини. В цей час до дитини починають ставитись, як до більш зрілої особи, як з боку домашнього середовища так і соціуму. Підлітковий вік – період статевого дозрівання, що нерідко відображається на емоційному фоні особистості, водночас, підліток стає самостійним, дорослішає, усвідомлює себе невід'ємною частиною суспільства.

Важливо у цей період через виховання сформувати у підлітка відчуття впевненості у собі, своїх силах, тобто любов до самої себе. Важливо, щоб дитина не порівнювала себе з іншими, а мало свою самоідентичність. Страх – це те, що може стати на заваді формуванню особистості у підлітка. Погоджуємося, що страх – це емоція, яка пов'язана із захисними механізмами самозбереження (наприклад, тікати, коли є загроза). Проте страх може також і паралізувати дії людини. Наприклад соціофобія, яка замикає людину в собі.

Страх як психологічний феномен досліджували В. А. Андрусенко, А. О. Прохорова та інші. Вони розкривали соціальне та філософське бачення цієї проблеми. Із досвіду зарубіжних досліджень за цією тематикою, нашу увагу привернули роботи таких вчених як Д. Бретт, О. Кондаш, Б. Філіпс, Д. Лейн, Р. Мей, Е. Міллер, Б. Філіпс.

Питання страху є дуже важливим у психологічних дослідженнях, оскільки воно входить у вирішення питань самооцінки підлітка, його адаптації, а головне передбачення та попередження його неврозів. З огляду на це, вважаємо дане дослідження актуальним.

Мета дослідження. Вивчити психологічні особливості страху у підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Проблематикою страху займались такі відомі психологи, як Захаров О. І., Леві Л. В., Каптерев П. Ф., Леонова А. Б. Частково піднімають цю тему також Амінова Н. А., Астапова В. М., Федотова Т. В., та інші.

Захаров у своїй працях відносить страх до регуляції поведінки та до адаптивних функцій. Проблемою в цій адаптивності та регуляції є сума страхів. Якщо їх забагато, то вони можуть гальмувати розвиток та соціалізацію особистості.

Автор книги «Психологія страху» Щербатих Ю. ділить страхи за походженням на: «ситуативні, особистісно-зумовлені та навію вальні». Особистісно-зумовлені страхи спричинені незадоволенням базових потреб для саморозвитку. Вади зовнішності, хвороба, недостатність любові з боку батьків, розлучення із близькою Людиною, тощо

Навіювальні – через дії чи вербальний вплив дорослих. Книга виділяє наступні види впливу: «заякування жартома та навмисне, побиття, приниження, висміювання, примушування і коли за дитину все роблять батьки»...

Для кращого розуміння особливостей екзистенційних страхів у підлітків, звертаємося до праць провідних науковців з даної проблематики у віковій та педагогічній психології І. С. Кона, А. М. Прихожан, В. С. Мухіної, які вивчали особливості емоційно-потребової сфери, притаманні цьому віку.

Страхи у цьому віковому періоді пов'язані із специфікою світогляду людини та корелюють з розвитком індивідуальних психологічних особливостей особистості підлітка. Нерідко причиною виникнення страхів в старшому шкільному цьому віці вважається низький рівень самооцінки. У психічно здорової людини страх нерідко може викликати психосоматичні прояви, наприклад: слабкий зір, слух, заїкання та інші симптоми, які суттєво знижують впевненість підлітка [3].

Розуміння реалізації своїх можливостей в суспільстві і міжособистісна взаємодія з ровесниками, є важливим чинником психологічного комфорту людини.

Дослідники вказують, що переживання страхів у підлітковому віці проходять дуже болісно за відсутності базової довіри до світу, яка формується ще в ранньому дитинстві. Без цієї основи усі подальші захисні механізми психіки будуть позбавленими необхідної сили. Вони швидко і легко руйнуватимуться за умови стресу і залишатимуть індивіда без захисту у психотравматичній ситуації. Якщо захисні механізми слабкі або ж односторонні і не справляються зі своєю функцією страхи можуть розростатися настільки, що це призводить до невротичних розладів, перешкоджає навчальній діяльності, блокує комунікацію, викривлює емоційно-вольову сферу підлітка. За даними ВОЗ частка клінічно виражених тривожних розладів і страхів серед молоді в розвинених країнах складає близько половини всієї психічної патології цієї вікової групи [4].

Згідно психологічних досліджень Рябовол Т. А., Комарицької К. Д., частіше за інші підлітки визначають такі страхи як: страх війни, страх хвороби близьких людей; страх злочинності; страх майбутнього; страх екзаменів; страх бідності; страх публічних виступів та страх проявів власної агресії щодо близьких людей. У даному дослідженні також було виявлено, що серед проявів страхів підлітки найчастіше вказують на когнітивні та

соматичні. Серед соматичних проявів – ті, які найбільше стосуються роботи серцево-судинної системи. В когнітивному компоненті страхів підлітки відзначають думки, які стосуються соціальних стосунків та свого місця в них. Підлітки переймаються проблемами, як не виявитися відторгнутим, осміяним, вигнаним з групи [2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, більшість актуальних страхів підлітків пов'язані з життям у соціумі. Виходячи з цього, перспективи подальших досліджень вбачаємо в емпіричному вивченні страхів у підлітків та розробці колекційної програми, спрямованої на зміну ставлення особистості до соціальних.

Джерела та література:

1. Горохова Л. В. Страх як екзистенціал буття сучасної людини / Л. В. Горохова // Вісник Житомирського державного університету. – 2010. – Вип. 53. – С. 33 – 36.
2. Комарицька К. Д. Дослідження особливостей актуальних страхів сучасних підлітків / Комарицька К. Д. Рябовол Т. А // Актуальні проблеми психології. Том XI. Випуск 14.. – С. 140-150
3. Мухіна В. С. Вікова психологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. С. Мухіна. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 432 с.
4. Федотова Т.В. Особливості переживання самотності в осіб раннього юнацького віку // Психологічні перспективи. Випуск 26. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С.297 –308.
5. Щербатых Ю. В. Психофизиологические и клинические аспекты страха, тревоги и фобий / Ю. В. Щербатых Е. И. Ивлева. – Воронеж : Истоки, 1998. – 262 с.

Кордунова Наталія

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Ричко Юлія

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОНФЛІКТНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Ключові слова: конфлікт, конфліктність, підлітки.

Конфлікти займають суттєве місце в нашому повсякденному житті. Поняття «конфлікт» багатозначне, походить (від лат. *Confliktus*) – зіткнення протилежно спрямованих, несумісних між собою тенденцій в свідомості окремо взятого індивіда, в міжособистісних відносинах індивідів або груп людей, що пов'язане з гострими негативними емоційними переживаннями.

Існують різні визначення конфлікту, і всі вони підкреслюють наявність суперечності, яка приймає форму розбіжностей, якщо йдеться про взаємодію людей.

Здравомислов А. Г. зазначає, що «конфлікт» – це найважливіша сторона взаємодії людей в суспільстві, свого роду клітинка соціального буття. Це форма відносин між потенційними або актуальними суб'єктами

соціальної дії, мотивація яких обумовлена протиставляючими цінностями і нормами, інтересами та потребами» [1].

Розглядаючи проблему конфліктів потрібно звернути увагу на таке важливе поняття як «конфліктність». Конфліктність у психології прийнято розуміти або як особистісну властивість, або як зовнішньо-внутрішнє утворення, характерне для процесу спілкування й взаємодії між людьми.

М. М. Кашапов, Н. І. Добіна тлумачать конфліктність на рівні особистості як інтегративну її властивість. Під конфліктністю особистості розуміють психологічну схильність до сприймання ситуації, як конфліктної та до реалізації конфліктної поведінки у міжособистісній взаємодії [3].

Отже, конфліктність у психології розглядається як інтегральне об'єктивно-суб'єктивне утворення, що зумовлене певними особистісними властивостями й знаходить прояв у її спілкуванні, взаємодії, взаєминах з навколишніми.

В сучасній психології підлітковий вік оцінюється як один з критичних періодів розвитку. Він пов'язаний з кардинальними перетвореннями у сфері свідомості, діяльності, системі взаєностосунків.

Конфліктність підлітків відрізняється низкою особливостей, які пов'язані з недостатністю їхнього життєвого досвіду, низьким рівнем самокритики, нездатністю до адекватної оцінки життєвих обставин, підвищеною емоційною збудливістю, імпульсивністю, руховою й вербальною активністю, загостреним почуттям залежності, прагненням до набуття певного статусу у референтній групі, негативізмом, невірноваженістю збудження й гальмування. При цьому підліткова схильність до конфліктності може пояснюватися не тільки емоційними і фізіологічними віковими змінами.

На думку Л. Котлової, підлітки володіють різними формами прояву конфліктної поведінки. Так, підлітковому віку притаманні переважно особистісні конфліктні форми поведінки. Це можна пояснити тим, що у цей віковий період особистісні форми конфліктної поведінки пов'язані з прагненням до самовираження, реалізації власних особистісних прагнень. Отже, конфліктність підлітків пов'язана з постійною переоцінкою цінностей, яка відбувається в процесі спілкування з найближчим соціальним оточенням [2].

Однією з таких особливостей є переживання підлітком нерозв'язаного внутрішньо-особистісного конфлікту. Будучи неспроможним конструктивно розв'язати внутрішньо-особистісний конфлікт, підліток закріплює в своєму «Я» дисбаланс між моральними цінностями, глибинними потягами і переживаннями, даючи підґрунтя для прояву деструктивної конфліктності у поведінці.

Встановлено, що у підлітків конфліктність особистості зумовлюється суперечностями взаємовідносин з дорослими, які ігнорують прагнення підлітка «бути дорослим» та є несправедливими у відносинах з ним.

Конфліктність підлітків тісно пов'язана із внутрішнім світом та становленням їх самосвідомості, що є найголовнішим завданням даного вікового періоду. Виникаючи на основі внутрішньо-особистісного

конфлікту, загальна конфліктність підлітків значно впливає на їх відносини з оточуючими.

Підлітки здебільшого не вміють конструктивно вирішувати виникаючі конфлікти, проявляють конфліктні риси своєї особистості, тому важливим є залучення до тренінгових форм роботи, які повинні включати способи зниження конфліктності, як особистісної властивості та подолання проявів конфліктної поведінки. Доцільно зауважити, що за умови залучення підлітків до комплексної психологічної роботи зі зниження особистісної конфліктності та подолання проявів конфліктної поведінки можна досягти вищих результатів у напрямку оптимізації особистісного розвитку підлітків.

Джерела та література:

1. Здравомыслов А. П. Социология конфликта. – Москва : Аспект-пресс, 1995. 318 с.
2. Котлова Л. О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки у підлітковому та юнацькому віці. Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія: Зб. наук. пр. 2013. Вип. 19. С. 95–99.
3. Чайковська О. М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 38 (1). С. 251–257.

Коструба Наталія

кандидат психологічних наук, старший викладач,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

РЕЛІГІЙНІСТЬ І ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА В ПАНДЕМІЮ COVID: ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Пандемія COVID-19 та пов'язані із нею заходи соціального дистанціювання, маючи на меті сповільнення швидкості передачі вірусу, призвели до більшої суб'єктивної ізоляції та психологічного дистресу [3]. Взаємозв'язок часової перспективи та негативних подій у житті уже вивчався закордонними вченими, які виявили, що після негативних подій люди схильні негативно згадувати минуле і не зосереджуватися на майбутньому [4].

Часова перспектива – це тенденція зосереджуватися на минулому, теперішньому чи майбутньому, що супроводжується позитивною чи негативною оцінкою цих вимірів часу [6]. Взаємозв'язок релігійності та часової перспективи вивчали польські вчені P. Łowicki, J. Witowska, M. Zajenkowski, M. Stolarski. Вони виявили, що позитивні сторони релігійності корелювали з позитивним сприйняттям минулого та майбутнього [5]. Також існують дослідження особливості сприйняття часу представниками різних релігій [1].

Мета дослідження – здійснити емпіричний аналіз особливостей взаємозв'язку релігійності і часової перспективи в контексті пандемії

COVID. Так, ми зможемо оцінити чи є релігійність дієвою копінг-стратегією для подолання психологічних наслідків коронавірусу.

Вибірку дослідження склали 167 респондентів, середній вік 21,09 років ($SD=4,52$), з них 46 опитаних чоловічої та 121 жіночої статі. Дослідження проводилося онлайн у 2020 році, під час другої хвилі локдауну, і вибірка формувалась із добровольців. Для реалізації мети дослідження було використано опитувальник часової перспективи особистості Ф. Зімбардо (ZTPI) (україномовна адаптація О. Сенік) [2]. Також респонденти відповідали на пряме запитання «Чи релігійна Ви людина?».

Отримані результати зображено на рисунку 1.

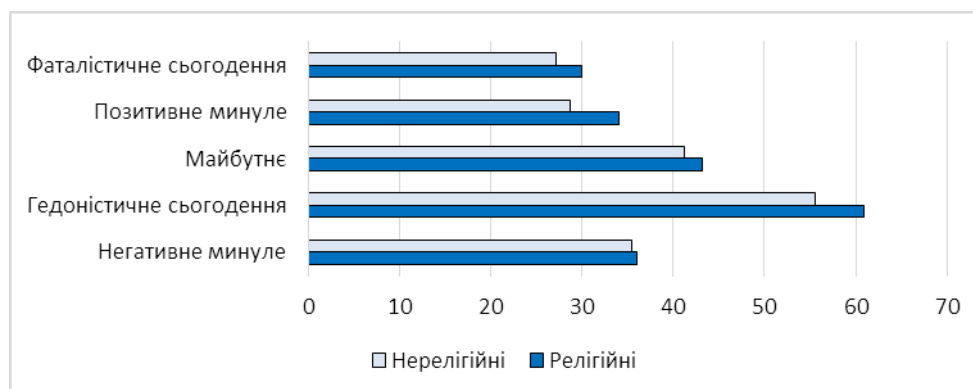

Рис. 1. Порівняння часової перспективи релігійних та нерелігійних респондентів, за середніми значеннями.

Для перевірки взаємозв'язку релігійності та часової перспективи, було здійснено кореляційний аналіз Пірсона, результати якого представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Статистично значущі коефіцієнти кореляції релігійності особистості та часової перспективи

	Негативне минуле	Гедоністичне сьогодні	Майбутнє	Позитивне минуле	Фаталістичне сьогодні
Релігійність	0,096	0,313*	0,051	0,476*	0,271*

Примітка: * – статистично значущий зв'язок на рівні 0,01.

Релігійність статистично значимо корелює з показниками гедоністичного сьогодні ($r=0,313$, $p < 0,01$). Це означає, що релігійні люди схильні насолоджуватися сьогоднішнім, живуть однією миттю і не роблять прогнозів на майбутнє. Статистично значимий взаємозв'язок релігійності та фаталістичного сьогодні ($r=0,271$, $p < 0,01$), демонструє, що релігійні люди безнадійно відносяться до майбутнього, не ставлять цілі, переконані, що майбутнє зумовлене і на нього неможливо вплинути індивідуальними діями. Тобто релігійні люди ставляться до теперішнього часу з покорюю і смиренням, приймають обставини. І навпаки, люди не релігійні намагаються впливати на події сьогоднішнього дня. Позитивний кореляційний зв'язок виявлений між релігійністю та позитивним ставленням

до минулого ($r = 0,476$, $p < 0,01$). Тобто, релігійність пов'язується із теплим, сентиментальним ставленням до минулого, ностальгією.

Отже, здійснений емпіричний аналіз взаємозв'язку релігійності та часово перспективи в пандемію Covid дозволив виявити статистично значимі результати. Загалом, релігійні люди ностальгують за світлим минулим і зосереджені на теперішніх подіях, усвідомлюючи відсутність можливості щось змінити. Релігійні люди не роблять прогнозів на майбутнє і смиренно чекають його. Схоже, такі результати в першу чергу пов'язані із пандемією Covid. Люди з теплом згадують часи, коли були відсутні обмеження, а також враховують, що пандемія триває уже довгий час (більше року) і не будуть планів на майбутнє.

Джерела та література:

1. Парамузов А.В. Религиозность и восприятие психологического времени на выборке мусульман, христиан и атеистов // *Minbar. Islamic Studies*. – 2019. – №12(1). – С. 267-283. <https://doi.org/10.31162/2618-9569-2019-12-1-267-283>
2. Сенік, О. Адаптація опитувальника часової перспективи особистості Ф.Зімбардо (ZTPI) // *Соціальна психологія : укр. наук. журн.* – 2012. – N 1/2. – С. 153-168.
3. Bierman, A., & Schieman, S. Social Estrangement and Psychological Distress before and during the COVID-19 Pandemic: Patterns of Change in Canadian Workers // *Journal of Health and Social Behavior*. – 2020. – № 61(4). – P. 398–417. <https://doi.org/10.1177/0022146520970190>
4. Chandler J.V., Mello Z.R. Negative Life Events and Time Perspective Among Adolescents // *PSI CHI*. – 2021. – VOL. 26(1). – P. 35-42.
5. Łowicki P., Witowska J., Zajenkowski M., Stolarski M. Time to believe: Disentangling the complex associations between time perspective and religiosity // *Personality and Individual Differences*. – 2018. – Vol. 134. – P. 97-106.
6. Zimbardo, P. G., & Boyd, J. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable, individual differences metric // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1999. – №77(6). – P. 1271–1288. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.77.6.1271>

Лазорко Ольга

доктор психологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Нинішня пандемія COVID-19 посилила невизначеність щодо економіки, зайнятості, фінансів, стосунків і, звичайно, фізичного та психічного здоров'я. Проте, як люди, ми всі прагнемо безпеки, яка є базовою потребою. Ми хочемо почуватися в безпеці та мати почуття контролю над своїм життям та добробутом. Страх і невпевненість можуть змусити нас відчувати стрес, занепокоєння та безсилля щодо напрямку нашого життя. Це може виснажити нас емоційно і затиснути у низхідній спіралі нескінченних "що-якщо" і найгірших сценаріїв щодо того, що може принести завтра.

Мета публікації – дати відповіді на питання: що таке безпека особистості з точки зору психології? На які негативні симптоми варто звернути увагу в нетипових та складних ситуаціях? Як справлятися з страхами та тривожністю?

Життя людини протягом всієї історії пов'язане з різними видами небезпек, воно ніколи не була надійним і гарантованим від якихось несприятливих подій, випадковостей, несподіванок і небезпек. Можна сказати, що проблема безпеки є однією з постійних складових у повсякденному житті людини.

В даних конкретно-історичних умовах у людини підринається почуття безпеки за новими і дуже різноманітним підставами, що не були характерні для попередніх періодів розвитку цивілізації. При цьому всі дослідники консолідовано в якості головної небезпеки для людини і людства в цілому відзначають ту обставину, що у людей може не вистачити психологічних ресурсів для того, щоб впоратися з вимогами, характером і темпами перетворення соціальної дійсності.

Відзначається унікальність і масштабність проблем безпеки особистості в умовах сучасного транзитивного суспільства в самих різних аспектах: «Страх завжди супроводжував суспільство в перехідні (або згубні) періоди історії, і все ж таких масштабів і різноманіття форм він раніше не мав. Фактично мова йде про міцний зміщенні життєвих пріоритетів в бік ціннісної системи «небезпечного суспільства» [1]. Зміни, що відбуваються в світі, набули характеру величезної снігової навали. У такій ситуації важко знайти точку опори і людина фактично виявляється в стані біфуркації. Вона ніби занесла ногу для кроку вперед: колишнє стійке становище втратила, наступного ще не досягла (і питання про її стійкість залишається відкритим), а нинішнє – абсолютно невизначене - викликає лише почуття страху. Рушійною силою суспільства стає установка «Я боюся!»

Тривале перебування під постійною загрозою загальної загибелі породжує у більшості людей одні і ті ж наслідки – страх, ворожість, загальну підозрілість, бездушність, огрубіння і в кінцевому рахунку байдужість до всіх існуючих цінностей. За прогнозами дослідників, це може привести до нового варварства, нехай навіть воно буде мати на озброєнні найдосконаліші механізми. Можливість катастрофи, що нависла над людством, порушує той закладений в людині глибинний шар «базової довіри до світу» [2], до якої апелює релігійна символіка.

Елвін Тоффлер у книзі «Шок майбутнього» [3] написав про те, що людство захоплює невідомий раніше психологічний стан, який за своїм впливом може бути прирівнений до захворювання. Є у цієї хвороби і своя назва – футорошок, шок майбутнього. Людство може загинути не від того, що виявляться вичерпаними комори землі, вийде з-під контролю атомна енергія або загине понівечена природа. Люди вимруть через те, що не витримають психологічних навантажень. Футорошок характеризується раптовою, приголомшуючою втратою почуття реальності, вміння орієнтуватися в житті, викликаного страхом перед близьким майбутнім.

Таким чином, проблема виживання людства, а отже і його безпеки, стала центральною на даному етапі соціальної еволюції. Ця проблема для кожної окремої особистості приймає конкретне втілення (причому не статичне, а динамічне) в унікальній конфігурації індивідуально-біографічних та соціальних координат.

На наш погляд, проблемне поле психології безпеки включає необхідність визначення оптимальних психологічних умов рівноваги в системі «особистість – суспільство – держава» (розглядаючи безпеку як системне явище, насамперед зазвичай виділяють національну безпеку і три її рівня: безпека особистості, суспільства і держави).

На сьогодні з'явилася нова соціальна реальність, яку можна визначити як соціально нестабільну життєдіяльність, і саме вона висуває особливі вимоги до особистості в плані її активності в руслі психологічної безпеки. Зростає кількість людей, невпевнених у майбутньому, незадоволених теперішнім, з високим рівнем тривоги й страху, людей, очевидно, таких, які не вміють забезпечувати свою безпеку. Убезпечити людину від усіх складних та напружених ситуацій неможливо, отже, виникає необхідність переосмислення розуміння психологічної сутності безпеки.

Ми всі різні в тому, скільки невизначеності ми можемо терпіти в житті. Одні, здається, із задоволенням ризикують і ведуть непередбачуване життя, тоді як інші вважають випадковість життя глибоко неприємним явищем. Але у всіх нас є межа. Якщо ви переживаєте невпевненість і хвилювання, важливо знати, що ви не самотні; багато з нас в цей час перебувають на одному човні. Важливо також усвідомити, що якими б безпорадними та безнадійними ви не були, є кроки, які допоможуть вам краще впоратися з неконтрольованими обставинами, полегшити своє занепокоєння та з більшою впевненістю зіткнутися з невідомим.

Як люди, ми всі поділяємо однакові печалі, однакові надії, однаковий потенціал. Пандемія Covid-19 нагадала нам, наскільки ми взаємозалежні: те, що відбувається з однією людиною, може незабаром вплинути на багатьох інших, навіть на віддаленій стороні нашої планети.

Історично склалося так, що несприятливий вплив катастроф на психічне здоров'я впливає на більшу кількість людей і триває набагато довше, ніж вплив на здоров'я. Якщо історія є яким-небудь предиктором, слід очікувати, що значний «хвіст» проблем у сфері психічного здоров'я триватиме ще довго після того, як пандемія мине.

Рідко загроза хвороби займає стільки нашого мислення. Тижнями майже в усіх новинах на перших шпальтах є розповіді про пандемію коронавірусу; радіо- та телепрограми мають спільне висвітлення останніх цифр загиблих; і залежно від того, за ким ви стежите, платформи соціальних медіа наповнені лякаючою статистикою, практичними порадами чи гумором. Це постійне бомбардування може призвести до посилення тривоги, що негайно вплине на наше психічне здоров'я.

Розширена дистанційна робота пандемії та відсторонення від інших підсилили нашу потребу у частому очному спілкуванні з усіма людьми як необхідній складовій міцного психічного здоров'я. Здорові міжособистісні

стосунки, багато з яких зберігають або розвивають частини нашої ідентичності, мають вирішальне значення для соціального добробуту, розвитку дитини та навіть для уповільнення когнітивного спаду у літніх людей. Одним з найвірніших способів уникнути турбот про майбутнє є зосередження уваги на сьогоднішньому. Замість спроб передбачити, що може статися, переключіть свою увагу на те, що відбувається зараз. Будучи повністю пов'язаним із теперішнім моментом, ви можете перервати негативні припущення та катастрофічні прогнози, що проносяться у вашій свідомості.

Є шляхи – не ідеальні рішення, а методи, які можуть допомогти. Психологи, які спеціалізуються на травмах та ліквідації наслідків катастроф, а також ті, хто працює з пацієнтами, які мають хронічні травми або інвалідність, стверджують, що, хоча це видається часом неможливим, більшість з нас пройде через цю катастрофу. І вони вказують на стратегії подолання, породжені досвідом та наукою. Коли люди в руйнівних ситуаціях можуть помітити попереджувальні ознаки психічних розладів, визнати і висловити своє горе, зосередитись на сучасному моменті і дрібницях, якими вони можуть керувати, і знайти способи зв'язку з іншими, вони можуть пережити найтемніші моменти і показати стійкість. Тому що ми справді не знаємо, як буде виглядати завтра.

Джерела та література:

1. Бек, У. Общество риска. На пути к другому модерну. / Пер. с нем. В. Седельника и Н. Фёдоровой. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
2. Эриксон Э. Г. Детство и общество / пер. [с англ.] и науч. ред. А. А. Алексеев. – СПб.: Летний сад, 2000.
3. Тоффлер, Э. Шок будущего / Future Shock, 1970. – М.: АСТ, 2008. – 560 с.

Любчук Валентина

кандидат соціологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПЕРІОД КРИЗИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Цінності – це та невичерпна проблематика, що актуальна в усі часи, у різних суспільствах та формах правління, як на суспільному, так і особистісному рівнях. До цієї теми зверталися вчені філософи, соціологи, психологи та інші. Особливо цінності постають значущими у кризові періоди розвитку суспільства та кризові стани особистості, коли відбувається переоцінка того, що у певний період мало значення, а на даний час вже втратило будь-який смисл.

На сьогодні цінності теж виходять на перший план у різних напрямках життєдіяльності людини. Для України, попри майже 30-літню історію незалежності, все ще залишається актуальним вибір цінностей: українських чи європейських, матеріальних чи духовних. В якійсь мірі новий виток

актуалізації ціннісної тематики внесли війна на Донбасі та пандемія COVID 19.

Аналізуючи доробок науковців із зазначеної теми, привертають увагу публікації присвячені, наприклад, цивілізаційним цінностям [1], формуванню змішаних цінностей [2] та інших. Водночас, особливо значимими є результати соціологічних досліджень світових та європейських цінностей відповідно [3, 4].

Мета полягає у описі цінностей українського суспільства на основі результатів соціологічних досліджень.

Враховуючі нові виклики, що стоять перед світовим товариством, громадянським суспільством та кожною особистістю, повернення до дослідження цінностей є актуальним. Рущенко І., аналізуючи результати експертного опитування щодо відмінностей ціннісних структур у ЄС, України та Росії, зауважує, що вони обумовлені різними соціальними світами (цивілізаціями). Зокрема, для ЄС, згідно узагальнених даних, найважливішими постають такі цінності: верховенство права, права людини, приватна власність, демократія; для України – свобода, мирне існування, демократія, приватна власність; для Росії – економічна ефективність, приватна власність, мирне існування, соціальна відповідальність [1, с. 79]. Зазначимо, що такий набір цінностей в Україні зумовлений, передусім, наявністю військових дій на території нашої держави.

Схожі результати отримані і в межах іншого дослідження, найбільшою цінністю українці вважають «мир» (56,6%), «цінність людського життя» (42,7%) та «права людини» (33,3%). А найменш цінними для них є «повага до інших культур» (5,4%) та «толерантність» (9%) [4, с. 19].

Звертаючись до світового дослідження цінностей, відмітимо, що серед соціальних цінностей для українців на першому місці є сім'я (86,3%), наступна сходинка - соціальне оточення – друзі та знайомі (34,1%), також у 2020 році для 40,6% робота сприймалася як дуже важлива цінність, не менш важливе значення має і наявність вільного часу, про це зазначили 34,8% респондентів, релігія є важливою для 23,6% опитаних [4, с. 19].

Сучасний світ досить мінливий і вимагає також певної адаптації. В межах світового дослідження також аналізували необхідність якостей, які потрібно виховувати у дітей в сім'ї. У п'ятірку таких якостей потрапили: «працелюбність» (71,6%), «почуття відповідальності» (62,5%), «гарні манери» (55,1%), «терпимість та увага до інших людей» (47,9%) та «рішучість, наполегливість» (45,8%) [4, с. 26].

Щодо економічних цінностей, то для українського суспільства характерні патерналістські установки, оскільки 49,4% опитаних вважає, що держава повинна нести більшу відповідальність за те, щоб усі громадяни були забезпечені, лише 22,4 % респонденти висловилися за те, що люди самі повинні нести більше відповідальності за своє забезпечення [4, с. 82].

Такий невеликий екскурс у сучасні соціологічні дослідження засвідчує, що більшість населення дотримуються традиційних для українського суспільства цінностей, окремі цінності (наприклад, «мир», «цінність

людського життя» зумовлені особливими умовами, що мають вже тривалий період існування).

Джерела та література:

1. Рущенко І. Цивілізаційні цінності країн ЄС, Росії, України (на підставі експертного опитування). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2020. - № 2. – С. 72 - 89

2. Мацієвський Ю. Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на «сильну руку» не призведе до авторитаризму в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2020. - № 4. – С. 43-67

3. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Український центр європейської політики. К. 2020. - 216 с.

4. Українське суспільство та європейські цінності. Звіт за результатами соціологічного дослідження. Київ. - 58 с.

Мілінчук Світлана

аспірант кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи
факультету педагогічної освіти та соціальної роботи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЯВИЩЕ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ключові слова: булінг, кібербулінг, агресивні прояви, міжособистісна взаємодія, підлітки.

На сьогоднішній день надзвичайно гостро постає проблема насилля у міжособистісних стосунках підлітків. За своєю сутністю насилля – це специфічна форма поведінки при якій особливого розповсюдження набувають прояви систематичної, довготривалої агресії одних підлітків по відношенню до інших, коли в ситуацію прояву агресії поступово «включається» весь шкільний клас.

Такі стосунки отримали назву шкільний булінг, розповсюдження якого впродовж останніх років визнано в освітній практиці та є соціальною проблемою. Булінг – це форма психічного насилля у вигляді цькування, травлі, бойкоту, псування особистих речей, фізичної розправи.

Вчений Д. Олвеус визначив дане явище в шкільному колективі як ситуацію, в якій учень неодноразово, тривалий час стає об'єктом негативних дій та нападів з боку одного учня чи кількох учнів [1].

Х. Лейманн визначає булінг як «соціальну взаємодію, коли одна людина (іноді декілька) зазнають нападів іншої (іноді декількох) впродовж тривалого періоду часу (декількох місяців), що викликає у жертви стан безпорадності і виключення з групи» [2].

Л. Кішлі вважає, що основною характеристикою булінгу є емоційні приниження, образа, висловлювання принизливих оцінок щодо іншої людини [2].

Дослідженню психолого-педагогічних особливостей учасників булінгу, його наслідки та шляхи подолання присвячені праці І. Бердишева,

О. Глазмана, О. Дроздова, О. Синюкової, В. Собкіна, В. Петросянц, А. Чернякової та ін.

Умови впровадження інноваційних технологій профілактики агресивної поведінки в умовах школи досліджують: Р. Безпальча, І. Гайдамашко, М. Жданова, Н. Заверико, О. Романова, Л. Лушпай, Д. Соловйов, А. Чернякова та ін.

Ситуація булінгу призводить до низки педагогічних (шкільна дезадаптація, академічна неуспішність), психологічних (психологічні розлади, закріплення в свідомості негативних уявлень про себе, зниження самооцінки, порушення соціалізації, соціальна дезадаптація), медичних (травматизація) наслідків.

За результатами нашого опитування було встановлено, що вербальні знущання є найбільш поширеною, серед підлітків, формою цькування, моральне пригнічення використовується з середньою частотою, а фізичні знущання використовуються дітьми не дуже часто як найнедозволеніша та соціально неприйнята форма поведінки, за якою майже завжди слідує покарання.

Сучасні підлітки майже не виявляють гендерних розбіжностей у використанні булінгу для вирішення наявних проблем. Спостерігається розмиття кордонів та стереотипів у жіночій та чоловічій поведінці, що показує відмінність у дослідженнях, які стверджують про схильність до прояву агресії більше хлопців ніж дівчат.

Результати нашого дослідження показують, що на сучасному етапі ця ситуація змінилася, щодо передумов агресивної поведінки по відношенню до однолітків, так 59,5% підлітків зізнаються, що в своєму оточенні вони мають знайомих, які вдаються до насилля. Також виявлено, що література та фільми які мають жорстокий характер неабияк впливають на поведінку підлітків – 73,3% хлопців та 56,2% дівчат. За результатами виявлено, що 50,4% хлопців і 26,0% дівчат відвідують сайти, де є інформація про випадки насилля.

Стосовно форм вияву агресії, то помітно, що більшості школярам відомі усі види булінгу, в чому вони зізнаються під час анкетування. Особливо звичним видом булінга для них є підвищення голосу (хлопці 56,1%, дівчата 22,6%), сварки (49,9% хлопці, 46,7% дівчат), помста, яка притаманна 43,5% хлопцям. Особлива форма булінгу кібербулінг, тобто вияв агресії за допомогою соціальних мереж спостерігається у 9,0% хлопців та 6,0% дівчат.

За нашими спостереженнями булінг у шкільному середовищі може виникати і тоді, коли відбувається боротьба між учнями за вищий статус у груповій ієрархії, задоволення своїх соціальних потреб та як інструмент маніпулювання та контролю учнем свого мікросоціуму.

Слід зазначити, що ступінь прояву різних видів булінгу суттєво залежить від особистісних якостей і цінностей підлітка. Зокрема, більшість дітей не схильні використовувати вербальні знущання в соціальній взаємодії тому, що вони вміють ефективно спілкуватись із оточенням і словесні цькування виявляються непотрібними.

Отже, булінг є внутрішньогруповим процесом та передбачає специфічну групову динаміку, тому для більш глибокого розуміння механізмів даного явища необхідна розробка соціально-педагогічних методів профілактики та корекції цього явища.

Джерела та література:

1. Савельєв Ю. Б. Виключення та насильство: чи існує булінг в українській школі. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія»: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2009. Т. 97. С. 71-75.
2. Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки. Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / За заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Вип. VI. Слов'янськ : СДПУ, 2011. С. 431-440.

Мудрак Ігор

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОВЕДІКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ**

Проблема конфлікту та її глобальний характер робить її предметом уваги найрізноманітніших областей знань. До того ж її актуальність істотно зросла у зв'язку із значним загостренням конфліктів. За сучасними поглядами конфлікт вважається неминучим у найрізноманітніших аспекти буття окремої людини та суспільства[2]. Не зважаючи на велику кількість наукових досліджень у різних галузях науки (психологія, соціологія, менеджмент організації, педагогіка тощо), можна констатувати, що проблему конфлікту досліджено недостатньо, починаючи від його сутності і закінчуючи особливостями в різних видах [1].

Конфлікти як повсякденний фактор життя охоплюють усі його сторони. Прагнення проникнути в природу даного явища привело до появи великої кількості наукових публікацій, серед яких варто виділити дослідження теорії конфлікту: О. О. Єршова, Л. О. Петровської, Н. В. Грішиної, Ф. М. Бородкіна, Н. М. Коряка, О. В. Первишевої, Т. М. Титаренко, Г. В. Ложкіна, М. Н. Корнева, В. О. Татенка, А. Т. Ішмуратова, М. І. Пірен, М. С. Корольчука, серед зарубіжних: Л. Козера, М. Дойча, Д. Скот та ін. [2].

Виходячи з актуальності та суспільного значення проблеми, нами було визначено, що поведінкова діяльність студентів є метою дослідження і полягає у науково-теоретичному та експериментальному обґрунтуванні психологічних чинників конфліктної поведінки студентів, шляхів його розв'язання, управління та попередження.

У дослідженні використано комплекс теоретичних та емпіричних методів, що відповідають змісту та етапам проблематики, яка розглядається: теоретичні (аналіз та узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури з теми дослідження; систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних)

емпіричні (спостереження; методика діагностики способів реагування на конфліктну ситуацію К. Томаса; методика діагностики типу міжособистісних відносин Т. Лірі; методи математичної статистики для обробки отриманих даних).

Узагальнення теоретичних та експериментальних результатів вивчення особливостей поведінки студентів у конфліктних ситуаціях дозволяють зробити наступні висновки:

– на основі аналізу наукових підходів до проблем конфліктів та методів їх дослідження у сучасній психологічній науці було з'ясовано, що вона вирізняється різноманіттям, недостатньою цілісністю, чіткістю термінології та незначною практичною спрямованістю і спроможністю[1];

– аналізуючи підходи до визначення причин виникнення міжособистісних конфліктів, ми провели їх систематизацію, розробили модель детермінації міжособистісних конфліктів, які обумовлюються об'єктивними і суб'єктивними факторами, низкою організаційних, ситуативних та особистісних чинників, які не виступають ізольовано один від одного, а існують у певних взаємозв'язках та взаємодоповненнях;

– конфліктна поведінка може проявлятися у вигляді загострених форм (стилів), а також проявлятися у вигляді певного комплексу рис, які існують на тлі нормальної адаптивної поведінки у цілому. Однак, стресові ситуації чи виникнення гострих конфліктів можуть активізувати типи поведінки як стійкі тенденції;

– дослідження особливостей усвідомлення студентами соціально-психологічних чинників виникнення міжособистісних конфліктів показують, що ранньому юнацькому віку властиве розуміння конфлікту переважно як негативного явища; достатньо адекватне усвідомлення міри власної схильності до конфліктності та її спрямованості на певні об'єкти; бажання розширити свої знання і набути умінь і навичок щодо попередження конфліктів;

– психологічні особливості студентів, які можуть призводити до виникнення міжособистісних конфліктів, проявляються у рівні конфліктності, особистісної тривожності, ригідності, виборі форм агресивних реакцій у фруструючих ситуаціях. Ранньому юнацькому вікові властиві висока тривожність, неадекватна самооцінка, особистісна ригідність, застосування різних форм агресивних реакцій, основними серед яких є вербальна агресія, наявність почуття провини, роздратування, фізична агресія та підозрілість;

– експериментальне дослідження довело детермінованість конфліктної поведінки особистості стилями міжособистісної взаємодії. Прослідковується значущий позитивний зв'язок між суперництвом, як найбільш конфронтальним типом поведінки в конфлікті та протилежний зв'язок між співробітницьким і підозрілим стилями міжособистісної взаємодії;

– проведений аналіз кореляційних зв'язків між шкалами методик, які визначають конфліктність поведінки особистості та індивідуально-психологічними якостями особистості, дозволив виявити психологічну

детермінацію конфліктної поведінки особистості, а також встановити зв'язки між ними;

– порівняння результатів експериментальної та контрольної груп наочно продемонструвало позитивні зміни в першій з них, що свідчить про ефективність проведеної нами тренінгової роботи, адже саме завдяки їй у експериментальній групі почалися позитивні зміни у зменшенні показників ворожості у напрямку доброзичливості, дружелюбності, а також з'явилася тенденція до зменшення суперницького стилю взаємодії у конфліктних ситуаціях. Отже, можна сказати, що розроблена нами програма корекційних заходів щодо профілактики конфліктів дала свій позитивний результат.

Джерела та література:

1. Васильєв Г.Ю., Герасіна Л.М., Осипова Н.П. Конфліктологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів юридичної спеціальності. Харків: Прапор, 2002.
2. Нагаєв В.М. Конфліктологія: Курс лекцій (модульний варіант): Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр навч. літ., 2004. 198 с.

**ОСОБИСТІТЬ В МІЖКУЛЬТУРНОМУ ТА
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Веремійчик Наталія

практичний психолог,

Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж технологій, бізнесу та права Волинського національного університету імені Лесі Українки»

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ

Психічні пізнавальні процеси (відчуття, сприймання, пам'ять, уявлення, уява, мислення і мова) відіграють важливу роль у діяльності, навчанні та у вихованні студентів. Засвоєння знань, вироблення переконань, практичні дії ґрунтуються на роботі психічних процесів, особливо мислення. Ефективність діяльності спеціаліста визначається не тільки властивостями його особистості, але і рівнем функціонування пізнавальних процесів. Тому формування особистості як спеціаліста передбачає активізацію та вдосконалення психічно-пізнавальних процесів, відповідно до вимог спеціальності і професійної діяльності в цілому.

Студентський вік – вік достатньо високого розвитку пізнавальних процесів. В наш час одним із найважливіших завдань в освітньому процесі є формування творчої уяви студента. Оскільки саме вона є запорукою повної реалізації всіх здібностей майбутнього спеціаліста, який може творити, знаходити нові нетрадиційні шляхи розв'язання наукових проблем.

При вивченні когнітивних стилів дослідницький інтерес зміщується зі змістових характеристик пізнавальної активності («що» людина думає) до способів її організації («як» людина думає), при цьому на перший план виходять типові для кожної конкретної особистості індивідуально своєрідні прийоми отримання і опрацювання інформації про навколишній світ.

Когнітивний стиль знаходиться на межі психології пізнання і психології особистості. Це «невичерпний колодязь» інформації, яку цікаво відкривати, досліджувати. Скільки буде людей, стільки буде неповторного, унікального досвіду та зразків для дослідження. Кожна людина має свій стиль, індивідуально-своєрідні засоби отримання того чи іншого когнітивного продукту, тобто інструментальну характеристику інтелектуальної діяльності, яка може бути протиставлена її продуктивній характеристиці. Когнітивні відмінності між людьми «...відображають різноманітні адаптаційні підходи до реальності, в рівній мірі ефективні (навіть якщо і не цілком точні) способи відображення того що відбувається» [2].

Наявність когнітивного стилю робить діяльність суб'єкта цілеспрямованою та організованою, збільшує економність мислення і прискорює досягнення мети. Когнітивні стилі трактуються як посередники між суб'єктом та діяльністю, яке прямо впливає на особливості протікання індивідуальних адаптаційних процесів. Розуміння когнітивного стилю як особистісний фактор регуляції пізнання фіксує загальне джерело різних суб'єктивних задатків в організації процесів сприймання та мислення.

Професійна підготовка студентів крізь призму когнітивних стилів відображається індивідуальними підходами до навчальної діяльності.

Професійний розвиток, що відбувається в онтогенезі людини – процес соціалізації, спрямований на присвоєння їм різних аспектів професійної праці, зокрема професійних ролей, професійної мотивації, професійних знань і навичок.

Професійне становлення – це тривалий і динамічний процес, через яке проходить людина. Ефективність процесу професіоналізації в цілому залежить від успішного проходження всіх його стадій та етапів. Ефективність діяльності спеціаліста визначається не тільки властивостями його особистості, але і рівнем функціонування пізнавальних процесів. Тому формування особистості як спеціаліста передбачає активізацію та вдосконалення психічних пізнавальних процесів відповідно до вимог спеціальності і професійної діяльності в цілому.

Таким чином, професійна підготовка студентів крізь призму когнітивних стилів відображається індивідуальними підходами до освітнього процесу. Враховуючи, який когнітивний стиль інтелектуальної діяльності превалує у студента, можна стимулювати його мотивацію пізнання при роботі з різноманітною інформацією, яка необхідна для розвитку професійної особистості.

Джерела та література:

1. Вісник Черкаського університету [Текст] : наук. журн. № 40 (293) Серія Педагогічні науки / МОН України, ЧНУ ім. Б. Хмельницького. - Черкаси : Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2013. – 103-106 с.

2. Холодная М. А., Когнитивные стили о природе индивидуального ума / М. А. Холодная - М.: 2002 – 303 с.

Гаврилюк Анастасія

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Гошовська Дарія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

Соціальна ситуація розвитку сучасного підлітка істотно відрізняється від ситуацій розвитку в дитячому віці. Розбіжність пов'язана не стільки із зовнішніми факторами, як із внутрішніми чинниками. Підліток надалі продовжує жити з сім'єю, навчатися в школі, контактувати з ровесниками, проте соціальна ситуація змінюється у його свідомості задаючи інші ціннісні орієнтації. Тепер вже по-новому розставляються акценти між сім'єю, однолітками і школою, що зумовлено перехідністю від дитинства до дорослості.

Актуальність дослідження полягає в необхідності формування якісних змін процесу соціалізації підростаючого покоління у сучасному українському суспільстві. З одного боку, зміни суспільства, науково-технічний прогрес вимагають від підлітка збільшення його світогляду, розвитку нових вмінь і навичок, а з іншого боку – обтяжують процес становлення юного індивіда, що виникає в сфері взаємодії та взаємин. Задля достатнього обґрунтування сутності соціалізації підлітків зростає потреба в додатковому дослідженні та допоміжній роботі у сфері соціальних аспектів розвитку, виховання та освіти.

Деякі аспекти соціальної ситуації розвитку особистості в підлітковому віці описані недостатньо. Належної уваги та вивчення потребують питання впливу нестабільних зовнішніх умов на процес становлення підростаючого покоління. Саме тому обґрунтування психологічних властивостей соціальної ситуації розвитку підлітків в умовах трансформації сучасної спільноти є актуальним питанням.

Метою є вивчення психологічних особливостей соціальної ситуації розвитку підлітків сучасного покоління.

Для досягнення мети необхідно поставити такі **завдання**:

1) Визначити основні складові соціальної ситуації розвитку сучасних підлітків.

2) Здійснити аналіз властивостей процесу соціалізації у підлітковому віці.

Аналіз основних досліджень і публікації. Особливості процесу соціальної ситуації сучасних підлітків досліджували в своїх роботах: Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Кон, А. Кронік, Дж. Мід, Г. Салліван, К. Левін, П. П. Блонський, Д. І. Фельдштейн, Б. Ананьєв, Г. Андреева, Е. Б. Андреева, А. Валлон, Е. Еріксон, В. М'ясищев, А. Алексюка, Л. Зюбіна, О. Киричука, А. Фурмана, С. Белічевої, К. Лаврової, Л. Новікова, І. Полонський, Ю. Яковенко, К. Абульханової-Славська, Л. Божович, Л. Буєва, Л. Бурлачук, М. Корнева, А. В. Иванова, Н. Максимова, В. Москаленко, С. Московічі, В. Татенка, Т. Титаренко та інші.

Виклад основного матеріалу. Одним з найважливіших процесів розвитку індивіда виступає процес соціалізації.

Соціалізація – двобічний процес, який містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, процес активного відтворення індивідом систем соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище [1, с.376].

Юнацтво відноситься до перехідних і критичних періодів онтогенезу. Підлітковий вік (від 11 до 17 років) – це : перехідний період від дитинства до дорослості, сутність якого полягає у втраті дитячого статусу і прагненні досягти позиції дорослої людини; інтенсивний час статевого розвитку, який детермінує особливості особистісного зростання; період формування моральних понять, принципів, цінностей, уявлень, переконань, які індивід починає застосовувати у власному житті [3, с.91].

Даний період викликає зміни в: Фізичній сфері – статеве дозрівання, яке впливає на роботу внутрішніх органів, з'являється статевий потяг і пов'язані з ним нові хвилювання, думки; Соціальной сфері – специфічність соціальної ситуації розвитку підлітка полягає у включенні його в новий механізм стосунків, спілкування з дорослими та однолітками, в опануванні сучасних соціальних властивостей; Психологічній сфері – активні зміни, фізіологічного розвитку, поведінки, смаків, поглядів, характеру, зміна емоційного фону. У всіх цих сферах підростаючої особистості, здійснюється переосмислення життєвих цінностей, цілей, мотивів, становлення порядності, гідності, відкриття свого «Я» та опанування соціальної позиції в сучасному суспільстві [2, с.20].

Соціалізація передбачає участь самої людини в освоєнні цивілізованих людських стосунків, у формуванні соціальних норм, ролей та функцій. У процесі соціалізації людина формує свою індивідуальність (особистість), отримує певні можливості та здатність бути суб'єктом соціального впливу.

Соціальна ситуація розвитку визначає перехідність і кризисність підліткового віку. Особливість протікання підліткового періоду визначається реальними соціальними обставинами життєдіяльності, його суспільним становищем у світі дорослих.

Для соціальної ситуації розвитку підлітка характерні перехід до середньої школи, зміна стосунків з учителями, ровесниками, батьками, розширення сфери соціальної активності. Ще К. Левін пов'язав причини конфліктного типу розвитку підлітків з їх «перехідним» становищем у суспільстві. Констатував, що у сучасному суспільстві існують як самотійні групи дорослих так і групи дітей. Кожна з яких володіє привілеями, яких не має інша. Своєрідність становища підлітка полягає в тому, що він знаходиться між цими двома групами, не хоче належати до групи дітей і прагне перейти в групу дорослих, у яку його ще не приймають. У цьому положенні «неприкаяності» Левін бачив джерело специфічних особливостей підлітка. Він вважав, що чим більше розрив між двома групами і довше період «неприкаяності» підлітка, тим з великими труднощами протікає підлітковий період [7, с.65].

Л. С. Виготський підходив до підліткового періоду, як до історичної освіти. Відповідно до його поглядів підлітковий вік – це нестійкий та мінливий період, який відсутній у дикунів і при несприятливих умовах «має тенденцію скорочуватися, складаючи часто ледь помітну смужку між закінченням статевого дозрівання і настанням остаточної соціальної зрілості» [4, с.615].

Основним фактором розвитку підлітка є його особиста соціальна активність, яка спрямована на засвоєння значущих моделей поведінки та цінностей, на побудову оптимальних взаємовідносин з дорослими, однолітками. Здебільшого підлітки мають пошуковий меркантильний характер, вони прагнуть самоствердитись без особливих фізичних та моральних зусиль, шукають найлегші шляхи для задоволення власних потреб [3, с.87].

Отже до головних системам соціальної ситуації розвитку сучасних підлітків відносяться:

1) «підліток – дорослий» – формування соціальної зрілості, розкриття характеристики перехідного етапу від дитинства до дорослості;

2) «підліток – ровесник» – з'ясування змін в соціальних відносинах з ровесниками, спроби досягнути нового статусу, самореалізація, а також надбання досвіду між особистісної взаємодії та зростання ролі неформальних груп.

Важливо розуміти, що соціальна ситуація розвитку є динамічним утворенням, де стосунки між дитиною та навколишнім соціумом будуються в умовах взаємної ініціативи та активності. Підліток може виступати, як творець соціального оточення в умовах особистого розвитку, за яких підліток стає на шлях конструювання соціальної дійсності, а розвиток перетворюється у саморозвиток.

Дослідження показують, що активність підлітка як суб'єкта розвитку може сильно варіюватися в залежності від займаної ним позиції. Поряд з ситуацією активної побудови підлітком соціальної ситуації розвитку проявом ініціативи і зацікавленості, випробуванням зразків поведінки та своїх можливостей у різних сферах життєдіяльності. В процесі самовизначення нерідко спостерігається пасивне прийняття підлітком обставин, що склалися, «сліпе» підпорядкування правилам та тиску ззовні, прояв конформності, та підпорядкування, відсутність інтересу та ініціативи [6, с.250]. Найголовніше що хотілось би відмітити, що вже в підлітковому віці рівень самостійності і психологічної зрілості дозволяє підлітку розширити дослідження в області самопізнання та побудови життєвого шляху.

Особливості соціалізації сучасних підлітків породжують такі ризики:

– диференціація соціально-економічних умов життя різних груп населення;

– висока соціальна мінливість утворює невизначеність майбутнього, обумовлюючи труднощі професійного, життєвого та власного самовизначення, складності у побудові підлітком адекватної тимчасової перспективи;

– процеси глобалізації, зростання міграційних потоків, етнокультурна гетерогенність і полікультурні спільноти продукують множинність моделей соціалізації і виховання;

– зростання «ціннісного розриву» між старшим та молодшим поколіннями. Орієнтація на матеріальні цінності, цінності споживання, гедонізм, призводять до ціннісної інвалідації у підлітковому та молодіжному оточенні.

– поляризація підліткової популяції за рівнем психічного розвитку: зниження пізнавальної мотивації, відсутність сформованості інтересів, порушення емоційної прихильності в дитячо-батьківських відносинах, дефіцит спілкування з однолітками та дорослими, зростання явищ підліткової самотності, зниження комунікативної компетентності, складають перелік проблемних точок у розвитку підлітка;

– погіршення загального рівня фізичного здоров'я у підлітків. Спостерігається зростання групи хронічно хворих дітей в період навчання у школі, збільшуються показники захворюваності школярів підліткового віку. Серед причин ослаблення соматичного здоров'я – навчальні перевантаження, порушення режиму шкільного навчання, несформованість цінності навичок здорового способу життя і установок на збереження та зміцнення здоров'я, низький рівень залученості підлітків до занять фізичною культурою і спортом;

– зростання видів, форм і частоти різних видів девіантної поведінки, включаючи тютюнопаління, вживання алкоголю та психоактивних речовин, насильство, правопорушення, раннє сексуальне життя, суїциди;

– збільшення ролі підліткових субкультур в соціалізації, зростання асоціальних і антисоціальних груп, зростання явища есканізму, як відходу від реальності в віртуальну реальність в умовах зменшення соціальної активності, участі підлітків в молодіжних громадських організаціях, мале число програм по залученню молоді в соціально значущі форми діяльності, спрямовані на суспільне благо;

– інформаційна соціалізація спричиняє зміни світосприйняття підлітків, в якому віртуальна реальність починає домінувати над об'єктивною реальністю, опосередкованість комунікації мережі Інтернет порушує процес формування комунікативної компетентності, агресивне нав'язування підліткам ряду асоціальних установок складають серйозні ризики виникнення порушень у розвитку. Молода людина, будучи головним користувачем новітніх інформаційних технологій, не маючи достатнього реального соціального досвіду, пристосовуючись до умов інформаційного суспільства, може стати жертвою шахрайства, кібертретирування.

У підлітковому віці відбувається ще більший, ніж у дитинстві, розрив у тому, як різні підлітки проходять шлях від природної інфантильності дитинства до поглибленої рефлексії і вираженої індивідуальності. Деякі підлітки, незалежно від хронологічного віку, складають враження «малих дітей», а інші – інтелектуально, морально і соціально відповідальних людей. Це типовий для сучасного часу і теперішньої культури розподіл діапазону вікового спектру на два рівні, де на нижньому розташовані інфантильні діти, а на верхньому – ті, хто своїми психологічними досягненнями символізує потенційні можливості даного віку. Такі підлітки демонструють здатність не бути поглинутими суспільством і можуть входити в нього, не даючи суспільству використовувати їх за своїми потребами. Вони достатньо успішно зорієнтовані в цінностях життя і, володіючи розвинутою рефлексією, здійснюють свідомий пошук рішень, будь-яких власних чи соціально важливих проблемних ситуацій. Прагнення до особистісного зростання починає проявлятися саме у підлітковому віці, коли людина, відкриваючи, пізнаючи себе, докладає зусиль до становлення своєї індивідуальності [5, с.58].

Важливим моментом розвитку підлітка є усвідомлення та оцінка ним своєї поведінки серед навколишніх. Стараючись бути дорослим, самостійним, зайняти певне місце серед ровесників та дорослих, підліток

часто аналізує свої вчинки, думки, дії, задумується над своїм ставленням до людей. Без цього він не міг би нормально спілкуватися, а отже, і реалізовувати свої потреби.

Висновки. Соціальна ситуація розвитку підлітків відображається у системі взаємовідносин особистості із соціумом і реалізується в сумісному функціонуванні з іншими людьми. Вона обумовлює образ життя сучасного підлітка, в процесі якого відбувається засвоєння й активне відтворення ним знань, умінь, навичок, норм, цінностей, соціальних якостей і ролей, способів його взаємодії з навколишнім середовищем.

Сім'я є найголовнішою і найважливішою структурою, в якій відбувається засвоєння досвіду суспільної взаємодії. Надалі у соціалізацію підлітків підключаються навчальний заклад, група однолітків, інформаційне суспільство, які не тільки задовольняють бажання підлітка в отриманні всілякої інформації, а і надають змогу відпрацювати моделі соціальних відносин.

Отже, соціальна ситуація розвитку сучасного підлітка безпосередньо пов'язана із активним формуванням власної автономії, включенням в нову систему взаємин, в освоєнні нових соціальних функцій та кардинальними змінами у сфері свідомості.

Джерела та література:

1. Андреева, Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 376 с.
2. Андреева Е. Б. Социально-психологические факторы восприятия нормативных ситуаций учащимися колледжей: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Е. Б. Андреева. – М., 2011. – 20 с.
3. Блонский П. П. Педология. - М., 1934.
4. Выготский Л. С. Проблемы возраста: собр. соч. / Л. С. Выготский // Педагогика. – М., 1984. – Т. 4. – 620 с.
5. Иванова А. В. Особенности социальной ситуации развития подростка / А. В. Иванова // Вестник Московского университета. – 2005. – № 1. – С. 66-70. – (Серия «Психология»).
6. Кон И. С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989.- 254 с.
7. Левин К. Разрешение социальных конфликтов / [Пер. с англ. И. Ю. Авидон]. – СПб.: Речь, 2000.

Дмитріюк Наталія
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Мостепаненко Дарія
студентка географічного факультету,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДІАГНОСТИКА ТА ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Проблема мотивації – одна із ключових проблем психології. Фактично жодна із психологічних теорій не може обійти питання спонук до активності, тобто мотивів. А мотивація навчальної діяльності посідає особливе місце у структурі мотивації. Якщо розглядати навчання як процес набуття індивідуального досвіду, то стає зрозумілим, що саме мотиви навчання – перші у структурі мотивів людини і багато в чому зумовлюють всю її активність.

Безперечно, формування повноцінної особистості студента має важливе практичне значення, адже саме у вищій школі закладаються основні особисті якості фахівця. Це підкреслюється науковими працями авторів, як Г. Хекхаузен, А. Н. Леонтьєв, Л. Д. Столяренко, Р. С. Немов, А. К. Маркова та ін.

До числа найважливіших якостей особистості сучасного фахівця можна віднести ініціативу та відповідальність, компетентність, спрямованість до новаторських рішень, потреба у постійному оновленні своїх знань.

У процесі навчання студент зіштовхується з низкою проблем, розв'язання яких передбачає формування позитивних мотивів, оскільки мотиви та цілі є важливими детермінантами навчальної діяльності. Одним із напрямків, що сприяє вирішенню даного завдання є діагностика та формування навчальної мотивації студентів.

Метою нашого дослідження є вивчення навчальної мотивації студентів вишу. У дослідженні приймали участь студенти II курсу географічного факультету. Для досягнення поставленої мети дослідження нами була використана методика для діагностування навчальної мотивації студентів А. А. Реана і В. А. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої [4].

Методика дозволяє виявити ступінь проявів навчальних мотивів за такими шкалами: комунікативні, професійні, соціальні, навчально-пізнавальні, мотиви уникнення небезпек, престижу і творчої реалізації.

Результати показали, що студенти керуються, головним чином, комунікативними мотивами (прагнення ефективно спілкуватися і бути визнаним у навчальній групі), показники якого складають 51% і є найвищими. Комунікація є однією з основних форм діяльності людини, комунікативна мотивація, що діє на основі глибинних людських потреб у суспільстві. Комунікативні мотиви, що представляють складну частину діяльній мотивації, входять в структуру мотивації людини та

забезпечують досягнення успіху в різних видах діяльності та розвитку здібностей до таких видів діяльності.

Велике значення мають навчально-пізнавальні мотиви, які складають у досліджуваних студентів 32%. Це викликано тим, що основною діяльністю в цей період є навчальна діяльність і вона спрямована на засвоєння способів отримання знань. Мотивація регулює діяльність, пов'язану з потребами особистості.

Найнижчі показники отримали за шкалами мотиву уникнення небезпек (11%) та мотивами престижу (8%). Особистості, які мають яскраво виражений мотив уникнення небезпек, схильні недооцінювати свої можливості, характеризуються заниженою самооцінкою та боязною розчарувань. Частіше вирішуючи задачі вибирають або занадто легкі, або надто складні завдання, які практично вирішити неможливо.

Всі мотиви знаходяться в ієрархічних відносинах між собою впродовж усього життя і здатні змінюватися. Другорядні мотиви можуть ставати визначальними при зміні життєвої ситуації або ж провідного виду діяльності. Від якісної характеристики мотивації залежить продуктивність пізнавальної діяльності, рівень реалізації можливостей людини у вирішенні

Підводячи підсумок, можна зазначити, що вивчення формування та діагностики навчальної мотивації студентів, знання мотивів, які спонукають до роботи, дозволить обґрунтовано вирішувати завдання підвищення ефективності навчання у вищій школі. Мотивація навчальної діяльності, так само, як і ставлення до майбутньої професії і мотиви її вибору, є надзвичайно важливим чинником, що обумовлює успішність подальшого навчання, яка є центральним психологічним регулятором навчальних досягнень і стержнем внутрішніх мотивацій. Навіть якщо вибір майбутньої професії студентом був зроблений не цілком самостійно і недостатньо усвідомлено, то, цілеспрямовано формуючи стійку систему мотивів навчальної діяльності, можна допомогти майбутньому фахівцю у професійному становленні.

Джерела та література:

1. Заніздра Н. О. Засоби навчальної діяльності студентів / Н. О. Заніздра // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2009. – Випуск 4, частина 2. – С. 163–167.
2. Реан А. А. Психология и педагогика / [Реан А. А., Бордовская Н. В., Розум С. И.]. – СПб. : Питер, 2002. – 432 с.
3. Заброцький М. М. Педагогічна психологія / М. М. Заброцький. – К. : Наука, 2000. – 356 с.
4. Бадмаева Н. Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей : [монография] / Н. Ц. Бадмаева. – Улан-Удэ : Издательство ВСГТУ, 2004. – С. 151–154.
5. Якунин В. А. Педагогическая психология : [учеб. пособие] / В. А. Якунин. – [2-е изд.]. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А. : Полиус, 2000. – 349 с.

Заяць Олена

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Федотова Тетяна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ КРЕАТИВНОСТІ В СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Сучасні глобалізаційні процеси та виклики вимагають від людини нових ідей і способів розв'язання проблем, шляхів у її реалізації в соціумі. Креативність постає тією необхідною якістю, характеристикою особистості, яка сприяє не лише її успішній самореалізації, а й розвитку суспільства загалом. Адже в авангарді прогресивного руху та змін завжди стоять саме непересічні, креативні особистості. Незважаючи на достатню кількість праць, присвячених вивченню проблеми креативності, це явище потребує подальшого поглибленого дослідження.

Мета статті полягає емпіричному з'ясуванні особливостей вияву креативності в юнацькому віці.

Проблема креативності – це одна з найбільш перспективних галузей сучасної науки. Ще в 60-ті роки ХХ ст. було надано понад шістьдесят визначень креативності, проте жодне з них не було універсальним. У західній психології вивчення феномену креативності в різні періоди займались Е. Торранс, Дж. Гілфорд, Р. Стернберг та інші. У вітчизняних психологів креативність займає чільне місце в дослідженнях В. Моляко, О. Музики, І. Манохи, Н. Хазратової, А. Кульчицької, Т. Федотової та інших.

Для визначення особливостей сформованості креативності в студентській молоді було проведено емпіричне дослідження за допомогою Google форми. Загальний обсяг вибірки – 60 осіб віком 17-19 років. Діагностованими виступили студенти I-VI курсів: Волинського національного університету імені Лесі Українки (факультети загальної та соціальної психології та соціології; іноземної філології; історії, політології та національної безпеки; міжнародних відносин; фізичної культури, спорту та здоров'я; навчально-науковий медичний інститут), Національної академії внутрішніх справ (факультет психології), Тернопільського національного економічного університету (факультет комп'ютерних інформаційних технологій), Луцький педагогічний коледж (початкова освіта), Луцький національний технічний університет (факультет бізнесу), Волинський фаховий коледж Національного університету харчових технологій (факультеті інженерії програмного забезпечення), Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського (медичний факультет), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (факультет філософії).

Після аналізу літератури з психодіагностики було відібрано методики: Методику діагностики особистісної креативності (О. Тунік) та Методику на визначення соціальної креативності особистості.

За результатами методики «Діагностика особистісної креативності» (О. Тунік) та методики на визначення соціальної креативності особистості було виокремлено три групи досліджуваних: група 1 (з низьким рівнем креативності) – 9% осіб, група 2 (середній рівень) – 69% осіб та група 3 (високий рівень креативності) – 22% опитаних. Середньогрупові значення по шкалах методики «Діагностика особистісної креативності» (О. Тунік) зображено на рис. 1

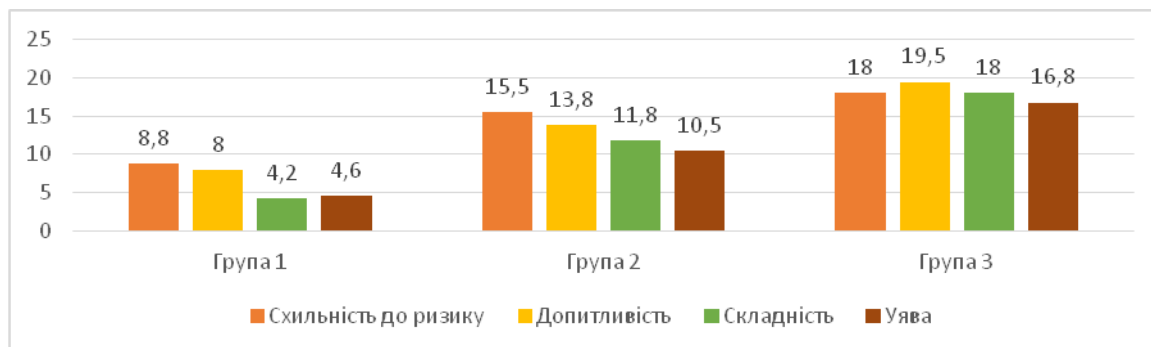

Рис. 1. Середньогрупові значення діагностованих трьох груп за шкалами за методикою «Діагностика особистісної креативності» (О. Тунік).

Отже, рис.1 дозволяє зробити наступні висновки: в діагностованих із низьким рівнем креативності визначено значно нижчі показники за усіма шкалами методики (найнижчі за шкалами «складність» та «уява»); в опитаних із середнім рівнем креативності встановлено високі середньогрупові результати за шкалами «схильність до ризику» і «допитливість» та середні – за шкалами «складність» і «уява»; в осіб із високим рівнем креативності констатовано високі значення за усіма шкалами методики (причому найвищі за шкалою «допитливість»). Тобто, креативна особистість вирізняється допитливістю, фантазією, здатна ризикувати та розуміти складні проблеми і вирішувати їх.

Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у розширенні вибірки досліджуваних і поглиблені методичного інструментарію дослідження з метою вивчення особливостей вияву креативності в юнацькому віці з урахуванням гендерного аспекту.

Джерела та література:

1. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб.: Питер. 2000. 368 с.
2. Моляко В.А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Вопросы психологии. 1994. №5. С. 27-32.
3. Федотова Т.В., Кульчицька А.В. Особливості вияву когнітивно-стильових характеристик та креативності в публічних службовців // Психологічні перспективи. Випуск 36. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2020. С. 208-224.
4. Федотова Т.В. Основні підходи до проблеми розвитку креативності особистості // Практична психологія та соціальна робота. 2007. №9 . С. 60-64
5. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М.: Психотерапия. 2002. 490 с.

Книш Тетяна

кандидат педагогічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Гончар Катерина

кандидат філологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ ПОШУКОВОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Досвід організації проблемного навчання накопичувався у світовій практиці протягом багатьох десятиліть. Розробці методики і технології проблемного навчання значною мірою сприяли наукові праці в галузі психології навчальної діяльності (А. Н. Леонтьєв, П. Я. Гальперін, В. В. Давидов, Н. А. Менчинська, Н. Ф. Талізін та ін.).

Основне дидактичне призначення проблемного навчання – в педагогічному керуванні активною пошуковою діяльністю студентів. Воно виражається в системі проблемних ситуацій, задач, завдань, які необхідно вирішити студентам.

Але наявність теоретичних і експериментальних завдань сама по собі ще не робить навчання проблемним.

Завдання стає пізнавальною проблемою, якщо воно відповідає таким вимогам: вимагає роздумів над проблемою; викликає пізнавальний інтерес у студентів; опирається на попередній досвід і знання за принципом аперцепції.

Проблемне навчання розглядається як технологія розвиваючої освіти, спрямована на активне одержання студентами знань, формування прийомів дослідницької пізнавальної діяльності, залучення до наукового пошуку, творчості, виховання соціально значущих рис особистості. Проблемне навчання засноване на конструюванні творчих навчальних завдань, що стимулюють навчальний процес і підвищують загальну активність студентів. Воно формує пізнавальну спрямованість особистості, сприяє виробленню психологічної установки на подолання пізнавальних труднощів.

Проблемне навчання – це інтегроване поняття, що поєднує принципи розвивального навчання, принципи й методи диференційованого підходу, інноваційність.

І. Лернер і М. Скаткін, відомі дидакти й ініціатори впровадження технологій проблемного навчання у школах колишнього Радянського Союзу, розглядали проблемне навчання як таке, під час якого студенти систематично включаються у процес пошуку доказового рішення нових для них проблем, завдяки чому вони навчаються самостійно здобувати знання, застосовувати раніше набуті, опановувати досвід творчої діяльності [1, с. 32].

Теоретичні розробки питання проблемного навчання досить різнобічні. Саме поняття «проблемне навчання» вчені відносять до різних категорій,

включаючи в нього різний зміст. Одні вчені вважають, що воно (проблемне навчання) є принципом дидактики, другі вчені вважають його методом навчання (Оконь В., Брушлинський А. Н.) [4, с. 17], треті – типом навчального процесу (Алексюк П. В., Махмутов М. І.) [5, с.32], четверті – психолого-педагогічною системою в організації навчально-пізнавального процесу (Максимова В. Н.), п'яті – особливим підходом до навчання, що виявляється насамперед у перетворюючому характері пізнавальної діяльності студентів (Скаткін М. Н.) [3, с. 45].

Вважаємо, що всі ці теорії, всі ці підходи до визначення місця проблемного навчання в теорії і практиці вищої школи не позбавлені змісту, проте їх потрібно розглядати не як самих по собі, а лише в сукупності, тобто у взаємозв'язку всіх цих сфер діяльності, у їх гармонійній взаємозалежності. Тому обговорюючи питання проблемного навчання, як особливого способу діяльності студентів, необхідно також зауважити, що особливості такого навчання є фактором вдосконалення творчих здібностей самого викладача.

Принцип проблемного навчання потребує переорієнтації навчання з предметного на процесуальне й мотиваційне. Сучасна концепція комплексного вивчення життя людини, за якою проблема індивідуального життя особистості висвітлюється на основі інтеграції філософського, соціологічного та соціально-психологічного підходів, що дає змогу відтворити картину життя особистості в її цілості, передбачає реалізацію її творчого потенціалу.

Розбудова незалежної Української держави не можлива без посилення ролі педагогічної і психологічної наук у формуванні громадянина українського суспільства, утвердження освіти як реальної соціальної цінності та культу знань, що є важелем суспільного прогресу. Інтегруючись у світову цивілізацію, українська освіта має перебудувати не лише свій зміст, а й способи його донесення до особистості – педагогічні технології, зокрема особисто-розвиваючого навчання.

Джерела та література:

1. Бабанский Ю. К. Проблемное обучение как средство повышения эффективности учения школьников. П.: Ростов-на-Дону, 1990. – 32 с.
2. Гез Н. І. Формування комунікативної компетенції як об'єкт зарубіжної методики дослідження. / К.: Вища школа, 1995. – 131 с.
3. Дорно И. В. Проблемное обучение в школе. М.: Просвещение, 1984. – 73 с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Вища школа, 1984. - 175 с.
5. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. М.: Просвещение, 1988. – 45 с.

Кордунова Наталія
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Мазурок Діана
студентка географічного факультету,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК ІНТЕРНАЛЬНА ВЛАСТИВІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

Ключові слова: особистість, педагог, професіоналізм, педагогічна діяльність.

В умовах сучасного суспільства створюються необхідні передумови для високого рівня розвитку особистості, її творчого самоствердження. Реалізувати свій потенціал має сам педагог. І це залежить від його особистісних якостей, потреб, спрямованості, ерудиції, інтересів і цілей, вміння використовувати, приводити в дію потенційні можливості.

Поняття професіоналізму включає в себе високий рівень і професійної майстерності, і професійної культури, вони взаємозалежні: педагогічна діяльність створює умови для вирішення педагогічних завдань, а якості особистості та професійна спрямованість вчителя є передумовами успіху його діяльності.

На думку Ф. Г. Зіятдінової, професіоналізм педагога – складна інтегральна властивість, що формує професійно-ціннісні орієнтації, власну педагогічну концепцію вчителя, що направляє всю систему його професійної діяльності. Структуру професіоналізму педагога складають гуманістична спрямованість, педагогічні знання, педагогічні здібності, що базуються на інтелекті, творчості, загальній культурі вчителя. Не можна не погодитись з автором у тому, що важливими компонентами професіоналізму педагога мають стати вміння критично оцінювати свою роботу, бачення неповноти власних знань, розуміння закономірностей педагогічного процесу. Але, за дослідженнями автора, задоволеність собою як вчителем має найвищий рівень у педагогів серед інших показників, а це пояснює відсутність у більшості з них чіткого уявлення про суть і смисл педагогічної праці [1].

Сам педагог творить цей образ, і без його зусиль, цілеспрямованих дій він не виникне. Тому, аналізуючи психологічні особливості та сутність образу педагога-професіонала, важливо усвідомити, що ідеальний образ педагога-професіонала зумовлюють не тільки психологічні властивості, соціальне середовище, виховання, але й те що ми маємо у реальному житті, те, що твориться його власною творчою активністю, змістовною спрямованістю особистісною якістю. Саме єдність поведінки педагога, відповідна орієнтація у професійній кар'єрі, рівень професіоналізму, змістовна спрямованість, потенційні можливості, емоційно-вольові переживання, форма здійснення педагогічної діяльності, значущі

особистісні якості та об'єктивні детермінанти визначають особливості праці вчителя, формують його цілісний образ.

Творення образу – це установка на бачення педагога сьогодні та в майбутньому. Розглядаючи співвідношення структури образу педагога-професіонала та сутнісних змістовних характеристик особистості педагога, виділяють два ієрархічно пов'язані між собою рівня його професійного становлення: соціально-культурологічний і особистісно-психологічний.

Становлення професіоналізму майбутнього педагога розглядається в межах часу його навчання у вищому навчальному закладі. Водночас, студент приходить сюди із вагомим багажем знань і умінь, системою очікувань і настанов щодо педагогічної сфери діяльності, які сформовані протягом усього попереднього періоду життя, особливо за умов різних освітньо-виховних інституцій [2].

Реалізація науково-практичної підготовки студента у вищому навчальному закладі, допомагає теоретично осмислювати та систематизувати, коригувати його фрагментарний життєвий досвід відповідно до педагогічної системи.

Професійне навчання сприяє осмисленню цього досвіду та наближає його до когнітивної моделі педагогічної науки.

У системі педагогічної освіти особистість проходить три стадії розвитку. На етапі допрофесійної підготовки формуються мотиваційна готовність до вибору педагогічної професії, низка настанов щодо діяльності та особи педагога. На етапі базової педагогічної освіти особистість оволодіває професією педагога, а на етапі професійно-педагогічної діяльності досягає професійної зрілості. У цій системі кожний і наступний етап є логічним продовженням розвитку та саморозвитку його особистості.

Отже, сказане вище дає підстави стверджувати, що в педагогічній освіті управління процесом професійної підготовки спеціаліста слід розглядати насамперед як управління формуванням особистості студента як майбутнього педагога. Йдеться про цілеспрямоване оперативне регулювання процесу професійного становлення педагога та особистісного його зростання ще у період навчання в умовах вищого навчального закладу.

Джерела та література:

1. Климов Е. А. Психология профессионального самосознания. Москва : Академия, 2007. 302 с.
2. Нагорный Б. Г. Студенчество и современность. Киев: Аристей, 2005. 164 с.

Кордунова Наталія
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Михайлевський Павло
студент географічного факультету,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОЛОГО-СВІТОГЛЯДНІ ЗНАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У теперішній час цілком актуалізується завдання ґрунтовних еколого-світоглядних переконань у кожного нашого сучасника. Завдання відкриття явищ і процесів має не лише естетичне значення, воно – смисложиттєвість для сучасної людини. Тому проблема органічного втілення екологічних компонентів у загальноосвітній процес надто важлива. Сучасні процеси у суспільстві зумовлюють необхідність зміни парадигми освіти, викликають необхідність та особливу значимість інновацій у цій сфері.

Щоб розумно взаємодіяти з навколишнім світом, необхідно мати знання та повну об'єктивну інформацію про нього. Слід відзначити, що рівень систематизації і повноти знань про взаємозв'язок між природними та соціальними явищами і процесами, є недостатнім. У зв'язку із цим ця проблема досить активно вивчається психологами (А. М. Львовчкіна, Л. В. Потапчук, В. О. Скребець, В. А. Ясвін та ін.).

Сучасна дослідниця А. М. Львовчкіна звертає увагу на формування екологічної свідомості як системи почуттів, настанов, які ґрунтуються на системі цінностей з домінантою природи, а також потреби в збереженні природи. На їх думку все це досягається в результаті загальної екологічної освіти та екологічного виховання [1].

В. О. Скребець вказував на те, що ядром, навколо якого здійснюється екологічна освіта та виховання є екологічна свідомість. Автор вважає, що предметом педагогічних технологій екологічної освіти повинні бути комплексні, інтегровані, міждисциплінарні наукові предмети природничого, управлінсько-технологічного, соціально-педагогічного, еколого-психологічного та інших циклів. Він зауважував, що саме на основі цих знань потрібно формувати навички екологічного мислення, а інші складові екологічної свідомості (психічні стани, суб'єктивні оцінки, ціннісні орієнтації, досвід) необхідно віднести до компетенції екологічного виховання [3].

Сучасний дослідник В. А. Ясвін також розглядає цю проблему, вважаючи, що проблема формування нового типу екологічної свідомості потребує створення нової парадигми екологічної освіти, яка повинна спиратися на відповідну «психологічну базу». При цьому проблема дослідження психологічних механізмів взаємодії людини зі світом природи залишиться однією з центральних у процесі розроблення психологічних основ сучасної екологічної освіти [4].

На нашу думку, екологічні знання включають усвідомлення та розуміння дії екологічних законів, принципів взаємовідносин різних об'єктів природи між собою та з людиною. Це перевірений практикою логічний результат процесу пізнання природи, її екологічних взаємозв'язків, адекватне відображення її в свідомості людини у вигляді екологічних уявлень, понять, суджень, теорій [3].

За В. І. Вернадським екологічні знання охоплюють усвідомлення та розуміння дії екологічних законів, принципів взаємовідносин різних об'єктів природи між собою та з людиною на розумних началах, чи на принципах функціонування ноосфери [2].

Отже, екологічні знання в системі освіти забезпечують включення зростаючої особистості в процес регуляції та саморегуляції діяльності, орієнтації та самоорієнтації в оточуючому просторі, оволодіння соціальними та культурними стереотипами, спрямованими на збереження природного середовища.

Ми переконані, що сучасні процеси в суспільстві вимагають нових засобів спілкування людини і природи. Тому освіта має орієнтуватися не стільки на фіксовані знання, уміння й навички, скільки на розвиток потреб в оновленні знань, навичок самовдосконалення, творчого самовиразу у розрізі мінливості життєвих подій. Результатом такої освіти має стати вміння бачити, відчувати й усвідомлювати повноту явищ довкілля, розуміти свої потенційні можливості, співзвучно до природних процесів творити власне майбутнє не всупереч, а за для природної гармонії.

Надзвичайно важливе значення мають екологічні знання, які сприятимуть здатності до екологічного прогнозу, можливості не тільки усвідомити сучасний стан, але й передбачити майбутнє. Крім того, це вносить у процес навчання і виховання елемент різноманітності, робить його багатогранним і емоційно насиченим, а також сприяє підвищенню рівня екологічної свідомості особистості.

Джерела та література:

1. Львовичкіна А. М. Основи екологічної психології : навч. посіб. Київ: МАУП, 2004. 136 с.
2. Потапчук Л. В. Екологічна психологія: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2012. 212 с.
3. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи. Монографія. Київ: видавничий Дім «Слово», 2004. С. 39 – 84.
4. Ясвин В. А. Психология отношения к природе. Москва: Смысл, 2000. 456 с.

Костюк Ольга
учитель української мови та літератури,
комунальний заклад «Луцький навчально-виховний комплекс №9
Луцької міської ради»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КРЕАТИВНОСТІ В УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Стрімкі зміни в українському суспільстві, зумовлені розповсюдженням пандемії COVID-19, нестабільністю на ринку праці, постійним реформуванням освітньої і медичної галузей, висувають підвищені вимоги до сучасної людини. Проте варто наголосити, що особистість, яка активно протистоїть усім цим викликам і загрозам та прагне реалізуватися в житті, максимально розкрити свій потенціал і досягнути успіху в соціумі, повинна вирізнятися низкою індивідуально-психологічних характеристик, з-поміж яких однією з найважливіших є креативність. Адже саме креативні особистості завжди знаходилися в авангарді подій і часто жертвували своїм добробутом або власним життям заради прогресу.

Проте, на думку гуманістичних психологів (А. Маслоу, К. Роджерс, А. Адлер), ця якість може розглядатися як природня тенденція до особистісного балансу, психічного здоров'я та самоактуалізації особистості [1, 4]. Креативність також є тією важливою характеристикою, яку, згідно концепції НУШ, потрібно активно формувати в школярів, оскільки вона є запорукою їх гармонійного розвитку, успішного навчання та реалізації в майбутній професійній діяльності.

Мета статті полягає в емпіричному визначенні особливостей вияву креативності в учнів середньої школи.

Загалом вивченню феномену креативності присвячені праці дослідників різних галузей науки: філософів, педагогів, психологів та ін. Значний внесок у висвітленні цього питання зробили вітчизняні (В. Моляко, О. Кульчицька, А. Кульчицька, Н. Хазратова, В. Рибалко, Т. Федотова та інші) та західні науковці (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, К. Роджерс та інші) [2, 4, 5].

Поняття креативності в наукових колах з'явилося на початку 50-х років ХХ століття завдяки Дж. Гілфорду. Науковець визначав креативність як універсальну пізнавальну творчу здібність, в основі якої запропонував кубовидну модель структури інтелекту, вказавши на принципову відмінність між двома типами розумових операцій: конвергенцією та дивергенцією. Пізніше вчений виокремлює низку факторів дивергентних інтелектуальних здібностей, які, на його думку, характеризують креативність (оригінальність, точність, гнучкість та біжучість/швидкість думки) [1].

Е. Торренс продовжив розпочаті напрацювання Дж. Гілфорда. Креативність він розуміє як здатність до загостреного сприйняття недоліків, нестачі в знаннях та дисгармонії.

Проте, на відміну від вище згаданого когнітивного напрямку, представники особистісного напрямку основний акцент робили на вивченні особливостей людей, які виявили себе творчо, їх особистісного портрету (Р. Мілгрем, Р. Кеттелл, О. Матюшкин та інші) [1, 5].

Задля реалізації мети на базі КЗ «Луцький НВК №9 Луцької міської ради» було проведено емпіричне дослідження. Вибірку склали 34 учні 6 класу. Було застосовано невербальний тест творчого мислення Е. Торренса «Завершення фігур» (показниками креативності є: гнучкість, оригінальність, швидкість, розробленість проблеми, загальний показник креативності) [3].

За результатами, отриманими за шкалою загального показника креативності, діагностовані школярі були поділені на групи: з високим рівнем креативності (29%), з середнім рівнем (52%) та з низьким її рівнем (19%). У кожній з груп визначено особливості прояву решти шкал методики. Показники середньогрупової фіксації даних зображено на рис. 1.

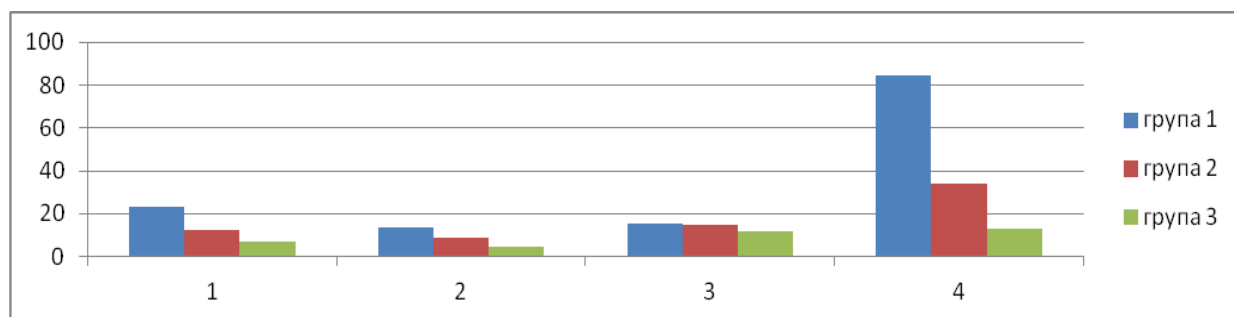

Рис.1. Середньогрупові результати за шкалами тесту творчого мислення Е. Торренса

Примітка: 1 – оригінальність, 2 – гнучкість, 3 – швидкість, 4 – розробленість проблеми

Згідно з рис.1 помітні значні відмінності у вияві креативності в опитаних учнів: в креативних школярів оригінальність $X_{сер}=23,1$, гнучкість $X_{сер}=13,3$, швидкість $X_{сер}=15,3$, розробленість $X_{сер}=84,8$; в осіб із середнім рівнем креативності оригінальність $X_{сер}=12,3$, гнучкість $X_{сер}=8,6$, швидкість $X_{сер}=14,5$, розробленість $X_{сер}=34,2$; в дітей з низьким/невизначеним рівнем креативності оригінальність $X_{сер}=6,9$, гнучкість $X_{сер}=4,6$, швидкість $X_{сер}=11,5$, розробленість $X_{сер}=13,1$. Бачимо, що значні відмінності в діагностованих трьох груп визначено за шкалою «розробленість проблеми».

Отже, незважаючи на велику кількість напрацювань у напрямку дослідження феномену креативності, і до сьогодні актуальним є питання визначення єдиного підходу у вивченні цього явища. Дослідження не вичерпує всієї проблеми. Перспективу нашого наукового пошуку вбачаємо в розширенні вибірки досліджуваних та врахуванні вікового й гендерного аспектів у з'ясуванні особливостей вияву креативності.

Джерела та література:

1. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб.: Питер, 2000. 368 с.
2. Кульчицька А.В. Самооцінка в структурі міжособистісних відносин особистості // Особистість в сучасному світі: III Всеукраїнський психологічний конгрес з

міжнародною участю. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. Ч.2. С.120-123.

3. Туник Е. Е. Психодіагностика творческого мышления. Креативные тесты. 2-е издание : СПб. : Дидактика Плюс, 2002. 82 с.

4. Федотова Т.В., Кульчицька А.В. Особливості вияву когнітивно-стильових характеристик та креативності в публічних службовців // Психологічні перспективи. Випуск 36. Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2020. С. 208-224.

5. Федотова Т.В. Основні підходи до проблеми розвитку креативності особистості // Практична психологія та соціальна робота. 2007. №9 . С. 60-64.

Тихонова Тетяна

кандидат психологічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Шатирко Лариса

старший науковий співробітник
лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

НОВІ ОБМЕЖЕННЯ - НОВІ МОЖЛИВОСТІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: МЕТОДИКА ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

В умовах сьогодення особливо актуально постають питання змін у як у життєдіяльності кожної окремої особистості в суспільстві, так й функціонування різного виду інституцій. Освітній простір України не є виключенням. Стрімкий перехід на дистанційне навчання у вишах за останній рік через коронавірусну пандемію спричинив багато викликів. Серед яких – безконтактна комунікація, відсутність живого спілкування, самоорганізація, мотивація, контроль, тощо. Ці та інші чинники якоюсь мірою, негативно впливають на якість освітнього процесу. Тому, перед науково-педагогічним персоналом постало питання активізації пізнавального інтересу студентів, який, на нашу думку, може не тільки компенсувати недоліки навчання у дистанційній формі, а й надати нові можливості та форми у навчанні..

Віртуальний освітній простір та нові види комунікації призвели до появи та розробки нових психолого-педагогічних методів, підходів та прийомів. Так на прикладі вивчення англійської мови на гуманітарних факультетах КНУ хочемо поділитися з колегами кількома методами та прийомами, які в процесі навчальної діяльності виявилися корисними. Серед них наступні.

До дат відзначення та вшанування трагічних подій пов'язаних з Голодомором та Голокостом студентам було запропоновано подивитися документальні стрічки видатного українського режисера Сергія Буковського «Живі» та «Назви своє ім'я». Сергій Буковський – український кінорежисер, актор, автор багатьох документальних фільмів, Лауреат

Національної премії України імені Тараса Шевченка, Народний артист України.

Документальний фільм «Живі» висвітлює трагічні події часів Голодомору, які не були почуті та усвідомлені на Заході. Автор оприлюднює багаточисельні документи та свідчення людей, які пережили ці страшні часи. Фільм отримав низку міжнародних нагород.

Документальна стрічка «Назви своє ім'я» присвячена трагедії Холокосту, співпрод'юсерами є Сергій Буковський та Стівен Спілберг.

На базі фільмів студенти вчилися написанню відгуків, рецензій, коротких викладів англійською мовою. Робили доповіді та презентації.

Вищенаведені навчальні методи сприяють втіленню ряду педагогічних завдань:

- знайомство з матеріалами високого художнього та наукового рівня,
- розширення міждисциплінарних знань,
- відпрацювання навичок та вмінь ведення дискусій, презентацій, доповідей, написання відгуків, рецензій, тощо.
- підвищення етичного та естетичного рівнів,
- виховання патріотизму, тощо.

Дистанційне навчання розширює арсенал психолого-педагогічних прийомів пов'язаних з можливостями візуалізації. Так навчальні ролики, короткі фільми англійською мовою ми опрацьовували за наступною схемою:

1. Демонстрація фільму без звуку. Завдання: розповісти коротко англійською мовою про що цей фільм на вашу думку.

2. Демонстрація зі звуком. Завдання: визначити свій рівень розуміння за наступною схемою: 1 рівень – все зрозуміло; 2 рівень – не зрозумілі окремі слова та вирази; 3 рівень – зрозумілий загальний зміст.

3. Пропонується тільки звукова доріжка. Надається текст сценарію. Завдання: прослухати та прочитати текст, визначити незнайомі слова, ідентифікувати переклад.

4. Підсумковий перегляд навчального фільму з подальшим обговоренням.

Таке опрацювання візуального матеріалу є ефективною базою для подальших лексичних, граматичних, синтаксичних вправ на розсуд викладача.

Традиційне вивчення тем, на кшталт «Мое рідне місто/село», може увінчуватися завданням: зняти 2-3-х хвилинний відеоблог, розказати про своє місто/село, показати улюблені місця.

Психолого-педагогічним підґрунтям завдання є:

- ретельна підготовка,
- творчий підхід,
- змога наочно подивитися на свою роботу, порівняти з іншими, що розвиває критичне мислення та оцінювання, зближує оціночні критерії в системі «студент-викладач», «студент-студент», «студент-група».
- ідентифікація та усвідомлення своїх фонетичних, лексичних, граматичних та синтаксичних помилок.

Сьогодні обмеження, пов'язані з дистанційним навчанням, можуть бути продуктивно використані для подальшого розвитку та вдосконалення навчально-педагогічної діяльності та можливостей обміну досвідом та напрацюваннями в on-line семінарах, вебінарах, конференціях, тощо. Отже, вітаємо нові можливості.

Хлівна Олександра

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Хлівний Яків

вчитель, Луцька гімназія № 18

ТРЕНІНГ ЯК ЗАСІБ ДИНАМІЧНОГО НАВЧАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Традиційно в практичній психології тренінг розглядають як процес «навчання, тренування, дресирування», який може слугувати як цікавим засобом пізнання себе та інших, спілкування, так і інструментом формування нових навичок, розширення свідомості та досвіду. Тренінг на думку фахівців моделює життєві ситуації та реальні переживання учасників тренінгової групи, дає можливість в делікатній прийнятній формі змінити себе, або ж принаймі прислухатись до себе, зрозуміти власні стани та почуття і навчитись ними управляти за власним бажанням та інтересом тощо [1, с. 3].

Психологи-практики вказують на основні атрибути тренінгу: тренінгові група, тренінгові коло, спеціально прилаштоване приміщення та приладдя, тренер, правила групи, атмосфера взаємодії та спілкування, інтерактивні методи навчання, структура тренінгового заняття, оцінювання ефективності тренінгу. Та найбільш важливою характеристикою тренінгової роботи є її відмінність від традиційного навчання, а саме: традиційне навчання більш зорієнтоване на правильну відповідь і відомий результат, а тренінг завжди передбачає пошук, роботу з потенціалом, динамічне самопізнання і саморозвиток. Для тренера важливим є організувати так взаємодію учасників групи, щоб поєднати процеси інформування новими відомостями, опанування новими технологіями, зміна погляду на проблему, на себе в позитивному контексті, досягнення ефективності вирішення поставлених питань і проблем [3, с. 5].

Особливої популярності набули психологічні тренінги в школі: проводяться спеціальні тренінгові програми для вчителів, для учнів, адміністрації. Привабливими для підлітків стали заняття з саморозвитку особистості. У підлітковому віці з'являється інтерес до власного внутрішнього світу, виникає бажання краще зрозуміти та пізнати себе, загострюються проблеми само оцінювання, проявляється слабкий розвиток рефлексивного аналізу, що призводить до підвищеної тривожності, невпевненості. Отже, потрібна цілеспрямована корекційна

робота з підлітками. На думку Е. Андрущенко, психолога підліткового кабінету, основними завданнями курсу тренінгових занять можуть виступати наступні: поліпшення суб'єктивного самопочуття й зміцнення психічного здоров'я; розвиток самосвідомості й запобігання емоційним порушенням на основі внутрішніх і поведінкових змін; підвищення само розуміння для зміцнення самооцінки й актуалізації особистісних ресурсів; формування мотивації самовиховання й саморозвитку [2, с. 5, 6].

Психологами гімназій пропонуються програми профілактики девіантної поведінки підлітків, тренування комунікативних навичок; для школярів юнацького віку – формування ефективних навичок спілкування в конфліктній ситуації, для вчителів – розвиток навичок опанування поведінкою, вміння підтримувати емоційне здоров'я, професійну взаємодію. Головна мета цих програм – формувати соціальну стійку та успішну особистість [2, с. 29, 51, 60, 115].

Вчитель середньої школи, який пройшов відповідну навчально-розвиваючу програму, зможе зовсім на інших принципах будувати власні професійні стосунки із колегами та учнями, більш ефективно виконувати професійні педагогічні і виховні завдання. Для нього наповниться новим змістом розкриття особистісних та суспільних ресурсів людини. І що важливо, з'явиться реальна турбота про формування в ході викладання свого навчального предмету майбутньої захищеності учнів перед життєвими труднощами і агресивним оточенням [5, 6].

Узагальнюючи аналіз різними дослідниками тематики психологічних тренінгів та особливості їх ефективності в школі, можна зробити висновок, що основна ідея тренінгу полягає в тому, щоб не змушувати, не травмувати людину, а психологічно грамотно допомогти стати собою, спрямувати її на саморозвиток особистості. Це значимо як для дітей, так і для дорослих.

Джерела та література:

1. Ковалюк О.М. Здоров'язбережувальні технології та управління. Тренінг / ЖДУ ім.І. Франка. Житомир, 2018. – 68с.
2. Психологічні тренінги в школі: 2-ге вид., виправлене / уряд. Т.Шаповал. – К.: Шк. Світ, 2010. – 128с.
3. Технологія тренінгу/Уряд.:О.Главник, Г.Бевз / За заг.ред.С.Максименко – К.: Главник, 2005. – 112с. – (Психол.інструментарій).
4. Хлівна О.М. Розвиток позитивної Я-концепції студентів засобами психологічного тренінгу // Психологічні перспективи. – 2011. – Вип.17. – С. 142 – 152.
5. Хлівна О. М. Використання психодіагностичних засобів у консультативній роботі з тривожними школярами // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К.: 2004, Т.VI, випуск 1. – с.319-32
6. Хлівна О. М., Вовк В. П. До проблеми розвитку психологічної компетентності в майбутніх учителів // Педагогічний дискурс: Зб. наук. праць / Гол. ред. А. Й. Сиротенко.– Хмельницький: ХГПА, 2009.– Вип. 5.– С. 40 – 45.
7. Хлівна О. М. Роль психологічної служби в управлінні навчальними закладами // Сучасні проблеми практичної психології у Волинському регіоні : Матеріали VI науково-практичного семінару, (Луцьк, 20 жовтня 2011 р.) / ВНУ імені Лесі Українки ; кафедра медичної психології та психодіагностики ; за заг. ред. М.І.Мушкевич. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2011.– С. 15 – 17.

Чміль Надія

вихователь групи продовженого дня,
Комунальний заклад «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №25
Луцької міської ради Волинської області»,

Коструба Наталія

кандидат психологічних наук, старший викладач,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЛІНОЩІВ У НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У світі на сьогоднішній день відбувається науково-технічна, інтелектуальна та духовно-просвітницька революція, що породжує активну зміну форм і методів освіти в Україні. Один із головних напрямів таких змін вбачається у конструюванні виховного процесу, складові якого були б спроможні допомагати молодому поколінню успішно інтегрувати, з одного боку, національний досвід і традиції старшого покоління, а з іншого, – загалом новітні інформаційні, поведінкові та когнітивні схеми інших етнокультурних та цивілізованих спільнот. Освітній процес перебудовується таким чином, щоб мінімізувати появу негативних чинників (гіперактивність, агресія, тривожність, лінощі та ін.), які породжують труднощі у навчанні.

Лінощі – стан, що виявляється у небажанні виконувати певну діяльність при усвідомленні необхідності її виконання, який може супроводжуватися певним емоційним дискомфортом і дезорганізацією даної діяльності [2]. Основні підходи до розуміння лінощів: лінощі як захисний механізм (М. Берендеева, Б. Петров, Г. Архангельський, І. Хофман), як хворобливий стан (Л. Аргос), як міф, бо насправді це дисфункція нейророзвитку (М. Левін), як відсутність мотивації (Ю. Проскура, Ю. Ошемкова, А. Анцупова та А. Шипілова), як природний задаток (П. Каптерева) та ситуативний підхід (Д. Богданова).

Виділяють різні причини появи такого феномену як лінощі: вплив зовнішніх чинників (В. Г. Степанов, П. Ф. Каптерев), внутрішніх чинників, або навіть біологічних – (І. І. Дудкін та Ю. С. Ошемкова, М. Левін). Але детальне ознайомлення з проблемою лінощів дозволяє зробити висновок, що існують і зовнішні і внутрішні фактори, що впливають на появу цього феномену. На появу лінощів впливають: пасивна сторона людської природи, перевтома, об'єктивна виснаженість організму, особлива позиція сімейного та шкільного виховання: оберігання дітей від будь-яких серйозних справ; багато нецікавої, нудної роботи; непосильні обов'язки [3].

Мета дослідження – здійснити емпіричний аналіз особливостей прояву лінощів у навчальній діяльності.

Дослідженням були охоплені учні ЗОШ №25. В ньому взяли участь 53 учні 8-х класів (23 юнаки і 30 дівчат), віком 13-14 років. Для виявлення особливостей прояву лінощів у навчальній діяльності було обрано 3 методики: анкета «Саморегуляція прояву лінощів» Д. А. Богданової та

С. Т. Посохової [1], теппінг-тест та методика діагностики вольового потенціалу особистості.

За результатами дослідження усіх респондентів було поділено на схильних до прояву лінощів (79,25%) та схильних до переборювання лінощів (20,75%) у навчальній діяльності. Схильні до прояву лінощів учні характеризуються низьким рівнем саморегуляції та внутрішнім уявленням про відсутність необхідності виконання більшості наявних справ і, відповідно, відмовляються від їх здійснення. Учні схильні до переборювання лінощів володіють здатністю до саморегуляції, усвідомлюють необхідність виконання діяльності та, відповідно, виконують її.

Для перевірки взаємозв'язку схильності до прояву лінощів з іншими обраними показниками, було здійснено кореляційний аналіз (Таблиця 1).

Таблиця 1

Статистично значущі коефіцієнти кореляції прояву лінощів із особистісними особливостями

	Тип нервової системи	Вольовий потенціал
Схильність до лінощів у навчальній діяльності	0,360*	-0,330*

Примітка: * – статистично значущий зв'язок на рівні 0,01.

Схильність до прояву лінощів статистично значимо корелює з типом нервової системи ($r= 0,32$, $p < 0,05$). Це означає, що чим більша схильність до прояву лінощів, тим більшим є показник типу нервової системи у досліджуваного. Тобто, чим слабший тип нервової системи, тим більшою є схильність до прояву лінощів у навчальній діяльності. Було виявлено також негативну статистично значиму кореляцію схильності до прояву лінощів з вольовим потенціалом особистості ($r= - 0,30$, $p < 0,05$). Тобто, чим більша схильність до прояву лінощів, тим нижчі показники вольового потенціалу, і навпаки.

Отже, здійснений емпіричний аналіз дозволив виявити, що учням не схильним проявляти лінощі у навчальній діяльності найбільш притаманним є сильний тип нервової системи та високий рівень вольового контролю. Тобто, лінощі учнів залежать як від мотивації, так і від сили волі, які визначаються наявністю наступних природних задатків: сильна чи слабка нервова система, переважання збудження або гальмування по «внутрішньому» балансу (вираженість потреби в активності).

Джерела та література:

1. Боровская Н. В. Дифференциально-психофизиологические факторы лени / Н. В. Боровская // Материалы I съезда Российского психологического общества. – М., 2007. – Т. 1. – С. 117.
2. Михайлова Е. Л. Лень в представлениях обыденного сознания // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. Л. А. Коростылёвой. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2004. – Вып. 8. – С. 274-282.
3. Проскура Ю. В. Эмпирическое исследование особенностей лени как психологического феномена / Ю. В. Проскура // Практична психологія і соціальна робота. – 2008.– №10. – С.72.

**ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ ПРАКТИЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ**

Вічалковська Наталія

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Іванашко Оксана

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

У дійсній складній економічній ситуації однією з головних соціально-педагогічних умов формування життєвої компетентності дітей з обмеженими можливостями є створення оптимального реабілітаційного середовища як об'єднуючого простору, в якому відбувається процес подолання вад дитини, її соціалізація. Ці діти найчастіше вперше попадають у поле зору фахівців лише до моменту надходження в школу або ще пізніше, коли виявляється їхня неспроможність у шкільному навчанні. Хоча нерідко в цих дітей за зовнішнім благополуччям ховаються різні відхилення в психічному розвитку, помітні на ранніх стадіях тільки фахівцям (психологам, дефектологам, психоневрологам).

Таким чином, у даний час стало надзвичайно актуальним створення широкої мережі консультативної психолого-педагогічної і медичної допомоги дітям з особливими потребами. Назріла необхідність у розробці принципово нових форм взаємодії дошкільних і спеціальних (корекційних) установ з родинами, створення більш широкої мережі консультативних пунктів, де батьки зможуть одержувати медичну і психолого-педагогічну допомогу з діагностики психічного розвитку дитини, зі змісту і методів корекційної роботи з дитиною в родині, з питань виховання й організації домашнього режиму, з налагодження взаємин дитини з дорослими членами родини, з проблем встановлення її контакту з іншими дітьми в родині і за її межами. Для організації комплексної допомоги батькам та дітям групи ризику в центрі реабілітації використовуються наступні форми роботи: організація та проведення спільних корекційних занять з дітьми та батьками різними фахівцями команди; консультування батьків та інших членів сім'ї; проведення тренінгів вправлення із стресовими ситуаціями; організація дозвілля дітей та батьків.

Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить, що вчасно розпочата кваліфікована реабілітація дозволяє попередити появу відхилень у розвитку вторинної та третинної природи, скорегувати наявні і в результаті – значно знизити ступінь соціальної недостатності дітей з відхиленнями у розвитку чи ризиком появи таких відхилень, досягнути максимально можливого для кожної дитини рівня загального розвитку та ступеню інтеграції у суспільство[3].

У задачу психолога входять наступні напрямки роботи: індивідуальне психологічне обстеження дитини, визначення загального рівня психічного розвитку, виявлення структури порушення (тобто виділення збережених і психічних функцій, що формуються з затримкою.). За результатами психологічного обстеження психолог разом з педагогом або дефектологом може намічати стратегію і тактику корекційної роботи з дитиною. Надалі психолог спостерігає за її розвитком, виділяє ті параметри психічного розвитку, що вимагають більшої уваги, бере участь у розробці системи корекційних занять, що враховує індивідуальні особливості конкретної дитини (темп психічної діяльності, стомлюваність, стійкість уваги і т.п.). Особливо важлива роль психолога в адаптаційний період, коли різкий перехід від однієї системи виховання до іншої може привести дитину до дезадаптаційного стресу. Тому психолог допомагає дефектологу, вихователям і батькам у проведенні найбільш складного для дитини початкового періоду перебування в новій системі навчання.

Отже необхідно створювати широку мережу консультативних пунктів, на яких можна проводити комплексну (психолого-педагогічну і лікарську) діагностику психічного розвитку дітей раннього віку. Це може дозволити вчасно виявити наявні труднощі і відхилення в розвитку дітей, попередити вторинні особистісні реакції на дефект, полегшити процес соціалізації й у якомусь ступені знизити шкільну дезадаптацію дітей [1]. У програмі повинні брати участь усі необхідні фахівці (лікарі, психологи, педагоги і соціальні працівники). Співробітництво фахівців різних професій у проведенні комплексної діагностики і спільна розробка комплексної корекційної програми дозволять більш широко і професійно вирішувати проблеми кожної дитини. На підставі діагностичних даних надається можливість побудувати комплексну психокорекційну програму, спрямовану на пом'якшення і компенсацію виявлених відхилень, порушень і дефектів у розвитку дитини.

В даний час назріла необхідність у здійсненні нових форм взаємодії дошкільних і спеціальних реабілітаційних центрів з родинами, – наприклад, організація груп домашнього навчання і короткочасного перебування дітей з особливостями в розвитку в спеціальних (реабілітаційних), шкільних і дошкільних установах загального типу. Фахівці повинні допомагати батькам правильно розуміти й оцінювати можливості своєї дитини та спеціально навчати займатися з власною дитиною. Допомога родині повинна складатися в рекомендації батькам таких виховних мір і у визначенні такого психокорекційного підходу, що дозволив би позитивно оцінювати дитину і знаходити способи адекватної компенсації наявних порушень психічного розвитку.

Джерела та література:

1. Бастун Н. Діти й молодь із розумовою недостатністю в Україні та в світі // Соціальна політика та соціальна робота - 1997. - №2,3 (3.4). - с. 81-94.
2. Бастун Н., Лукомська С. Захист прав розумове відсталих підлітків та молоді на особисте життя. - К.: В. Главник, 2004.
3. Выготский Л.С. Основы дефектологии. М.: Педагогика, Собр.соч. в 6 т. - 1982. Т-5. - 368 с.

Валитова Ирина

кандидат психологических наук, доцент,
Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина

СОВЛАДАНИЕ ЖЕНЩИН С КРИЗИСОМ РОЖДЕНИЯ РЕБЕНКА С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Стадиальность переживания женщиной кризиса рождения ребенка с отклонениями в развитии отражает механизмы адаптации женщины к сложившейся жизненной ситуации, а также трансформацию ее личности и отношений с ребенком. В содержании стадий описываются ведущие эмоциональные состояния матери, ее отношение к себе как к матери особого ребенка и ее отношение к своему ребенку. Согласно фазовой модели переживаний матери, отклонение в развитии ребенка означает для его матери утрату на трех уровнях: чувство утраты ребенка, чувство утраты самоопределения, чувство утраты социальной позиции [3].

Итоговой стадией переживания кризиса рождения ребенка с отклонениями в развитии многими авторами называется стадия принятия ребенка. Матери в конечном итоге достигают такого принятия произошедшего с ними, которое позволяет им сохранять разумно сбалансированный уровень, они начинают любить и ценить своего ребенка, развивают реалистичный взгляд на ребенка и его нарушение, у них формируется позитивная установка по отношению к себе, они переключаются с собственных переживаний на интересы ребенка, преодолевают социальные стереотипы в отношении ребенка [1; 3].

Цель исследования – построить эмпирически обоснованную типологию совладания на пути к принятию матерями ребенка с неврологической патологией на протяжении раннего возраста.

Методы исследования. В исследовании участвовали 122 матери детей с детским церебральным параличом и последствиями раннего органического поражения центральной нервной системы, средний возраст детей 25 месяцев. Исследование проводилось с помощью клинической беседы, в которой обсуждался широкий круг вопросов относительно переживаний матери при рождении ребенка с проблемами.

Результаты исследования. Осознаваемые матерью изменения в ее жизни после рождения ребенка отражают ценностно-смысловое значение ребенка для матери, личностный смысл его болезни, что позволяет обозначать разную *ценностно-смысловую направленность матери*: направленность на реабилитацию (изменение порядка жизни), направленность на ребенка (появление нового человека), направленность на себя (изменение ценностей и самосознания). Этот критерий оказался основой (стержнем), который собирает вокруг себя другие показатели совладания (чувство вины, самооценка, отношение к ребенку, ресурсы, содержание опыта матери, реабилитационная активность).

Тип совладания «Реабилитация». Влияние рождения ребенка на мать состоит в изменении порядка жизни. В качестве ресурса совладания

выступает продвижение ребенка в развитии: когда мать отмечает динамику ребенка, у нее появляются силы для того, чтобы справиться с негативными переживаниями. Мать готова дать совет по реабилитации другим матерям, так как считает это самым ценным содержанием своего опыта. Для матерей характерны невысокий уровень чувствительности к ребенку и его эмоционального принятия, низкий уровень стремления к телесному контакту с ребенком, низкий уровень принятия себя как родителя. Свои личностные качества и счастье матери оценивают на среднем уровне. Совладающее поведение направлено на преобразование обстоятельств и относится к поведению типа «бороться за улучшение».

Тип совладания «Ребенок». Влияние рождения ребенка на мать состоит в появлении нового человека. В качестве ресурса совладания выступает любовь ребенка: чувствуя любовь, эмоциональное тепло от своего ребенка, женщина находит в себе силы справляться с трудной ситуацией. Матери характеризуются высоким уровнем восприимчивости и чувствительности по отношению к ребенку, эмоционального принятия ребенка, стремления к телесному контакту и умения эмоционально поддерживать ребенка. Мать готова дать другим матерям совет по ребенку: любить безусловно, чувствовать ребенка, не строить иллюзий. Матери принимают себя как родителя, высоко оценивают себя по шкале счастья. Они чаще считают виноватыми себя в болезни ребенка, демонстрируют высокий уровень тревоги, но недооценивают степень тяжести заболевания. Совладающее поведение матери направлено на принятие неизменного и борьбу за улучшение.

Тип совладания «Мама». Влияние рождения ребенка на мать состоит в изменении ее самосознания и ценностных ориентаций. В качестве ресурсов совладания выступает внутренний диалог и эмоциональная поддержка близких. Мать готова дать другим матерям совет по ребенку: любить безусловно, не строить иллюзий, понять, что это навсегда. Матери отличаются высоким уровнем чувствительности и способности понимания причин поведения ребенка, но низким уровнем эмпатии, они отделяют себя от ребенка, и ее отношение к себе не связано с отношением к ребенку. Приписывая вину обстоятельствам, не считая виноватой себя, матери характеризуются высоким уровнем принятия себя как родителя, высоко оценивают себя по шкале счастья. Совладающее поведение матери направлено на осмысление, принятие неизменного и адаптацию к новым условиям.

В проведенном исследовании выявлены *комплексные характеристики переживания матерями кризисной ситуации рождения ребенка с патологией, которые отражают отношение матери к ребенку, к его заболеванию и к самой себе.* При каждом типе совладания женщина выстраивает определенное отношение к своему ребенку, к себе самой, использует разные виды внутренних ресурсов. Описанные типы совладания и их содержание могут быть основанием для определения мишеней психологической помощи матерям детей с особыми потребностями.

Литература:

1. Савина, Е.А. Материнские установки к детям с нарушениями в развитии / Е.А.Савина, О.Б. Чарова // Вопросы психологии. – 2002. – № 6. – С. 14-19.
2. Современные подходы к болезни Дауна / Под ред. Д. Лейна, Б. Стрэтфорда. – М.: Педагогика, 1991. – 336 с.
3. Jonas, M. Behinderte Kinder, behinderte Mütter?: Die Unzumutbarkeit einer sozial arrangierten Abhängigkeit / M. Jonas. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch; Originalausgabe Edition, 1990. – 168 s.

Дмитріюк Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Гнатюк Ярослав

студент факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА У КРИЗОВИХ СТАНАХ ІЗ ПСИХОСОМАТИЧНИМИ РОЗЛАДАМИ

Постановка наукової проблеми та її значення. У зв'язку зі зростанням психологічного навантаження і стресів у сучасному суспільстві проблема розуміння психологічного аспекту розуміння феномену здоров'я стає однією з найважливіших. Ставлення до здоров'я і хвороби, когнітивні й емоційні компоненти цього ставлення мають важливе значення у збереженні здоров'я і подолання хвороби. Уявлення про здоров'я людини завжди було динамічним, розвивалося паралельно з розвитком цивілізації, науки, зокрема знань про природу людини. Змінювалися також погляди на співвідношення таких понять як здоров'я і хвороба. Труднощі пошуку найбільш адекватних дефініцій зазвичай були пов'язані з необхідністю розв'язання конкретних наукових, практичних чи соціальних завдань. Відтак кожна дефініція здоров'я по суті відображає не лише зміст цього феномену, але й сучасні їй наукові та суспільні тенденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій З поглибленням знань в галузі фізіології, психофізіології та психічної діяльності вчені намагаються більш предметно дослідити фізіологічні і психічні феномени. Проблему взаємозв'язку соматичних функцій і психічних процесів намагались досліджувати як фізіологи (І. М. Сеченов, Г. Фехнер, І. П. Павлов, В. М. Бехтерев, П. К. Анохін, О. Р. Лурія, Н. П. Бехтерева, Ю. І. Александров, Є. Д. Хомська, Є. М. Соколов), так і психологи (В. Вундт, В. М. Теплов, В. Д. Небиліцин, С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтєв, А. М. Іваницький, Е. А. Констандов, П. В. Сімонов, К. В. Судаков).

Метою дослідження є висвітлення сучасних уявлень про психологічні та фізіологічні механізми формування психосоматичних розладів.

Виклад основного матеріалу. Психосоматичні розлади – це стани, що з'являються в результаті взаємодії психічних і фізіологічних соматичних чинників у організмі. Інакше кажучи це перш за все психічні розлади, що

проявляються на психологічному рівні, або фізіологічна патологія, що розвивається під впливом психогенних факторів.

Незважаючи на те, що феномен психосоматичного розладу, як вегетативна реакція на негативні емоції, був відомий давно, перше визначення психосоматичних розладів зробив S.L.Halliday у 1943 році: «Психосоматичним захворюванням слід вважати таке, природу якого можна зрозуміти лише зі встановленням безумовного впливу емоційного фактора на емоційний стан».

В США проводиться все більше і більше досліджень, присвячених зв'язку між психікою і тілом («body mind connection») в рамках психонейроімунології – нової міждисциплінарної науки, котра з'явилась в 1980 р. [1, с. 45].

Існує чимало спроб пояснити походження психосоматичних розладів. Майже всі вони так чи інакше пов'язані з психоаналітичним розумінням особистості, оскільки власне основи психосоматичної медицини в третьому десятилітті минулого століття формувалися під впливом психоаналізу. І сьогодні вплив психоаналізу на розуміння й лікування психосоматичних порушень великий [2, с. 103].

На даному етапі учені схиляються до концепції багатфакторного патогенезу психосоматичних порушень і пояснюють їх не особистісною структурою, а специфічними психологічними, генетичними і соціальними факторами [2, с. 103].

Іноді психосоматичні скарги людини здаються безпідставними і призводять до непорозумінь лікарів загальної практики, котрі в усьому схильні звинувачувати нерви. Однак найчастіше за цими скаргами приховані не вигадані, а реальні конфлікти, точніше кажучи, специфічна стійкість несприятливих стосунків. Як правило, люди намагаються припинити негативні взаємини. Психосоматичний клієнт поводиться інакше. Він роками може терпіти стосунки, які не лише не дають задоволення, а й виснажують, руйнують його особистість. Психосоматичним клієнтам не властиві мазохістські риси. Якби такі стосунки давали мазохістське задоволення, не виникали б психосоматичні симптоми. Толерантність до неблагополучних взаємин і природу психосоматичних симптомів можна пояснити стримуванням ворожості, агресивності, злості. Якщо, як правило, озлобленість спонукає людей до припинення стосунків, то психосоматична особистість вгамовує злість і породжує стосунки. Зовні така людина навіть не виглядає страждальною. Незрозуміло, чому приходить пригнічення злості, але відомо, що люди з психосоматичними розладами дуже чутливі до будь-яких проявів озлобленості в собі та інших [2, с. 104].

Головне, про що повинен завжди пам'ятати психолог – це те, що ми всі люди і інколи буває дуже важко справитися із власними емоціями та переживаннями під час надання психологічної допомоги. Тому важливо використовувати наукові принципи надання психологічної допомоги, діяти професійно, щоб не нашкодити людині [3, с. 45].

Першим принципом являється збір інформації. Для цього використовують вербальні методи та спостереження.

Найважливіше завдання психолога в бесіді з людиною, яка має психосоматичні розлади – допомогти їй виявити хоч частково приховану озлобленість. Питання мають бути спрямовані на повсякденне життя людини, на зміни в її роботі, сім'ї, у стосунках з близькими і друзями. Психолог повинен не лише допомогти людині усвідомити свою озлобленість, а й довести, наскільки вона негативно впливає на поведінку. Бесіда з людиною з психосоматичними розладами про озлобленість, як правило, важка і не завжди успішна, хоча вона дає змогу показати клієнтові, яка його життєва ситуація, як він придумує свою ворожість і як це пов'язано з його соматичними симптомами. Психолог повинен не лише допомогти людині розпізнати в собі злобу, а й спонукати його до реакції у процесі консультування. Тому не дивно, що у випадку успішної роботи, зі справжнім об'єктом ворожості людини тимчасово стає психолог [2, с. 105].

Психологічна допомога залежить від симптомів, проявів хвороби, так як поняття «психосоматичні розлади» аж надто широке. У легких випадках цілком достатньо детальної бесіди психолога з людиною і роз'яснення суті, причин неприємних симптомів. Справа в тому, що часто людину турбують не так самі симптоми, скільки невідомість і підозра на серйозні органічні захворювання. Якщо пояснити, що це «відчуття неповного вдиху» або «поколювання в серці» не стоять органічні хвороби серця і легенів і підтвердити це даними обстеження, багатьох це цілком влаштовує і зніме проблему. Тривала психотерапія у всіх варіантах завжди дуже корисна багатьом людям з психосоматичними розладами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливістю психосоматичних захворювань є те, що їх важко діагностувати і більшість людей шукають допомогу у лікарів загального профілю, отримуючи при цьому лише некороткотривале покращення самопочуття і не досягають одужання. Психосоматичні впливи досліджують науковці не лише з позиції медицини, а й з позиції різних галузей знань: фізіології (для дослідження фізіологічних процесів формування розладів), психології (для дослідження психологічних чинників, що призводять до формування розладу), психіатрії (для пошуку адекватних впливів на розлади психіки, що призводить до формування психосоматичних розладів), соціології (для з'ясування впливу соціальних чинників на формування психосоматичного розладу) та ін.. Проблема виявлення психофізіологічних особливостей у психосоматичних хворих є маловивченою, про що свідчить невелика кількість публікацій. У зв'язку з чим проведення досліджень у цьому напрямку є актуальним.

Джерела та література:

1. Шутценбергер А.А. Трансгенераційні зв'язи, сімейні тайни, синдром годовщини, передача травм і практичне використання геносоціограми. – М.: Психотерапія, 2011. – 254 с.

2. Психологія екстремальності та психопрофілактика психічної травми й суїцидальних намірів: навч.-метод. посіб. / Л.І. Магдисюк, Р.П. Федоренко, А.П. Мельник, О.М. Хлівна, Т.І. Дучимінська. – Луцьк: Вежа-Друк, 2021. – 236 с.

Дмитріюк Наталія

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Цвігун Ольга

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВПЛИВ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ХАРЧОВИХ АДИКЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

Постановка проблеми та її значення. За останні декілька років проблема психоемоційного вигорання набуває дедалі більшого значення. Його вплив розповсюджується на всі сфери життя особистості.. Це стрес-реакція у відповідь на жорсткі життєві та емоційні вимоги, що йдуть від надмірної відданості людини улюбленій справі з супутньою зневагою до решти аспектів буття. Одним з таких аспектів є харчування, як акт підтримки здоров'я живого організму за допомогою їжі.

Актуальність проблеми. Якість людського життя залежить від її врівноваженого емоційного стану. На цей параметр значною мірою впливають атмосфера в якій живе особистість та рівень її внутрішньої стійкості.

На сьогоднішньому етапі розвитку психологічної науки у літературних джерелах досить вибірково висвітлюється проблема впливу емоційного вигорання на харчові адикції особистості. Саме цей факт і обумовив актуальність нашого дослідження.

У якості робочої гіпотези виступило припущення про те, що наслідки психоемоційного вигорання мають величезний вплив на формування перших симптомів харчових адикцій.

Виклад основного матеріалу. З метою з'ясування особливостей впливу психоемоційного вигорання на формування харчових адикцій особистості здійснювався теоретичний аналіз літературних джерел, що дозволив виявити проблемне поле нашого дослідження.

Згідно з ВООЗ в тяжких випадках емоційне вигорання може характеризуватися вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин з метою отримання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності і (у багатьох випадках) суїцидальної поведінки.

Першоджерело різних форм залежностей – це невирішена внутрішня проблема, що призводить до використання «заступників» незадоволених потреб [1]. В якійсь мірі всі залежності є проявом компенсаторної поведінки. Спираючись на вітчизняні та зарубіжні дослідження стає зрозуміло, що в основі всіх варіантів адикцій лежать одні й ті самі механізми.

Причинами ж вигорання є тривалі процеси емоційного виснаження та вичерпування ресурсів індивідуума, під впливом довготривалого стресу, без можливості адекватного відновлення вичерпаних ресурсів [2]. У процесі вигорання як і у процесі адиктивної поведінки спостерігається певна циклічність. Наприклад, емоційне виснаження призводить до зростання стресу, а стрес у свою чергу призводить до зростання емоційного виснаження.

Емоційне вигорання спричинюють безліч факторів, ми розглянемо дві основні групи – зовнішні та внутрішні. До перших можна віднести хронічно напружену психоемоційну діяльність, дестабілізуючу організацію діяльності, підвищену відповідальність при виконанні функцій та операцій та несприятливу психологічну атмосферу професійної діяльності. До другої групи чинників відносяться схильність до емоційної стриманості, підвищена відповідальність, слабка мотивація емоційної віддачі у професійній діяльності та етичні дилеми [2].

Ослаблена особистість намагаючись впоратись з внутрішньою спустошеністю намагається якось її заповнити. Зазвичай вибирають заняття, що раніше людину надихали чи просто заспокоювали, наприклад їжа, алкоголь, книги чи спорт. І всі ці захоплення при нераціональному підході можуть перетворитися у причини інших розладів.

Повертаючись до харчових адикцій, потрібно звернути увагу на так зване нервове переїдання (нервова булімія, компульсивне переїдання). Це психічний розлад харчової поведінки, що характеризується епізодичним голоданням та об'їданням, після яких людина штучно очищує свій організм за допомогою медикаментозних засобів, блювання чи надмірного фізичного навантаження.

Спираючись на нашу робочу гіпотезу є можливість зробити припущення, що коли особистість, яка надмірно хвилюється за свою роботу починає шукати шляхи «емоційного насичення» свого життя та втрачає грань реального вона стає жертвою власних помилок, які в свою чергу створюють нові причини стресу.

Потрібно пам'ятати, що після остаточного формування харчові адикції набувають постійного характеру, інакше кажучи особистість з розладом харчової поведінки приречена на безкінечну боротьбу за чистоту своєї свідомості. Як і будь яка залежність вона не проходить без наслідків та вимагає величезного вольового внеску для свого вирішення.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу впливу психоемоційного вигорання на формування харчових адикцій особистості стало зрозуміло, що це перспективна галузь досліджень і вона потребує подальшої розробки.

Джерела та література:

1. Абсалямова Л. М. Психологічні механізми адиктивних порушень харчової поведінки / Л. М. Абсалямова. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – С. 8–12.
2. Балакірева К. О. Профілактика та подолання професійного та емоційного вигорання / К. О. Балакірева. – Київ. – 45 с.

Дучимінський Олег

магістрант факультету фізичної культури, спорту та здоров'я,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Дучимінська Тамара

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ АТРИБУТИВНОГО СТИЛЮ СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ

У сучасному суспільстві, яке характеризується надзвичайною динамічністю, кожній людині важливо розуміти себе, знати свої можливості і вміти долати з надією та оптимізмом життєві перешкоди. Тому, дослідження атрибутивного стилю та його взаємозв'язку з провідною діяльністю особистості є надзвичайно актуальним у сучасній психології.

Розвиток особистості студента-спортсмена відбувається у тісній взаємодії з ситуаціями спортивної боротьби, випробувань, досягнень, результатом яких є успіх чи невдача. Оцінка ситуації, її причин відбувається за допомогою атрибутивного стилю або стилю пояснення – способу, яким людина звикла пояснювати, що відбувається: песимістичний (пояснення успіхів зовнішніми і конкретними, а невдач – внутрішніми і загальними характеристиками) і оптимістичний (пояснення невдач внутрішніми, постійними і універсальними причинами) [1]. Те, які людина робить висновки, яку інформацію використовує, тобто як саме здійснюється когнітивне приписування причин тим чи іншим переживанням і поведінці, і є предметом теорії атрибуції [2].

Метою нашого дослідження є здійснення теоретичного аналізу особливостей атрибутивного стилю студентів-спортсменів.

Теоретичним та експериментальним дослідженням атрибутивного стилю присвячено низку праць зарубіжних психологів М. Батуріна, Б. Вайнера, Т. Гордєєвої, Е. Джоунза, К. Дейвіса, Д. Гезалса, Г. Келлі, М. Микулінсера, М. Рудіної, Дж. Роттера, М. Селігмана, С. Шехтера, Д. Цирінг та ін. Поняття атрибутивного стилю було введено американським вченим М. Селігманом [4]. Вважається, що у процесі життя в людини складається певна стійка манера пояснювати причини того, що відбувається, і коли людина зіштовхується з тими чи іншими подіями або результатами діяльності, вона приписує цим подіям причини відповідно до сформованого стилю атрибуції. На основі причинної схеми пояснення подій на когнітивному рівні, було виділено оптимістичний і песимістичний атрибутивні стилі [3].

Численні дослідження показують, що успіхи у провідній діяльності залежать не лише від того, наскільки людина здібна та наскільки вона мотивована на досягнення успіху, а більшою мірою від того, як вона атрибутує свої успіхи або невдачі.

Для досягнення поставленої мети було сформовано дослідницьку вибірку, яку склали 40 студентів-спортсменів ВНУ імені Лесі Українки.

У якості діагностичного інструментарію використовувались такі методики: «Тест на оптимізм» Л. Рудіної, «Самооцінка емоційних станів», методика оцінки рівня суб'єктивного контролю (РСК), методика «Мотивацію до успіху» Т. Елерса.

Аналізуючи результати досліджень можна стверджувати, що атрибутивний стиль відіграє величезну роль у діяльності студента-спортсмена. Песимістичний атрибутивний стиль позитивно корелює зі слабкою мотивацією досягнення, низькими спортивними результатами, негативними емоціями. Також, у спортсменів проявляються такі якості: пасивність, стриманість, боязкість, напруженість. Оптимістичний атрибутивний стиль пов'язаний із такими характеристиками: емоційна стійкість, відкритість, висока мотивація досягнення тощо.

Студенти, у яких виявлено оптимістичний атрибутивний стиль більш позитивно оцінюють умови занять спортом, мають вищий рівень задоволеності процесом, здатні контролювати власні успіхи, ставлять перед собою складні цілі, демонструють впевненість в їх досягненні, мотивовані на досягнення успіху, адекватно реагують на невдачі, що дозволяє конструктивно їх вирішувати, демонструють високу соціальну активність та адаптацію. Студенти з песимістичним атрибутивним стилем вважають, що їх невдачі розповсюджуються на різні сфери життя, персоналізують невдачі («приписування» собі відповідальності за невдачі, самозвинувачення, Я-невдача), мають низький рівень домагань, високий рівень уникнення невдач, і, відповідно, нижчі спортивні результати.

Отже, психологічні дослідження вказують на те, що атрибутивний стиль визначає пояснення та емоційне сприйняття невдач та успіхів в діяльності, при чому при песимістичному атрибутивному стилі невдачі наділяються більшою емоційною значущістю й особистісним смислом, ніж успіхи, відбувається відмова від пошуку засобів активного впливу на ситуацію, що водночас зменшує здатність індивіда до активності у будь-якій діяльності. Результати емпіричного дослідження свідчать, що атрибутивний стиль відіграє величезну роль у діяльності студента-спортсмена. Оптимістична атрибуція є запорукою ефективної діяльності студентів-спортсменів. У особистості, якій більшою мірою притаманний песимістичний атрибутивний стиль, відмічається низька потреба у досягненні та гірші результати спортивних досягнень.

Джерела та література:

1. Гордеева Т. О. Диагностика оптимизма как стиля объяснения успехов и неудач: опросник СТОУН / Т.О. Гордеева, Е. Н. Осин, В. Ю. Шевяхова. – М.: Смысл, 2009. – 152 с.
2. Далгатов М. М. Мотивация деятельности достижения в теориях казуальной атрибуции / М. М. Даглатов // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. – 2006. – № 1. – С. 71-81.
3. Зелигман М. Как научиться оптимизму. Советы на каждый день : пер. с англ. / М. Зелигман. – М. : Вече, 1997. – 432 с.
4. Циринг Д. А. Психология личностной беспомощности: исследование уровней субъектности / Д. А. Циринг. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 410 с.

Кожевнікова Дарина
студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Крижановська Зореслава
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА КОМУНІКАТИВНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Постановка проблеми та її значення. У сучасних умовах розвитку й функціонування суспільства зростає значущість соціальної та комунікативної компетентностей, як важливого чинника професійної підготовки фахівців будь-яких галузей, особливо представників професій типу «людина-людина». Останні здійснюють роботу з людьми, з урахуванням знань про особистість і поведінку. Ефективність професійної діяльності фахівця зумовлена не лише професійними знаннями, вміннями та навичками, але і його мобільністю, здатністю адекватно реагувати на нові соціальні очікування, прагненням до професійного самовдосконалення.

Соціальний інтелект виступає домінуючим компонентом соціальної компетентності й забезпечує ефективність та успіх виконання професійної діяльності. Рівень розвитку соціального інтелекту в багатьох аспектах зумовлює особливості взаємодії людини з іншими людьми і з колективом в цілому. Це актуалізує потребу в більш детальному науковому аналізі соціального інтелекту як фактора успішності професійної діяльності.

Мета запропонованого дослідження – проаналізувати специфіку соціального інтелекту та особливості його впливу на комунікативну компетентність людини.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали праці Е. Торндайка, Г. Олпорта, Дж. Гілфорда, М. Саллівена, Л. Міхельсона, Ч. Спірмена, Н. Амінова, Ю. М. Ємельянова, О. О. Капустіна, В. Куніциної, А. Южанінової та інших науковців.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Для досягнення поставленої мети дослідження була складена відповідна програма.

Психологічну діагностику соціального інтелекту можна проводити використовуючи різноманітні засоби, які входять до методичного арсеналу психологічної науки. Це наприклад експеримент, психологічний аналіз продуктів діяльності діагностованого тощо. Але найкращими у цьому розумінні виявилися стандартизовані психодіагностичні тести.

В якості основного діагностичного матеріалу нами були обрані такі методики: 1. Методика «Дослідження соціального інтелекту» (Дж. Гілфорда і М. Саллівена). 2. Методика «Тест комунікативних умінь Л. Міхельсона».

Проаналізуємо результати дослідження, отримані за допомогою методики «Дослідження соціального інтелекту» (Дж. Гілфорда і М. Саллівена).

Результати дослідження за методикою «Дослідження соціального інтелекту» (Дж. Гілфорда і М. Саллівена)

Рівень	Субтест1 П1	Субтест 2 П2	Субтест 3 П3	Субтест 4 П4	Композитивна оцінка П 5
Низький	5 %	10%	40%	5%	5%
Нижче середнього	25%	50%	30%	50%	70%
Середній	55%	35%	30%	45%	25%
Вище середнього	0%	5%	0%	0%	0%
Високий	15%	0%	0%	0%	0%

Аналіз отриманих результатів тестування по субтесту 1, що вимірює фактор пізнання результатів поведінки (П1) засвідчив, що порівняно з показником (П2) спостерігається дещо більша кількість випробуваних, що виявили рівні вище середнього та високі. Результати дослідження засвідчили спроможність випробуваних передбачати наслідки поведінки людей у відповідній ситуації та вміти чітко вибудувувати стратегію власної поведінки для досягнення поставленої мети, досить добре орієнтуватися в загальноприйнятих нормах і правилах поведінки. Результати субтесту 3 (П3), показника (пізнання перетворення поведінки) показали, що порівняно з показниками П1 і П2 спостерігається дещо менша кількість випробуваних, що виявили високі рівні даного показника. В осіб з середнім та низьким рівнем за даним показником здатність розуміти характер людських взаємин і інтерпретувати слова співрозмовника в залежності від контексту ситуації спілкування розвинена недостатньо. Такі люди часто «говорять невлад» і помиляються в інтерпретації слів співрозмовника. Аналіз даних наступного показника за методикою Дж. Гілфорда (пізнання систем поведінки), П4 показав, що половина випробуваних виявили рівні середній та нижче середнього, це вказує на те, що досліджувані відчують деякі труднощі в аналізі ситуацій міжособистісної взаємодії і як наслідок, у них можуть виникати труднощі адаптації до різних систем взаємин між людьми. Аналіз композиційної оцінки соціального інтелекту (П5), яка визначається на основі розглянутих показників тесту Дж. Гілфорда показав, що досліджувані виявили середній (25%), нижче середнього (70%) та низький рівні розвитку даного показника. Тобто ми бачимо, що переважна більшість випробуваних (95%) виявили середній та нижче середнього рівні композиційної оцінки соціального інтелекту.

Особи, які отримали високу оцінку соціального інтелекту здатні розуміти поведінку людей, прояви невербального спілкування, успішно прогнозувати поведінку людей в тих чи інших обставинах. Їм притаманна доброзичливість, фактичність, товариськість, інтерес до інших людей.

Особи, з низьким соціальним інтелектом зазнають труднощів у розумінні та прогнозуванні поведінки людей, що перешкоджає їхній соціальній адаптації. Низький рівень соціального інтелекту може бути скорегований під час активного соціально-психологічного навчання.

В загальному результати дослідження рівня розвитку соціального інтелекту за методикою Дж. Гілфорда виявили, що більшість випробуваних за показниками даних субтестів (пізнання результатів поведінки (П1), пізнання класів поведінки (П2), пізнання перетворення поведінки (П3), пізнання систем поведінки (П4) знаходяться на рівнях середньому та нижче середнього. Це вказує на те, що вдосконалення програми розвитку соціального інтелекту є актуальною проблемою.

Аналізуючи емпіричні дані досліджуваних за методикою «Тест комунікативних вмінь (Л. Міхельсона)» було виявлено, що переважаючим стилем спілкування є компетентний стиль, хоча залежний та агресивний також наявні.

Отже, в результаті проведення методики ми з'ясували, що домінуючим стилем у спілкуванні є компетентний у 12 досліджуваних (60%), що передбачає високий рівень орієнтації в ситуації спілкування, адекватну оцінку інших, розуміння підтексту спілкування та емоційного стану співбесідника; у 6 досліджуваних (30%) домінуючий стиль спілкування – залежний, що характеризується виявом певною мірою як одних, так і інших тенденцій, тобто розуміння людей і ситуацій неповне, вплив на інших не завжди ефективний у відповідній ситуації; у 2 досліджуваних (10%) переважаючий стиль спілкування агресивний, тобто у даних людей відсутній достатній аналіз своєї і чужої поведінки, неадекватна оцінка інших, погане володіння собою, часті емоційні спалахи, відсутність вміння знаходити доцільну форму спілкування для здійснення ефективного впливу на співрозмовника.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами теоретико-емпіричного дослідження ми зробили такі висновки. Соціальний інтелект є одним з найважливіших компонентів життєдіяльності особистості, оскільки дає можливість людині пізнавати саму себе, забезпечує правильне розуміння вчинків оточуючих, їх вербальних і невербальних реакцій. Соціальний інтелект є важливою когнітивною складовою структури комунікативних здібностей особистості. Під комунікативною компетентністю розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування.

Соціальний інтелект є підґрунтям компетентності. Результати емпіричного дослідження рівня розвитку соціального інтелекту за методикою Дж. Гілфорда виявили, що більшість випробуваних за показниками даних субтестів (пізнання результатів поведінки (П1), пізнання класів поведінки (П2), пізнання перетворення поведінки (П3), пізнання систем поведінки (П4) знаходяться на рівнях середньому та нижче середнього. Це вказує на те, що вдосконалення програми розвитку соціального інтелекту є актуальною проблемою.

Рівень соціального інтелекту пов'язаний із певними соціокультурними чинниками життя особистості: місцем проживання, особливостями виховання, змістом навчання, а також із досвідом різнопланової діяльності як головною умовою його розвитку.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні гендерних особливостей розвитку компонентів соціального інтелекту підлітків.

Джерела та література:

1. Гилфорд Дж. Структурная модель интеллекта/Дж. Гилфорд //Психология мышления - М., 1965 с. 433-456.
2. Куницына В.Н, Казаринова Н.В, Погольша В.М. Межличностное общение: учебник для вузов/В.М.Куницына. Н.В.Казаринова, В.М. Погольша — СПб.: Питер, 2002. -544с.
3. Ollport, G.W. Personality: a psychological Interperetation/ G.W/ Ollport//1937 p. 513-516.

Корнійчук Юлія

студентка I курсу медичного факультету №1,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького,

Федотова Тетяна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

**ДОВІРЛИВІ ВЗАЄМИНИ В ДІАДІ «ЛІКАР-ПАЦІЄНТ» ЯК ВАЖЛИВА
УМОВА ШВИДКОГО ОДУЖАННЯ**

Сучасні глобалізаційні виклики, які пов'язують із пандемією COVID-19, зачепили практично всі країни світу. Не виключенням стала й Україна. Проте ситуація, що склалася на сьогодні в галузі медицини в нашій державі, продемонструвала не лише проблему матеріального забезпечення лікарів та пацієнтів засобами захисту, медичним обладнанням та препаратами, а й певні складнощі у налагодженні комунікації на рівні «лікар-пацієнт».

Велика кількість звернень до лікарів первинної ланки медицини та їх комунікативне перевантаження – з однієї сторони, недовіра до ЗМІ щодо висвітлення інформації про пандемію і не можливість отримання безпосередньої консультації в кабінеті лікаря – з іншої, спонукають до необхідності знаходження шляхів вирішення проблем, що пов'язані з побудовою довірливих взаємин між лікарем та пацієнтом.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати важливість налагодження довірливих взаємин в діаді «лікар-пацієнт» під час звернення до закладів первинної медичної ланки.

Беззаперечним є факт, що спілкування лікаря з пацієнтом є важливою складовою його професійної діяльності. Специфіка діяльності медичних працівників (передусім лікаря) та її приналежність до переліку професій

«людина-людина», передбачає сформованість у представників цього фаху не лише високого рівня професійної підготовки та загальної культури мовлення, а й чіткого орієнтування в професійній ситуації, врахування психологічних особливостей пацієнтів, емпатійність та здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми (П. Назар, Т. Єщенко, А. Кульчицька та інші). Іншими словами можна говорити про необхідність формування високого рівня комунікативної компетентності лікаря, характеристиками якої є: здатність налагоджувати та підтримувати міжособистісні взаємини; відповідність поведінки контексту взаємин, в яких вона розгортається; знання правил спілкування; адаптивність і гнучкість у взаємодії тощо [1, 2, 3, 4]. Проте демонстрація підтримки та емпатійності лікарем під час взаємодії не буде спричиняти терапевтичного впливу, якщо між лікарем та пацієнтом не будуть встановлені довірливі взаємини.

Загалом проблема довіри та побудови довірливих взаємин опрацьовувалася як західними (Е. Еріксон, А. Маслоу та інші), так й вітчизняними психологами (В. Васютинський, В. Москалець, А. Купрейченко та інші). Будучи основою душевної відкритості та гармонійного розвитку особистості, довіра відіграє визначну роль в формуванні дитини, а на різних етапах професійного становлення, на думку Т. Федотової і О. Кихтюк, вона пов'язана із самореалізацією особистості як фахівця [6]. Саме тому, на нашу думку, рівень сформованості довіри впливає не лише на якісні характеристики взаємин у діаді «лікар-пацієнт», а й на ефективність усього процесу лікування.

Р. Вітч, зосереджуючись на проблемах біоетики, пропонує моделі комунікації в діаді «лікар-пацієнт», кожна з яких характеризується наступними особливостями:

– інженерна модель – передбачає ставлення лікаря до пацієнта, як до певного механізму, що тимчасово вийшов з ладу (акцентується увага лише на результатах діагностичних обстежень, не враховуються психологічний стан пацієнта), що відбивається на взаєминах (пацієнт скаржиться на ігнорування лікарем його переживань, емоцій, що якісно впливає на перебіг одужання; в умовах пандемії такі особи відчують себе покинутими, відторгнутими, заявляють про відсутність уваги зі сторони лікаря);

– патерналістська модель, в якій взаємини лікаря та пацієнта нагадують батьківсько-дитячі стосунки; пацієнт перекладає відповідальність за своє одужання на лікаря, може порушувати прийом ліків тощо;

– контрактна модель, суть якої полягає в обговоренні очікувань та прогнозованих результатів взаємодії; проте може призводити до втрати часу та формування недовіри у взаєминах «лікар-пацієнт», що негативно відбивається на процесі одужання пацієнта;

– колегіальна модель, яка передбачає побудову партнерських взаємин, атмосфери довіри та взаємоповаги, щоб у подальшому віднайти найоптимальніші шляхи лікування, що позитивно впливає на розгортання процесу одужання [5].

Отже, проблема налагодження довірливих взаємин в системі «лікар-пацієнт» має перспективу та нагальну потребу подальшого вивчення. Адже саме від цих взаємин певною мірою буде залежити швидкість і результат одужання пацієнта.

Перспективу подальшого наукового дослідження вбачаємо в емпіричному вивченні чинників налагодження довірливих взаємин в діаді «лікар-пацієнт» під час звернення до закладів первинної медичної ланки.

Джерела та література:

1. Єщенко Т. Медичний термін як засіб лексичного вираження текстової категорії інформативності // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2018. – № 890. – С. 42–45.

2. Кульчицька А.В. Самооцінка в структурі міжособистісних відносин особистості./ А.В. Кульчицька// Особистість в сучасному світі: III Всеукраїнський психологічний конгрес з міжнародною участю. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – Ч.2. – С.120-123

3. Майерс Д. Соціальна психологія. 7-е изд. СПб.: Питер, 2004. 794 с. (Серія «Мастера психологии»)

4. Назар П. С. Основи медичної етики / П. С. Назар, Ю. Г. Віленський, О. А. Грандо. К. : Здоров'я, 2002. 344 с.

5. Сучасні підходи в комунікації «лікар – пацієнт» // Здорові комунікації . Режим доступу: <http://zdorovi.agency/blog/suchasni-pidhodi-v-komunikaciyi-likar-paciyent/>

6. Федотова Т.В., Кихтюк О.В. Довіра як складова психічного здоров'я підлітка // «Сучасні соціокультурні та психолого-педагогічні координати розвитку дитини: Матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції (19-20 квітня 2018 року). Тернопіль, 2018. С.54-56.

Мудрик Алла

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Земба Адам

студент факультету фізичної культури, спорту та здоров'я,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ УРГЕНТНОЇ АДИКЦІЇ У СПОРТСМЕНІВ

Постановка проблеми та її наукове значення. Феномен психологічної залежності, що є однією з найбільш актуальних і хворобливих проблем сьогодення, стає атрибутом сучасного життя. Якщо раніше проблеми психологічних залежностей переважно пов'язувалися із різного роду хімічними залежностями, то сьогодні зростає інтерес науковців до дослідження інших форм залежності [3].

Термін «ургентна адикція» вперше ввів до наукового тезаурусу зарубіжний вчений Н. Тассі в 1993 р. Слід зазначити, що автор не здійснює точної дефініції поняття «ургентна залежність», однак інтерпретує його як залежність від постійної нестачі часу. Стан зумовлений зайнятістю,

потребою бути залученим до різноманітних видів діяльності, пришвидшенню темпу життя [3].

Значний внесок у вивчення феномену ургентної залежності здійснили такі зарубіжні й вітчизняні науковці, як Н. Тассі, В. Гросс, В. Міллер, Є. Ільїн, Ц. Короленко, В. Менделевич, Н. Моргунова, В. Ляудіс, О. Шибко Н. Дмитрієва, І. Зеленко, К. Стволигін, А. Єгорова, А. Єгоров, А. Артемчук, А. Голева та ін.).

Ургентна адикція – вид залежності, що виявляється в суб'єктивному відчутті постійного браку часу й страху «не встигнути». Людині з такою залежністю властиві такі особистісні характеристики, як бажання контролювати час і усвідомлення неможливості підпорядкувати собі хід подій; реалізація професійних обов'язків на шкоду задоволенню потреб у відпочинку і міжособистісних стосунках; прийняття абсолютно всіх вимог, що стосуються професійної діяльності; втрата здатності радіти життю в сьогоденні, «зацикленість» на завданнях майбутнього або невдачі в минулому; ігнорування минулого, витіснення в несвідоме емоційно насичених переживань; страх майбутнього; прагнення відкладати на майбутнє, зазвичай невизначене, реалізацію своїх цілей і бажань у поєднанні з почуттям того, що час минає [3; 5].

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Активність особистості у відношенні до часу життя стала предметом всебічного вивчення. Очевидною є необхідність введення понять, які відкривають шляхи до емпіричної верифікації реальних форм активності особистості по відношенню до її життєвого шляху, засобів реалізації позиції та сенсу життя в часовій перспективі. До числа таких відносяться введене В. Ляудіс поняття організації часу життя. Воно характеризує міру визначення життєвої позиції особистості по відношенню до сенсів життя та часових перспектив [2].

Іншим інструментальним компонентом у психологічному підході до вивчення умов організації самостійної роботи студентів є ургентна залежність особистості чи схильність до неї [2].

Причинами ургентної залежності можуть бути висування великої кількості задач при незавершенні попередніх; потрапляння у ситуації, коли необхідно вирішити декілька задач при обмеженні часу; часта зміна цілей; безплідне фантазування та невдалі прогнози щодо розвитку ситуації, які заганяють людину у цейтнот.

Ургентна адикція відноситься до категорії так званих негативних адикцій. Психологічні механізми, що лежать в основі залежності від суб'єктивно неприємного стану важко з'ясовні, проте, вони стають зрозумілішими при порівнянні стану нестачі часу з протилежним, при якому цей чинник відсутній. Перебування в постійному стані браку часу сприяє розвитку у людини відчуття дискомфорту і відчаю [1].

Суспільство керується формулою: «чим, швидше тим краще». Людям нав'язується модель успіху, заснованого на виконанні все більшої кількості завдань у все коротші тимчасові інтервали [4].

Дослідження проводилось на базі Волинського обласного спортивного клубу «Магістр». У дослідженні взяли участь 34 особи, які займаються таким видом спорту як рукопашний бій (стаж занять цим видом спорту становить від 3 до 14 років). Вікові показники варіювали від 16 до 21 років. Середній вік досліджуваних склав 18 років. Усі досліджувані юнаки.

З метою виявлення загального рівня ургентної залежності використовувалась методика «Діагностика ургентної залежності» О. Шибко.

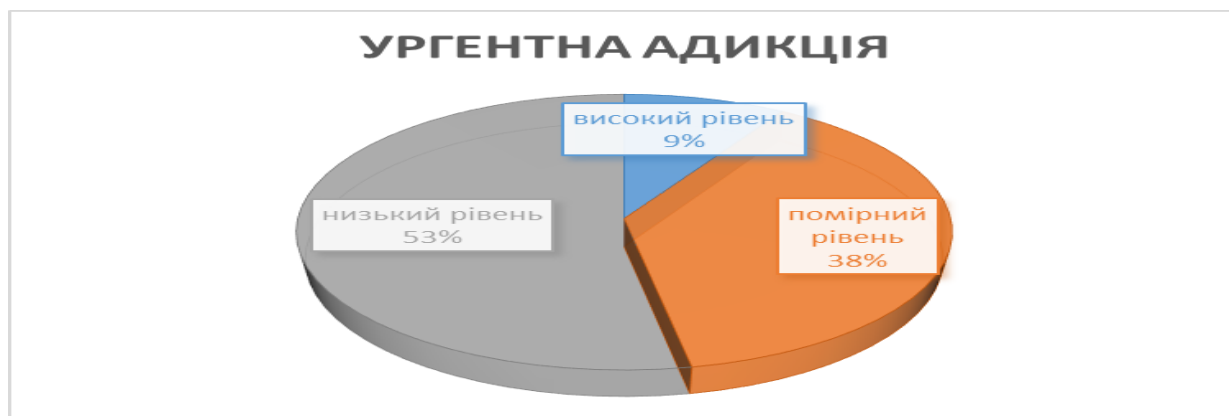

Рис. 1. Відсотковий розподіл рівня прояву ургентної адикції у спортсменів

Результати, отриманні за допомогою методики О. Шибко, показали, що в переважній більшості досліджуваних (38,2%) діагностується помірний рівень ургентної залежності, слабкий рівень прояву адикції у 53% та відповідно 8.8% мають сильно виражені ознаки ургентної залежності (рис.1).

Середній рівень вираженості ургентної залежності спортсменів свідчить про помірний рівень бажання контролювати час і усвідомлення неможливості підпорядкувати собі хід подій, часткове прийняття вимог, часткову втрату здатності радіти життю в сьогоденні, прагнення відкладати актуальні (поточні) завдання на майбутнє, тривогу з приводу, що час минає.

Спортсмени, які відчувають постійний брак часу і страх «не встигнути», виявляють високий рівень прагнення до планування часу, визначення цілей в поточній та наступній діяльності і стосунках. Такі особи спрямовані на реалізацію обліку та корекції темпу та ритму виконання системи щоденних справ, їх трансформування у процесі реалізації цілей і завдань, на облік витрат часу на виконання усіх цілей та завдань у запланованому часовому відрізку, співвідношення реальних витрат часу з реальними та прогнозованими витратами та результатами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Отримані результати доводять необхідність подальшого вивчення означеної проблематики.

Джерела та література:

1. Короленко Ц. П. Психосоціальна аддиктологія / Ц. П. Короленко, Н. В. Дмитриєва. – Новосибірськ, 2001. – 251 с.
2. Ляудис В.Я. Методика преподавания психологии / В.Я. Ляудис. – М. : УРАО, 2000 –128с.
3. Мудрик А.Б. До питання професійних адикцій особистості /А.Б. Мудрик // Психологічні перспективи. Випуск 27. – Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2016. – С. 113-125.
4. Шибко Е. Л. Особенности внешних и внутренних механизмов психологических защит лиц с ургентной зависимостью / Шибко Е. Л. // Сборник научных статей по материалам Международного научно-образовательного форума «Европа-2002». – Минск, 2003. – С. 481–485.
5. Шибко О. Л. Ургентная аддикция как форма аддиктивного поведения личности / О. Л. Шибко // Психологический журнал. – 2006. – № 3 (11). – С. 65–69.

Пилипчук Ольга

студентка факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Крижановська Зореслава
кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми та її значення. Особливої значимості набуває проблема психологічного благополуччя студентів. Загалом студентський вік характеризується досягненням фізичної та інтелектуальної зрілості, проте в афективній сфері молоді відзначаються наступні тенденції: емоції переживаються інтенсивно, ставлення до себе багато в чому залежить від зовнішньої оцінки і т.д [1,с.523]. Тому перед суспільством постає завдання формування у сучасної молоді навичок прийняття обґрунтованих рішень, здійснених у зв'язку з подоланням життєво важливих проблем.

Метою запропонованого дослідження є вивчення особливостей емоційного компоненту суб'єктивного благополуччя у студентів.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Поняття суб'єктивного благополуччя дуже неоднозначне, так як наявна деяка схожість трактувань структури суб'єктивного благополуччя та структури психологічного благополуччя. Існують різні погляди на співвідношення даних понять. Одні дослідники суб'єктивне благополуччя розглядають як складову психологічного (Е. Дінер, К. Ріфф, А. Е. Созонтов, С. Ю. Семенов та ін.). Інші, навпаки, психологічне благополуччя – як частину суб'єктивного (Н. К. Бахарева, Л. В. Куликов, М. В. Соколова, Р. М. Шаміонов та ін.). У окремих роботах дані поняття трактуються як синонімічні (Н. Бредб'орн, Е. Н. Паніна, Е. Е. Бочарова та ін.). Існує ряд досліджень, які свідчать про позитивний кореляційний зв'язок між

психологічним і суб'єктивним благополуччям, що говорить про те, що дані поняття тісно взаємопов'язані.

Теоретичний огляд літератури показує, наскільки автори по-різному визначають *суб'єктивне благополуччя*. Але разом з тим можна виокремити спільне розуміння, яке полягає в оцінці, ставленні людини до свого життя та самої себе, яке характеризується переживанням задоволеності, щастя, наявністю позитивних афективних переживань і відсутністю проявів негативних афектів, а також по можливості повної самореалізації особистості. На думку більшості вчених, саме емоційний компонент є найбільш важливим індикатором суб'єктивного благополуччя.

На даний момент в зарубіжній психології проводиться велика кількість досліджень, які стосуються конкретно суб'єктивного благополуччя, незважаючи на тенденцію до об'єднання різних теорій і комплексного вивчення благополуччя як такого [2, с. 30].

Нами була зроблена спроба дослідити особливості суб'єктивного благополуччя студентів. Емпіричною базою нашого дослідження виступили матеріали 13 осіб педагогічного факультету, віком 17-18 років. Діагностичним інструментарієм для проведеної роботи стала методика «Шкала суб'єктивного благополуччя» (в адаптації М. В. Соколової). Емпіричний пошук спрямований саме на оцінку емоційного компоненту суб'єктивного благополуччя студентів в діапазоні від оптимізму, бадьорості і впевненості в собі до пригніченості, дратівливості і відчуття самотності.

Проведемо аналіз отриманих середніх значень за шкалою суб'єктивного благополуччя М. В. Соколової у групі студентів. За отриманими результатами, ми бачимо, що в цілому для студентів характерний середній рівень суб'єктивного благополуччя (5,3 стенов – отриманий індекс СБ).

Максимальну оцінку студенти відзначають за шкалою «ступінь задоволеності повсякденною діяльністю» (12,5 балів), тобто на рівні емоційної оцінки вони сприймають життєві ситуації як сприятливі. Наступною за вираженістю з мінімальним відривом йде шкала «напруженість і чутливість» (12,3 балів), що вказує на наявність труднощів і незадоволеності в емоційному фоні студентів. Найменші показники зафіксовано за шкалами «самооцінка здоров'я» (8 балів) та «зміни настрою» (6,6 балів) відповідно, що вказує на тенденцію до незадоволеності студентів в сприйнятті дійсності і на критичність цього сприйняття. На підставі отриманих за методикою даних нам вдалося розподілити респондентів на три групи: особи з високим, середнім та низьким рівнями суб'єктивного благополуччя.

Низький рівень благополуччя зафіксований у 36% респондентів. Можна припустити, що для даної групи характерним є зниження оптимістичного модусу сприйняття, погіршення настрою, зниження задоволеності у повсякденній діяльності, схильність до переживання самотності, суб'єктивне переживання почуття безпредметного занепокоєння і незадовільна самооцінка здоров'я.

У більшості опитуваних (37%) рівень суб'єктивного благополуччя знаходився в межах 4-7 стенов, що вказує на стабільність емоційного фону і

настрою, на позитивні взаємини із сім'єю, друзями і оточуючими людьми, на задовільну повсякденну діяльність, а також на відсутність яскраво вираженої напруженості до виникаючих труднощів і позитивну самооцінку здоров'я і поточного самопочуття.

Високий рівень суб'єктивного благополуччя за результатами опитування відзначили у себе 27% респондентів. Для даного показника характерні стабільний емоційний фон і переважання оптимістичних настроїв, позитивна взаємодія з оточуючими при вирішенні виникаючих проблемних ситуацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На підставі даних за методикою «шкала суб'єктивного благополуччя (М. В. Соколова) ми можемо зробити висновок про те, що серед випробуваних студентів переважають індивіди із середнім рівнем суб'єктивного благополуччя. Проте наявна і значна кількість досліджуваних із низькими показникам – ця частина студентів потребує психологічної допомоги. Виокремлено також певні проблемні зони, а саме: низька самооцінка здоров'я та настрою, високі значення за шкалою «напруженість і чутливість».

Подальше вивчення проблеми суб'єктивного благополуччя необхідне для вироблення шляхів і способів реалізації особистості, розкриття потенціалу сучасного студента, конструктивного ставлення до дійсності, формування позитивного підходу до вирішення поставлених перед студентами завдань і вирішення виникаючих життєвих проблем.

Джерела та література:

1. Кулакова, А. М. Специфика субъективного благополучия студентов: профильный и гендерный аспекты / А. М. Кулакова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2020. – № 49 (339). – С. 522-525. – URL: <https://moluch.ru/archive/339/75901/> (дата обращения: 12.04.2021).

2. Орлова Д.Г. Психологическое и субъективное благополучие: определение, структура, исследования (обзор современных источников) / Д.Г. Орлова.– Текст: непосредственный //Вестник ПГГПУ. Серия № 1. Психологические и педагогические науки.–2015. – С. 28-36.

Романюк Ярослав

магістрант факультету психології та соціології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Керівник наукової групи,

Швейцарська федеральна лабораторія матеріалознавства та технологій (ЕМРА)

КАЗКОТЕРАПІЯ – ДОСТУПНИЙ ТА ПЕРЕВІРЕНИЙ МЕТОД ДЛЯ ВИХОВАННЯ ПСИХІЧНО ЗДОРОВИХ ТА РЕЗИЛЬЄНТНИХ ДІТЕЙ

Свідомим бажанням більшості батьків є виховати щасливу, психічну здорову та емоційно стійку дитину, яка буде в змозі впевнено йти по життєвому шляху і бути готовою до мінливих викликів сучасності. Бажана резильєнтність активно формується ще у ранньому віці від 3 до 7 років.

Саме в цей період дитина є найбільш сприйнятлива до казок, які допомагають дітям будувати власні проєкції, моделі поведінки, розуміти внутрішні конфлікти, та розвіювати дитячі страхи.

Мета статті полягає в огляді світової літератури по казкотерапії як надзвичайно доступної психокорекційної техніки в дошкільному та молодшому шкільному віці, що сприяє формуванню здорової психіки у дітей, які будуть резильєнтними до викликів сучасного суспільства.

Дослідження казок та їх психодинамічного потенціалу було розпочато порівняно недавно, в середині 20 століття. К. Юнг та З. Фрейд займалися аналізом казок, справедливо вважаючи що вони надзвичайно впливають на формування особистості. Грунтовний аналіз казок включаючи їх значення та вплив на формування дитячої психіки був зроблений у 60-70 роках у роботах Neuscher та Bettelheim. Neuscher [1] описав казки та міфи з позицій психікоаналітичної та юнгіанської шкіл, що викликало інтерес психіатрів, психологів, соціологів та педагогів у всьому світі. У відомій книзі Bettelheim [2] дослідив казки братів Грімм з позицій психоаналітичного підходу, а також обговорив емоційну, символічну та терапевтичну роль казок. Він описав як дитяча література стимулює розвиток розуму та особистості, забезпечуючи молодих читачів механізмами подолання своїх внутрішніх проблем, життєвих стресів та тривог. Зокрема він виділив наступні впливи казок на розвиток дітей:

– Казки допомагають дітям будувати власні проєкції та світогляд, тим самим сприяючи їхньому розвитку. Слідом за Фрейдом він розглядає казкові фігури як символізуючі елементи особистості, «его», «id» і «супер-его».

– Казки дають дітям можливість зрозуміти внутрішні конфлікти, коли вони переживають критичні вікові стадії. З психоаналітичної перспективи майже всі казки містять прояви едіпових конфліктів, насильницьких фатназій, страху кастрації, приниження, сепарації і т.д. Тим не менше, на думку автора, «жорстокі» історії допомагають дітям впоратися з конфліктами у власному житті, оскільки вказують на краще майбутнє і щасливий кінець.

– Казки допомагають розвіяти страхи. Казки одночасно задовільняють цікавість дітей до фантастичного а також до страху перед жахливим. «Коли якийсь страх набирає образу відьми, його можна позбутися засунувши в піч!». Автор переконаний, що елементи загрози та жорстокості необхідні, оскільки казковий світ не викликає ні агресії, ні страху, але допомагає дітям впоратися з цими відчуттями.

Окрім важливого позитивного впливу казок на нормальний розвиток дітей, казки можуть застосовуватися як діагностичний та терапевтичний засіб при широкому спектрі психічних розладів у дітей, підлітків та навіть дорослих – що саме і називається казкотерапією. Казкотерапія передбачає не тільки застосування класичних казок (англ. *fairy tails*) та міфів які існують століттями, але й використання сучасних історій (англ. *story-telling*) вигаданих та розказаних з певною терапевтичною чи виховною метою.

Дослідження застосування класичних казок у психотерапії було проведено у серії публікацій Dieckmann [3, 4]. Він вказав на те, що основний казковий час це дитинство, коли встановлюються основні невротичні зразки і з'являються перші невротичні симптоми [4]. На основі кореляції у 50 пацієнтів він встановив що існує сильний зв'язок із симптомами пізніших неврозів, структурою особистості та моделями поведінки. Dieckmann цікаво відмітив, що поведінка та діагноз окремої людини може бути пов'язана і навіть передбачена знаючи про улюблену казку дитинства (або ту що найбільше запам'яталася) [4]. У західних країнах казкотерапія застосовувалась як терапевтичний метод для підтримки хворих дітей [5, 6].

Конкретні рекомендації щодо застосування казкотерапії безпосередньо батьками в домашніх умовах можна знайти у серії книжок Doris Brett [7], де подані маленькі історії про вигадану дівчинку призначені для того, щоб батьки розповідали їх своїм дітям. Історії охоплюють одинадцять проблемних тем, включаючи взаємини у родині, сором'язливість, дитяча імпульсивність а також дитячі страхи. Історії включають специфічні поведінкові прийоми, такі як систематична десенсибілізація та приховане моделювання, а також лікування загальних дитячих фобій та хвилювань. Подано докладні рекомендації, як батьки можуть персоналізувати та модифікувати казки відповідно до конкретних обставин, зрештою створюючи нові історії для власних дітей.

Підсумовуюючи вищезагадані джерела можна зробити висновок що казкотерапія є підтвердженим психодіагностичним та терапевтичним методом. Більше того, можна припустити, що з допомогою читання окремих, вибраних казок в ранньому дитячому віці можна фомувати бажані риси характеру та резильєнтну особистість. Перевірка даного припущення є цікавою темою майбутніх досліджень.

Джерела та література:

1. Heuscher, J. E. (1963) *A Psychiatric Study of Fairy Tales: Their Origin, Meaning, and Usefulness*, 1st edn. Charles C. Thomas, Springfield, IL, USA.
2. Bettelheim, B. (1976) *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. Knopf, New York, NY, USA.
3. Dieckmann, H. (1971). The favourite fairy-tale of childhood. *The Journal of Analytical Psychology*, 16(1), 18–30.
4. Dieckmann, H. (1997). Fairy-tales in psychotherapy. *The Journal of Analytical Psychology*, 42, 2.
5. Fosson, A. & Husband, E. (1984) Bibliotherapy for hospitalized children. *Southern Medical Journal*, 77, 342–346.
6. Freeman, M. (1991) Therapeutic use of storytelling for older children who are critically ill. *Children's Health Care*, 20, 208–215.
7. Бретт, Дорис (2014). "Жила-была девочка, похожая на тебя..." Психотерапевтические истории для детей. Санкт-Петербург: Класс.

Ямаева Виктория

магистр психологии,

Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина

РОДИТЕЛЬСКАЯ ОЦЕНКА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ СВОИМ ТЕЛОМ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В настоящее время все чаще интерес ученых сосредотачивается на исследовании проблем, связанных со сложностью принятия своего тела, искажениями восприятия отдельных частей тела, касающихся не только людей, имеющих какие-либо физические особенности. Уже в раннем возрасте ребенок начинает изучать свое тело и его функциональные возможности. Осознание себя, как отдельного субъекта происходит через телесные чувствования, через физическое овладение собственным телом, через визуальный образ своего отражения в зеркале, через переживание своих телесных потребностей и желаний. Самоощущение ребенка, его «образ самого себя» становится устойчив лишь к возрасту 5–7 лет [1]. К началу младшего школьного возраста у ребенка уже должны быть установлены границы своего тела и должно быть сформировано отношение к своему телу. В связи с развитием познавательных потребностей, ребенок начинает интересоваться не только своим телом, но и телесной организацией других людей, в первую очередь сверстников и взрослых из ближайшего окружения. Формирование самоотношения и самооценки собственного тела у детей младшего школьного возраста проходит, в первую очередь, под влиянием внешней оценки родителей. Поэтому наша работа направлена на исследование родительской оценки и ее связи с удовлетворенностью младшими школьниками своим телом.

Метод исследования. Для достижения цели исследования мы использовали методику «Личностный дифференциал» [2].

Характеристики выборки. В эмпирическом исследовании всего приняли участие 178 матерей. Из них 93 матери, воспитывающих детей 6-7 лет (54 – детей, имеющих нормальную массу тела, 19 – детей, имеющих избыточную массу тела, 20 – детей с ДЦП) и 85 матерей, воспитывающих детей 9-10 лет (46 – детей, имеющих нормальную массу тела, 20 – детей, имеющих избыточную массу тела, 19 – детей с ДЦП).

Результаты исследования.

С помощью методики «Личностный дифференциал» эмпирически установлено, что реальный и идеальный образы ребенка практически во всех группах имеет существенные различия, особенно по шкалам «оценка» и «сила». Самый высокий показатель по шкале Реальной «оценки» был получен в группах родителей детей 9–10 лет с нормальной массой тела, не имеющих каких-либо внешних дефектов (15,5 балла) и родителей детей 6-7 лет с нормальной массой тела, не имеющих каких-либо внешних дефектов (15,2 балла). Самый низкий показатель был зафиксирован в группе родителей, имеющих детей 9–10 лет с ДЦП. (13,6 балла) и имеющих детей

6–7 лет с ДЦП (14 балла). Т.е. родители детей с ДЦП ниже оценивают такие личностные качества ребенка, как добросовестность, открытость, доброта, отзывчивость, справедливость, дружелюбность, честность, чем родители других категорий детей. Интересен тот факт, что Идеальные образы ребенка по шкале «оценка» выше всего оказались у родителей, имеющих детей с ДЦП обеих возрастных групп (19,4 и 18,9). Разница между реальным и идеальным образом ребенка с ДЦП находится в зоне значимости по критерию Стьюдента: $t_{эмп} = 3,2$ и $t_{эмп} = 4,9$ при $t_{крит} = 2,71$, $p \leq 0,01$. Это может свидетельствовать о том, что образ ребенка у родителей детей с ДЦП по шкале «оценка», описывающей личностные качества ребенка, не соответствует желаемому образу ребенку. Схожая ситуация наблюдается и в группе родителей, имеющих ребенка с нормальной массой тела, не имеющего каких-либо физических дефектов. Разница между идеальным и реальным образами ребенка находится в зоне значимости по критерию Стьюдента: $t_{эмп} = 2,9$ при $t_{крит} = 2,65$, $p \leq 0,01$ (детей 9-10 лет) и $t_{эмп} = 4,1$ при $t_{крит} = 2,61$, $p \leq 0,01$ (детей 6-7 лет) по шкале «оценка». Таким образом, родители обеих групп хотят видеть своих детей более привлекательными, добрыми, отзывчивыми и честными, они более критично относятся к их личностным качествам. В свою очередь разница между Реальным и Идеальным образами ребенка с избыточной массой тела находится в зоне незначимости по критерию Стьюдента, что может говорить о том, что родители детей с избыточной массой тела принимают своего ребенка с его личностными качествами.

Схожая ситуация наблюдается и по шкале «сила», где разница между Реальным и Идеальным образом ребенка является значимой практически для всех групп родителей, кроме родителей, имеющих детей 6–7 лет с избыточной массой тела. То есть большинство родителей хотят видеть своих детей более сильными, независимыми, решительными, уверенными и самостоятельными. Причем самые низкие показатели Реального образа ребенка по данной шкале наблюдаются у детей 6–7 лет с ДЦП (0,2 балла). Для сравнения: у детей, имеющих нормальную и избыточную массу тела – 4,9 балла. Статистически были подтверждены различия между Реальным образом детей с ДЦП 6–7 лет и детей с избыточной массой тела ($t_{эмп} = 3,8$ при $t_{крит} = 2,72$, $p \leq 0,01$), а также детей с нормальной массой тела ($t_{эмп} = 3,6$ при $t_{крит} = 2,65$, $p \leq 0,01$) по шкале «сила». Т.е. родители детей с ДЦП отмечают их слабость, зависимость от взрослых, неуверенность и несамостоятельность. Можно предположить, что это связано с диагнозом ребенка, с его физическими дефектами, которые являются преградой для развития данных качеств.

Таким образом, родительская оценка ребенка связана с его физическими и телесными особенностями. Более привлекательным для родителей является ребенок, имеющий нормотипичное тело. В то же время ниже всего показатели были отмечены у группы детей с ДЦП 6–7 лет, что может свидетельствовать о том, что важным критерием для оценки ребенка является его физическая привлекательность и физические возможности.

Литература:

1. Столин, В.В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Издательство Московского Университета. – 1983. – 284 с.
2. Фетискин, Н.П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М. Изд-во Института Психотерапии. – 2002. – 490 с.

Наукове видання

**ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

(10-14 травня 2021 року)

**PERSONALITY AND SOCIETY:
METHODOLOGY AND PRACTICE OF MODERN
PSYCHOLOGY**

VIII International Internet Conference
Book of Abstracts

(May 10-14, 2021)

Друкується в авторській редакції
Верстка І. В. Грубій

Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Підписано до друку 30.04.2021. Формат 60x84 ¹/₁₆.

Ум. друк. арк. 5,82. Зам. ____. Наклад 100 пр.

Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ПП Іванюк В. П. 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.

Свідоцтво Держкомінформу України

ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.